

ОСНОВИ СУДОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

посібник

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

Консолідація розробки реформ у сфері юстиції в Україні

Проект фінансується
Європейським Союзом
та Радою Європи

Проект впроваджується
Радою Європи

Людмила Опришко, Людмила Панкратова

ОСНОВИ СУДОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Посібник

**Київ
2016**

УДК 347.9+328.18](477)(07)

ББК 67.9(4Укр)71я7+67.9(4Укр)400.6я7

3-45

Опришко Л., Панкратова Л. ОСНОВИ СУДОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ. Посібн. – К.: 2016. – 152 с.

ISBN 978-966-138-025-6

Текст видання підготовлено медіа-юристами Людмилою Опришко та Людмилою Панкратовою, консультантами спільного проекту Європейського Союзу та Ради Європи «Консолідація розробки реформ у сфері юстиції в Україні», із використанням матеріалів посібника «Основи судової журналістики», створеного за підтримки проекту USAID «Україна: верховенство права» фахівцями-юристами Михайлом Буроменським, Олександром Сердюком та соціологом Іриною Підкурковою у 2009 році. Також у тексті використано матеріали Національного центру судів та ЗМІ (США), які підготував його директор Гарі Генгстлер. Видання призначено для працівників ЗМІ та всіх інших осіб, зацікавлених у висвітленні діяльності судів за допомогою засобів масової інформації.

Тематичні редактори:

НАТАЛІЯ ПЕТРОВА, заступник керівника проекту USAID «Справедливе правосуддя»

ОЛЕНА ТРАПЕЗНІКОВА, керівник спільного проекту Європейського Союзу та Ради Європи «Консолідація розробки реформ у сфері юстиції в Україні»

ОЛЕНА ЗАДОРЖНА, радник з юридичних питань та громадянського суспільства проекту USAID «Справедливе правосуддя».

Консолідація розробки реформ у сфері юстиції в Україні

Проект фінансується
Європейським Союзом
та Радою Європи

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Проект впроваджується
Радою Європи

Ця публікація була здійснена за сприяння Європейського Союзу в рамках спільного проекту Європейського Союзу та Ради Європи «Консолідація розробки реформ у сфері юстиції в Україні», який фінансується Європейським Союзом та Радою Європи і впроваджується Радою Європи. Зміст цієї публікації не обов'язково відображає погляди Європейського Союзу.

USAID

ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

Ця публікація була здійснена за підтримки американського народу, наданої через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). Погляди авторів, викладені у цьому виданні, не обов'язково відображають погляди Агентства США з міжнародного розвитку або уряду Сполучених Штатів Америки.

© Рада Європи, 2016

© USAID, 2016

ISBN 978-966-138-025-6

ЗМІСТ

ВСТУП	5
1. ДЕМОКРАТИЧНІ СТАНДАРТИ ВЗАЄМОДІЇ СУДІВ ТА ЗМІ.....	8
1.1. Роль судів та ЗМІ в демократичному суспільстві.....	9
1.2. Надання коментарів суддями.....	11
1.3. Обов'язки журналістів. Етичні стандарти висвітлення судових процесів	12
1.4. Легітимні підстави обмеження свободи висловлювань	13
1.5. Межі допустимої критики суддів та судових службовців.....	14
2. ДОСТУП ДО ПРИМІЩЕНЬ СУДУ	21
3. ДОСТУП ЖУРНАЛІСТІВ НА СУДОВІ ЗАСІДАННЯ.....	25
3.1. Доступ до судових засідань під час розгляду адміністративних справ	26
3.2. Доступ до судових засідань під час розгляду цивільних справ	28
3.3. Доступ до судових засідань під час розгляду кримінальних справ	30
3.4. Доступ до судових засідань під час розгляду господарських справ	31
3.5. Доступ до судових засідань під час розгляду справ про адміністративні правопорушення ..	32
3.6. Особливості розгляду деяких категорій справ і публічність судового процесу.....	32
3.7. Правомірність рішення суду про закритий судовий розгляд та практика інших країн	33
3.8. Присутність журналістів на судовому засіданні	35
4. ФОТО- ТА ВІДЕОЗЙОМКА В ЗАЛІ СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ	38
4.1. Адміністративне судочинство (адміністративний процес).....	41
4.2. Цивільне судочинство (цивільний процес)	42
4.3. Кримінальне судочинство (кримінальний процес)	43
4.4. Господарський процес та процедура розгляду справ про адміністративні правопорушення	44
4.5. Інші питання фіксації інформації, проведення фото- та відеозйомки	45
4.6. Фото- та відеозйомка поза межами судового засідання та в коридорах суду.....	47
5. ДОСТУП ДО СУДОВИХ РІШЕНЬ ТА МАТЕРІАЛІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ	49
5.1. Публічне проголошення судового рішення	50
5.2. Особливості оприлюднення судових рішень у Єдиному державному реєстрі судових рішень	52
5.3. Порядок отримання копії рішення суду	53
5.4. Використання імені особи та інших персональних даних.....	56
5.5. Доступ до матеріалів судових справ.	57
6. ЖУРНАЛІСТИ ТА УЧАСНИКИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ	61
6.1. Спілкування журналістів з учасниками процесу.....	62
6.2. Звільнення від відповідальності.....	64

7. ЗАХИСТ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ДЖЕРЕЛ	66
8. ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ ОСОБИ ТА МЕЖІ ВИСВІТЛЕННЯ СУДОВИХ ПРОЦЕСІВ	71
8.1. Порушення презумпції невинуватості посадовими особами	72
8.2. Порушення презумпції невинуватості журналістами	75
8.3. Правила висвітлення судових процесів.....	77
9. ІНТЕРВ'ЮВАННЯ СУДДІ: ПОРАДИ ЩОДО НАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ ЖУРНАЛІСТА.....	79
9.1. Що журналістові важливо знати і брати до уваги, спілкуючись із суддями та працівниками суду.....	79
9.2. Планування інтерв'ю	80
10. ПРАВОВІ РИЗИКИ СУДОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ.....	84
11. ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ, РОЗПОРЯДНИКОМ ЯКОЇ Є СУД	88
12. ЗМІНИ У НОРМАТИВНОМУ РЕГУЛЮВАННІ СУДДІВСЬКОЇ ЕТИКИ.....	95
ДОДАТКИ	100
Додаток № 1. Зразок клопотання про фото- /відеозйомку у відкритому судовому засіданні (відповідно до Кримінального процесуального кодексу України)	100
Додаток № 2. Зразок скарги (заяви) щодо неналежної поведінки судді.....	102
Додаток № 3. Пам'ятка щодо спілкування з журналістами	106
Додаток № 4. Інструкція про порядок передання до архіву місцевого та апеляційного суду, зберігання в ньому, відбору та передання до державних архівних установ та архівних відділів міських рад судових справ та управлінської документації суду (витяг).....	108
Додаток № 5. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27.02.2009 року «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи»	114
Додаток № 6. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи Rec(2002) 2 про доступ до офіційних документів.....	126
Додаток № 7. Декларація Комітету Міністрів Ради Європи про свободу вираження поглядів та інформації	130
Додаток № 8. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (2000) 7 про право журналістів не розкривати свої джерела інформації.....	132
Додаток № 9. Рекомендації комісії з журналістської етики щодо захисту приватності в роботі засобів масової інформації сприяння європейським стандартам в українському медійному середовищі	136
ДОДАТКОВІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ.....	146
Організації, які надають допомогу журналістам	146
Веб-сайти судової влади.....	147
Міжнародні інституції.....	148

ВСТУП

Цей посібник підготовлено для журналістів, які професійно висвітлюють або мають намір висвітлювати судові процеси та судову проблематику загалом. Перед судовими журналістами стоять складні завдання, пов'язані з особливостями функціонування судової гілки влади та очікуваннями суспільства щодо отримання інформації про судові рішення. При цьому журналісти мають віднайти баланс між повідомленням суспільно значимої інформації, дотриманням прав осіб, які є учасниками судового процесу, та інтересами правосуддя.

Донедавна суди залишались однією із закритих владних інституцій. Небажання комунікувати з пресою та громадськістю стало однією з причин недовіри громадян до судової гілки влади. З іншого боку, суди не довіряли журналістам, оскільки часто стикалися з порушеннями елементарних правил поведінки та етичних норм, незнанням законодавчої бази. Відсутність спілкування породила вакуум. А як відомо, будь-яка порожнеча має властивість заповнюватися. На жаль, цей вакуум заповнився не чесною інформацією про роботу судів, а тими уривчастими відомостями, які журналістам надавали інші джерела. Останнім часом судовий корпус досить активно працює над тим, щоб налагодити комунікації з громадою, зокрема, і через журналістів.

Рада суддів України як орган суддівського самоврядування прийняла низку рішень для покращення співпраці зі ЗМІ. Зокрема, було розроблено «Концепцію інформаційно-комунікаційної стратегії Ради суддів України»¹, яка визначила серед пріоритетних завдань судової влади налагодження комунікацій із журналістами та суспільством. До структури Ради суддів України було включено Комітет з питань комунікації (в тому числі ЗМІ). У кожному суді запроваджено посаду прес-секретаря (головного спеціаліста із забезпечення зв'язків із засобами масової інформації). Рішенням Ради суддів України № 14 від 12 березня 2015 року рекомендовано у кожному суді обрати суддю-спікера (у місцевих судах – не менше одного судді, в апеляційних – не менше двох суддів). Станом на початок квітня 2016 року в судах України вже було обрано 730 суддів-спікерів.² Робота із обрання суддів на зазначені посади триває.

Також було створено прес-центр судової влади, завданнями якого, зокрема, є:

- забезпечення здійснення судовою владою України повноважень щодо формування та реалізації інформаційної політики на базових засадах відкритості, гласності та прозорості;
- вжиття необхідних заходів з метою формування у громадськості позитивного сприйняття діяльності органів судової влади;

¹ Рада суддів України «Концепція інформаційно-комунікаційної стратегії Ради суддів України» – реж. доступу: <http://court.gov.ua/userfiles/rsu.pdf>

² Кількість суддів-спікерів по областях – реж. доступу: <http://rsu.gov.ua/ua/news/zaprovadzenna-institutu-suddi-spikera-v-ukraini>

ОСНОВИ СУДОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

- ▶ офіційне інформування через засоби масової інформації, веб-портал і веб-сайт про діяльність судів, суддів, органів суддівського самоврядування, Державна судова адміністрація (ДСА) України, а також оприлюднення публічної інформації, розпорядником якої є ДСА України та Рада суддів України в передбачених законом випадках;
- ▶ вжиття необхідних заходів для забезпечення дотримання судами, судьями, органами суддівського самоврядування відкритості та прозорості діяльності, демократичних стандартів комунікації зі засобами масової інформації та громадськістю;
- ▶ координація діяльності прес-служб і прес-секретарів судів, інших осіб, відповідальних за взаємодію зі засобами масової інформації та громадськістю, надання їм організаційної та методичної допомоги.

Журналісти, які беруться за нову для себе справу – висвітлення судової проблематики, повинні розуміти, що судова журналістика має надзвичайне значення для демократичного суспільства, оскільки забезпечує громадський контроль за судовою владою. Створення ефективної системи взаємодії судів та ЗМІ є актуальним завданням на етапі демократичних перетворень у сучасній Україні. Важливість побудови такої системи мають чітко усвідомлювати не лише судді, а й працівники ЗМІ, крок за кроком рухаючись назустріч один одному.

Прозорість функціонування державних інститутів є важливою ознакою демократії. Неможливо забезпечити справедливе та ефективне судочинство без його відкритості та гласності. Саме це визначено в сучасних демократичних стандартах судочинства. Громадяни мають знати, хто і як приймає суспільно важливі рішення, як їх виконують і як це впливає на суспільство загалом. Особливість дотримання цього загального принципу демократичного устрою в судовій системі полягає в тому, що в питаннях поширення інформації про судовий процес потрібно постійно підтримувати баланс між інтересами сторін у спорі та інтересом суспільства, не обмежуючи незалежність суду. Якщо баланс порушено, виникають ризики порушення прав людини, дискредитації суду та зниження рівня довіри до нього населення, зловживання владою, а також поширення корупції.

Засоби масової інформації відіграють роль важливого суспільного механізму у взаємодії судової системи з інститутами громадянського суспільства. Європейський суд з прав людини спирається на специфічні стандарти взаємодії ЗМІ та судів, відмінні від стандартів, застосовуваних в інших сферах діяльності інститутів влади. Принцип незалежності та неупередженості суду визначає специфічні обмеження та ризики для ЗМІ у висвітленні судової проблематики.

Підготовка цього посібника зумовлена потребою надати журналістам реальну допомогу в побудові нових за формою та конструктивних за змістом відносин із судами. Тому він має суто практичне застосування, хоч і містить певну теоретичну інформацію, потрібну журналістам для ефективного спілкування із судьями, а також для захисту своїх інтересів. Найбільшу увагу в посібнику зосереджено на правових питаннях. Спираючись на нормативну базу, автори надають рекомендації журналістам, яким чином:

- проводити фото- і відеозйомку в судах, не порушуючи прав учасників процесу та не перешкоджаючи правосуддю;
- ефективно отримати публічну інформацію про діяльність суду;
- отримати доступ до судових рішень;
- захистити джерела інформації;
- спілкуватись з учасниками процесу;
- підготувати та взяти інтерв'ю у судді-спікера;
- висвітлювати судовий процес, не порушуючи презумпцію невинуватості особи та без неправомірного втручання у приватне життя;
- належним чином захистити себе у судових процесах.

Автори висловлюють сподівання, що їхня праця допоможе журналістам у їхній щоденній роботі зі збирання та поширення інформації про судові процеси, сприяти-ме спрощенню спілкування з працівниками апарату суду та суддями. В додатках до цього посібника представлено зразки документів, які можуть знадобитися в процесі комунікації з судами, а також нормативні документи, що допоможуть при підготовці журналістських матеріалів.

На момент підготовки цього посібника Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України (в частині правосуддя)»³, який набере чинності 30 вересня 2016 року. Зміни до Конституції передбачають деполітизацію і забезпечення незалежності судової влади. Так, питання призначення та переведення суддів віднесено до повноважень Вищої Ради правосуддя, яка буде створена замість Вищої ради юстиції. Склад Вищої Ради правосуддя формується таким чином, щоб забезпечити політичну нейтральність її членів. Згідно з перехідними положеннями Закону ще протягом двох років Президент буде відповідати за переведення суддів на підставі рішення Вищої Ради правосуддя. Вища Рада правосуддя буде створена не пізніше 30 квітня 2019 року.

Разом зі змінами до Конституції України було прийнято Закон «Про судоустрій і статус суддів». 17 червня 2016 року Закон направлено на підпис Президенту⁴. Цим Законом вносяться деякі зміни, що стосуються порядку охорони судів та проведення фото- та відеозйомки у судах, які відображені у посібнику у відповідних розділах.

При підготовці цього видання було використано матеріали посібника «Основи судової журналістики: посібник для журналістів»⁵.

³ Реж. доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>

⁴ Інформація подається станом на 8 липня 2016 року за офіційним веб-порталом Верховної Ради України – реж. доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59259

⁵ Буроменський М., Сердюк О., Підкуркова І. Основи судової журналістики: посібник для журналістів. – К., 2009. – 72 с.

РОЗДІЛ 1

ДЕМОКРАТИЧНІ СТАНДАРТИ ВЗАЄМОДІЇ СУДІВ ТА ЗМІ

Свобода ЗМІ, яка є невід’ємною складовою свободи вираження поглядів, має ви-
нятково важливе значення в суспільстві, що базується на верховенстві права. Однак
це право не є абсолютним, а особливо в площині здійснення судочинства. Таке право
має бути збалансоване з іншими правами людини, передусім – з правом на справед-
ливий суд. Цей аспект є головним у міжнародних стандартах взаємодії судів та медіа,
відображених у базових міжнародно-правових актах у сфері захисту прав людини і
діяльності міжнародних органів та організацій.

Зокрема, частина 1 статті 6 Європейської Конвенції про захист прав людини та ос-
новоположних свобод (далі по тексту – Європейська Конвенція, Конвенція)⁶ містить
положення про те, що *«кожен має право на... публічний розгляд його справи ... не-
залежним і безстороннім судом... Судове рішення проголошується публічно, але
преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судово-
го розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи націо-
нальної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси
неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або - тією мірою, що ви-
знана судом суворо необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду
може зашкодити інтересам правосуддя»*.

Право на публічний розгляд справи також зафіксовано в пункті 1 статті 14 Між-
народного пакту про громадянські та політичні права⁷ та документах ОБСЄ, зокре-
ма, в Документі Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ
(див. пункти 5.16, 12)⁸.

Таким чином, одним із міжнародних стандартів, на якому базується взаємодія між
судами та ЗМІ, є публічне здійснення правосуддя. Лише публічність дає можливість
суспільству контролювати діяльність судової влади, перешкоджає таємним змовам
при прийнятті судових рішень, стимулює учасників процесу діяти чесно і профе-
сійно. З іншого боку, публічна діяльність судів сприяє їх відкритості та прозорості,
а відтак - є необхідним підґрунтям для підтримання довіри до судової гілки влади⁹.

⁶ Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (із змінами та доповненнями внесе-
ними Протоколом № 11 від 11.05.1994 р. та Протоколом № 14 від 13.05.2004 р.) // Офіційний веб-сайт
Верховної Ради України – реж. доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

⁷ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної
Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 р.) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України –
реж. доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043

⁸ Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ, Копенгаген, 1990 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – реж. доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_082

⁹ Див.: п. 20 Додатку до Рекомендації СМ/Рес (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-чле-
нам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов’язки, ухваленої Комітетом Міністрів Ради Європи

Очевидно, що засоби масової інформації відіграють провідну роль у інформуванні самих суддів із зазначеного питання. А тому ЗМІ та суди мають взаємну зацікавленість у взаємодії.

Відповідно до принципу публічного здійснення правосуддя громадськість має право бути поінформованою через медіа про стан організації судочинства, а суди зобов'язані забезпечити доступ журналістів та інших працівників ЗМІ на судові процеси. Представникам засобів масової інформації, як і будь-яким іншим громадянам, надається право бути присутніми на публічних судових слуханнях та під час виголошення судових рішень без дискримінації та вимог попередньої акредитації. Журналісти мусять мати право заздалегідь одержати доступ до інформації про заплановані судові процеси та право отримувати копії публічно оголошених судових рішень. Винятки із цього правила можуть встановлюватись лише тоді, коли цього вимагають більш вагомні інтереси суспільства чи особи, про що детальніше буде зазначено нижче.

Узагальненням позиції Організації Об'єднаних Націй з питань взаємодії судів та ЗМІ є твердження про те, що «функцією та правом ЗМІ є збір та поширення серед громадськості інформації, висловлювань та критичних тверджень про судочинство, а також висвітлення судових справ до, після та під час судового розгляду, не порушуючи при цьому презумпцію невинуватості»¹⁰.

Отже, журналісти та ЗМІ мають право збирати та поширювати серед широкого загалу інформацію про діяльність судової гілки влади та про розгляд справ у судах. За ними визнається право повідомляти не лише нейтральну інформацію, а й критичні висловлювання про перебіг судового процесу. При цьому інформування громадськості може відбуватись не лише тоді, коли розгляд справи завершено і рішення суду оприлюднено, а й до початку судового розгляду та під час судових слухань.

В той же час важливо, щоб ЗМІ відповідально ставились до висвітлення судових процесів і не виходили за встановлені межі.

1.1. РОЛЬ СУДІВ ТА ЗМІ В ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Європейським Судом з прав людини чітко сформульовано роль, яку виконують ЗМІ та суди у суспільстві¹¹. Якщо місією судів є вирішення спорів, то **засоби масо-**

17.11.2010 р. на 1098 засіданні заступників міністрів, відповідно до якого «судді не можуть ефективно здійснювати правосуддя без довіри громадськості, адже вони є частиною суспільства, якому служать. Їм слід бути обізнаними щодо очікувань громадськості від судової системи та скарг на її функціонування. Цьому могла б сприяти наявність постійних механізмів отримання такої інформації, створених радами суддів чи іншими незалежними органами».

¹⁰ Мадридські принципи взаємодії засобів масової інформації та суддівської незалежності, поширені відповідно до Резолюції 1296 (ХНУ) Економічної та соціальної Ради ООН (11.02.1994 р.).

¹¹ Див.: рішення Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ) у справі «Санді Таймс» проти Сполученого Королівства» (1979) // веб-сайт Центру демократії та верховенства права – реж. доступу: <http://medialaw.org.ua/library/sprava-sandi-tajms-proty-spoluchenogo-korolivstva/>

вої інформації виступають комунікаційним каналом, через який громадськість отримує інформацію про діяльність суду, про перебіг справ, які він розглядає. Суд зазначив, що *«попереднє обговорення може відбуватися і в інших місцях: чи то спеціальні журнали, чи то широка преса, чи громадськість»*. Значення такого обговорення полягає в тому, що суспільство одержує можливість отримувати інформацію про стан судових справ та систему судочинства загалом і відповідним чином їх оцінювати. Проте, як зазначено в рішенні Суду, *«ЗМІ не мають виходити за межі, встановлені в інтересах належного здійснення правосуддя, хоч на них також лежить і обов'язок поширювати інформацію та погляди щодо самої діяльності судів, так само як і щодо інших сфер, які становлять безсумнівний суспільний інтерес... Якщо інформація про судовий процес поширюється в такій формі, що веде до формування в громадськості власної думки про винуватість чи невинуватість особи ще перед рішенням суду, то це може викликати неповагу та недовіру до суду»*.

Тому треба визнати шкідливою практику, коли ЗМІ виконують невластиві їм функції, перебираючи на себе роль суду, і самостійно інтерпретують питання про винуватість тієї чи іншої особи. На цьому наголосив Європейський Суд у рішенні «Ворм проти Австрії». Судовий репортер Ворм активно висвітлював судові процеси і мав авторитет. Його статтями з інформацією із зали суду цікавилися не лише пересічні громадяни, а й правники. В ході висвітлення судового процесу над міністром фінансів, якого звинувачували у приховуванні доходів від сплати податків, пан Ворм перейшов межу і до оголошення вироку судом у своєму матеріалі визнав міністра винним. У цьому зв'язку Суд зауважив *«...преса має обов'язок інформувати суспільство про суспільно важливі судові справи, але за жодних обставин не повинна підміняти собою суд»*¹².

Отже, в демократичному суспільстві суди не можуть залишатися поза межами громадської дискусії щодо ефективності органів влади. Громадськість має бути в належний спосіб поінформована про стан речей у судовій системі. Тому критика різних аспектів судочинства, до якої вдаються журналісти, є не лише можливою, а за певних обставин і цілком виправданою.

Суд також визнав¹³, що *«судді мають бути захищені від деструктивних випадів з боку ЗМІ, що не базуються на жодній фактичній підставі»*. Водночас, якщо критика судових проблем або окремих суддів спирається на *«належні та ретельні журналістські розслідування, що є частиною громадського обговорення важливих суспільних проблем»*, то підстав обмежувати свободу ЗМІ немає.

Таким чином, одним із стандартів взаємодії між судами та ЗМІ в демократичному суспільстві є принцип, відповідно до якого ЗМІ мають право і обов'язок висвітлювати проблемні питання в сфері правосуддя, критикувати діяльність судової гілки влади. Але зазначена критика має ґрунтуватись на перевірених

¹² Див.: рішення у справі «Ворм проти Австрії» (1997) // веб-сайт Європейського Суду з прав людини – реж. доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58087>

¹³ Див.: рішення у справі «Де Гаєс та Гійзельс проти Бельгії» (1997) // веб-сайт Європейського Суду з прав людини – реж. доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58015>

фактах, а судді та судові службовці мають бути захищеними від безпідставних звинувачень та узагальнень.

Варто згадати також про інший висновок Суду: *«Судді мають виявляти розважливість і їм має бути притаманне почуття професійної стриманості, що не дозволяє їм (на відміну, наприклад, від політиків) відповідати на різку критику».*

Дуже важливо, щоб журналісти це розуміли.

1.2. НАДАННЯ КОМЕНТАРІВ СУДДЯМИ

Традиційно судді висловлюють свою позицію через ухвалювані ними рішення. Саме тому багато суддів неохоче погоджуються на інтерв'ю, а деякі країни надають спеціальний захист суддям, поки триває конфлікт з пресою. **Етичні норми обмежують можливість суддів публічно захищати свої рішення.** В багатьох країнах заведено вважати дії суддів некоректними, якщо вони подають позови, пов'язані з крикою їхніх рішень. Власне, через це їм надають спеціальний захист.

Стаття 12 Кодексу суддівської етики прямо забороняє українським суддям робити публічні заяви, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили. Судді не дозволяється розголошувати інформацію, що стала йому відома у зв'язку з розглядом справи¹⁴.

Зважаючи на це, в судах та установах судової влади призначаються особи для роботи з пресою та по зв'язках із громадськістю (прес-секретарі), а також рекомендовано обрати суддів-речників¹⁵.

Суддя не має права давати інтерв'ю та коментарі щодо справ, які перебувають у його провадженні і щодо яких ще не прийнято та не оголошено рішення не тільки з етичних міркувань. Адже інакше може виникнути підозра в упередженості судді, що є підставою для його відводу (див., зокрема, статті 20 Цивільного процесуального кодексу України, 75 Кримінального процесуального кодексу України тощо). Суддя також не зобов'язаний роз'яснювати прийняте ним рішення, оскільки всі мотиви його прийняття підлягають викладенню в його тексті, а рішення публічно оголошується та оприлюднюється. Втім часто виникають ситуації, коли суддя виклав текст рішення суто юридичною мовою і стороні у справі важко зрозуміти його суть. Тоді суддя мусить роз'яснити своє рішення. .

Між тим, зазначені обмеження не повинні перешкоджати судам інформувати громадськість про справи, які мають суспільний інтерес. Судова гілка влади, як і законо-

¹⁴ Кодекс суддівської етики, затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22.02.2013 р. // Офіційний веб-портал «Судова влада України» – реж. доступу: [http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf)

¹⁵ Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 17.11.2010 р. на 1098 засіданні заступників міністрів, п.19// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – реж. доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a38

давча та виконавча, повинні комунікувати з громадськістю для підтримання довіри до них. Саме такі функції виконують судді-спікери, які у співпраці з прес-службою будуть професійно коментувати ті чи інші питання щодо діяльності судів.

На необхідності інформування громадськості через ЗМІ щодо справ, які становлять суспільний інтерес, наголошується і в Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи¹⁶. Зокрема, звертається увага на те, що така інформація має подаватись регулярно (детальніше зміст Рекомендацій буде викладено нижче). Викладене демонструє, що **одним із стандартів діяльності суду в демократичному суспільстві є його обов'язок повідомляти громадськості суспільно важливу інформацію, комунікувати через ЗМІ**. Наразі ми можемо спостерігати, як судова влада в Україні активно працює над створенням механізмів, які сприятимуть ефективному, без шкоди для здійснення неупередженого правосуддя, донесенню суспільно необхідної інформацію до широкого загалу.

1.3. ОBOB'ЯЗКИ ЖУРНАЛІСТІВ. ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ВИСВІТЛЕННЯ СУДОВИХ ПРОЦЕСІВ

Журналісти у своїй діяльності при висвітленні судових процесів мають дотримуватися принципів інформаційних відносин. Це – повнота інформації, об'єктивність, врахування вимог законодавства. Важливим компонентом професійної діяльності журналістів є етична поведінка. Не лише судді зобов'язані дотримуватись етичних стандартів. Журналісти так само повинні діяти етично під час збору та поширення інформації на судову тематику. Парламентська Асамблея Ради Європи в Резолюції 1003 (1993) «Про етичні принципи журналістики»¹⁷ виклала норми журналістської поведінки, які мають застосовуватись в усій Європі. В них, зокрема, йдеться про те, що журналісти повинні чітко відокремлювати міркування від повідомлень про події та факти, не змінювати та не перекручувати правдиву й неупереджену інформацію та чесні думки, поважати презумпцію невинуватості та приватне життя особи.

Зазначені принципи відображені і в Етичному кодексі українського журналіста¹⁸, який, зокрема, передбачає, що *«висвітлення судових процесів має бути неупередженим щодо звинувачених. Журналіст не може називати людину злочинцем до відповідного рішення суду; журналіст має бути особливо обережним при висвітленні питань,*

¹⁶ Рекомендація Rec (2003)13 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання інформації через засоби масової інформації стосовно кримінального судочинства, прийнята Комітетом міністрів 10.07.2003 року на 848 засіданні заступників міністрів // веб-сайт Центру демократії та верховенства права – реж. доступу: <http://medialaw.org.ua/library/rekomendatsiya-rec-2003-13-shhodonadannya-informatsiyi-cherez-zasoby-masovoyi-informatsiyi-stosovno-kryminalnogo-sudochynstva/>

¹⁷ Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи 1003 (1993) «Про етичні принципи журналістики» // веб-сайт Центру демократії та верховенства права – реж. доступу: <http://medialaw.org.ua/library/rezolyutsiya-1003-1993-pro-etychni-pryntsyry-zhurnalistyky/>

¹⁸ Етичний кодекс українського журналіста // веб-сайт Національної спілки журналістів України – реж. доступу: <http://nsju.org/page/203>

пов'язаних із дітьми. Журналіст та редактор повинні мати обґрунтовані підстави для висвітлення приватного життя неповнолітньої особи (осіб) та дозвіл на це від її батьків чи опікунів. Неприпустимим є розкриття імен неповнолітніх (або вказування ознак, за якими їх можна розпізнати), які мали відношення до протизаконних дій, стали учасниками подій, пов'язаних із насильством».

1.4. ЛЕГІТИМНІ ПІДСТАВИ ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ВИСЛОВЛЮВАНЬ

В контексті права громадськості на отримання інформації про діяльність судової влади та обов'язку судів інформувати суспільство про свою діяльність і прийняті рішення, а також принципів, на яких ґрунтується поширення цієї інформації, не можна забувати, що **право на інформацію не є абсолютним і може бути обмежене**.

Згідно з принципом верховенства права будь-яке обмеження прав має ґрунтуватися виключно на законі, його може застосовувати лише суд, а особи, яким доступ вже обмежили чи можуть обмежити, мусять мати право заперечувати й оскаржувати таке рішення. Жодне обмеження не може бути абсолютним: його запроваджують лише протягом терміну, потрібного для досягнення передбаченої в законі мети. Важливо пам'ятати, що довести необхідність застосування обмежень має та сторона, яка їх вимагає.

Частина 2 статті 10 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод також передбачає, що **обмеження права на свободу вираження поглядів допускається виключно на підставі закону**. Проте навіть тоді, коли національне законодавство містить відповідні положення, які обмежують право ЗМІ збирати та поширювати інформацію про судові процеси, **вводити таку заборону дозволяється лише за умови, що це є необхідним в демократичному суспільстві та має на меті:**

- захист інтересів національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки;
- запобігання заворушенням чи злочинам;
- охорону здоров'я чи моралі;
- захист репутації чи прав інших осіб;
- запобігання розголошенню конфіденційної інформації;
- підтримання авторитету і безсторонності суду.

Обмеження права на висвітлення судових процесів у ЗМІ встановлено і частиною 1 статті 6 Європейської Конвенції, яка передбачає, що «...преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або - тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя».

Отже, інтереси моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, або якщо того вимагають інтереси неповнолітніх чи захист приватного життя сторін, або тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя, є легітимними підставами для ухвалення рішення про розгляд судом справ в закритому для преси і публіки судовому засіданні¹⁹.

До того ж можуть відбуватися закриті слухання, в яких йдеться про досягнення порозуміння в суто приватних спорах. Крім того, обмеження застосовують для захисту комерційної таємниці тощо.

У кримінальному процесі можливість обмежень передбачено для того, щоб запобігти істотному порушенню прав підсудного, заподіяння серйозної шкоди свідкам, присяжним, потерпілим або неправомірному тиску на них. Якщо обмеження застосовують в інтересах національної безпеки, то воно не має порушувати прав сторін, передусім – права на захист. Про підстави для обмежень потрібно повідомляти тим особам, до яких вони застосовуються (зокрема ЗМІ). В цивільному процесі до таких кроків можна вдаватися на підставі закону в межах, необхідних у демократичному суспільстві для того, щоб не допустити заподіяння серйозної шкоди законним інтересам приватної особи. Треба зазначити, що **у всіх випадках обмеження застосовують для того, щоб запобігти серйозній, а не будь-якій шкоді. При цьому шкода має бути реальною, а не удаваною.**

1.5. МЕЖІ ДОПУСТИМОЇ КРИТИКИ СУДДІВ ТА СУДОВИХ СЛУЖБОВЦІВ

Втручання у свободу висловлювання з міркувань захисту репутації чи прав інших осіб найчастіше спостерігається у справах про дифамацію²⁰, а також при прийнятті рішень про накладення судових заборон на поширення журналістських матеріалів чи притягнення працівників ЗМІ до юридичної відповідальності за поширення інформації.

На необхідність захисту честі, гідності, ділової репутації та підтримання авторитету суду нерідко посилаються судді та судові службовці, які виступають позивачами у справах про дифамацію. Враховуючи це, у таких провадженнях постає питання про межі допустимої критики. Аналіз практики Європейського Суду з прав людини свідчить, що Суд виважено підходить до цього питання. Межі допустимої критики суддів та судових службовців, зазвичай, є дуже вузькими, оскільки не можна підривати до них довіру суспільства. В той же час, розглядаючи справу «Де Хаес і Гійзельс проти Бельгії», в якій заявники піддавали сумніву обґрунтованість обмеження їхньої свободи висловлювань через статтю, в якій вони викрили упередженість

¹⁹ Стаття 6 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ЄКПЛ)

²⁰ Дифамація – поширення про особу недостовірної інформації, яка принижує її честь та гідність, завдає шкоди репутації // Вікіпедія – реж. доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D1%84%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>

бельгійських судів під час вирішення однієї зі справ, Європейський Суд зазначив: *«...преса відіграє важливу роль в демократичному суспільстві. Хоча вона і не повинна переступати певних меж, зокрема, відносно репутації та прав інших осіб, між тим її обов'язок полягає в тому, щоб повідомляти у будь-який спосіб, який не суперечить її обов'язкам та відповідальності, інформацію та ідеї з усіх питань, що мають суспільний інтерес, в тому числі й тих, що стосуються функціонування судових органів. Суди – гаранті правосуддя, їх роль є ключовою в державі, заснованій на верховенстві права. Тому вони повинні користуватись довірою суспільства і, відповідно, бути захищеними від нічим не обґрунтованих нападів, особливо зважаючи на те, що на суддів покладається обов'язок бути стриманими, що не дозволяє їм відповідати на критику»*.

У цій справі Європейський Суд встановив порушення статті 10 Європейської Конвенції стосовно журналістів з огляду на те, що критика суддів ґрунтувалася на конкретних фактах, які свідчили про упередженість судді і згубний вплив його рішення на долю малолітніх дітей. Аналіз всіх обставин дав підстави для висновку про добросовісність журналістів-заявників²¹, які своїм матеріалом висвітили тему суспільної важливості щодо неналежного відправлення правосуддя.

Незважаючи на те, що межі допустимої критики суддів є дуже вузькими, із цього правила також є винятки. Зокрема, якщо суддя починає займатись політикою, межі його допустимої критики розширюються до меж допустимої критики політиків, які є найширшими. Прикладом цього є рішення Європейського Суду з прав людини у справах «Перна проти Італії», «Гріко проти Словаччини»²². Справа «Газета «Україна-Центр» проти України»²³ була порушена у зв'язку із тим, що національні суди стягли з видання на користь судді-позивача значну суму компенсації за поширення негативної інформації, висловленої іншим журналістом на прес-конференції. Однак на підставі рішення Європейського Суду з прав людини уряд України не мав іншого варіанту поведінки, крім як погодитися на правомірність застосування до судді стандарту допустимої критики стосовно політика, оскільки на час публікації той балотувався на посаду міського голови і проводив виборчу кампанію.

Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Газета «Україна-Центр» проти України» містить й інші цікаві аспекти, на які варто звернути увагу. Особливо з огляду на те, що в Україні набула поширення практика нещадної критики судової гілки влади з боку політиків, державних службовців, громадських діячів. У зв'язку з цим часом виникають судові спори, в яких судді порушують питання про захист їх честі, гідності та ділової репутації. Нерідко такі вимоги обґрунтовуються ще й необхідністю захисту авторитету та безсторонності суду. В таких випадках поставало

²¹ Див.: рішення у справі «Де Хаес і Гійзельс проти Бельгії» пункти 37, 39 // веб-сайт Європейського Суду з прав людини – реж. доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58015>

²² Див.: рішення ЄСПЛ у справі «Гріко проти Словаччини» // Офіційний веб-портал Верховної Ради України – реж. доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_228

²³ Див.: рішення ЄСПЛ у справі «Газета «Україна-Центр» проти України» // Офіційний веб-портал Верховної Ради України – реж. доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_594

питання: чи несе відповідальність ЗМІ за висловлювання інших осіб у випадку, якщо їх зміст передано точно? Чи має право ЗМІ поширювати таку інформацію?

Європейський Суд відповів на ці питання так: *«Повідомлення новин, засноване на інтерв'ю або відтворенні висловлювань інших осіб, відредагованих чи ні, становить один з найбільш важливих засобів, за допомогою яких преса може відігравати свою важливу роль «вартового суспільства»²⁴. У таких справах слід розрізняти ситуації, коли висловлювання належали журналісту і коли були цитатою висловлювання іншої особи, оскільки покарання журналіста за участь у розповсюдженні висловлювань інших осіб буде суттєво заважати пресі сприяти обговоренню питань суспільного значення та не повинно розглядатись, якщо для іншого немає винятково вагомих причин»²⁵.*

Останніми роками практика Європейського Суду з прав людини на додаток до низки рішень, в яких аналізувалась допустимість публічної критики працівників суду²⁶, поповнилась рядом нових постанов. Зокрема, у справі «Моріс проти Франції»²⁷ Суд визнав адекватними критичні висловлювання адвоката в його коментарі для преси стосовно неналежної поведінки членів суду під час розгляду справи його клієнта. **Суд захистив право адвоката в інтересах свого клієнта оприлюднити й оцінити факти, які є предметом суспільного інтересу, бо йшлося про якість судочинства.** Суд спростував використані національними судами аргументи про те, що зміст висловлювань заявника начебто посягав на авторитет суду як такого, і визнав їх критикою поведінки конкретних суддів у справі, що отримала широке висвітлення у засобах масової інформації.

Проте вже в іншій справі²⁸, де йшлося про допустимі межі висловлювань адвокатів щодо судових службовців, в даному випадку – залучених стороною обвинувачення експертів, визнаючи заяву неприйнятною, **Суд дійшов висновку, що притягнення адвоката до кримінальної та дисциплінарної відповідальності за безпідставне звинувачення експерта в підробці доказів було виправданим в демократичному суспільстві.** Суд зазначив, що образливі висловлювання на адресу експерта не містили конструктивної критики, а були спрямовані на те, щоб дискредитувати його

²⁴ Див., наприклад: рішення у справі «The Observer and The Guardian v. the United Kingdom» від 26 листопада 1991 р., п. 59, Series A no. 216) // веб-сайт Європейського Суду з прав людини – реж. доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57705>

²⁵ Див.: рішення у справі «Педерсен і Баадсгаард проти Данії»; рішення у справі «Торгейр Торгейрссон проти Ісландії» (Thorgerir Thorgeirsson v. Iceland), від 25 червня 1992 р., п. 65, Series A, no. 239; рішення у справі «Джерсільд проти Данії», п. 35 // веб-сайт Європейського Суду з прав людини – реж. доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57795>

²⁶ Див. також: рішення ЄСПЛ у справі «Аміхалакое проти Молдови», рішення у справі «Нікула проти Фінляндії» // веб-сайт Європейського Суду з прав людини – реж. доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61716> та <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60333> відповідно.

²⁷ Див.: рішення у справі «Моріс проти Франції» // веб-сайт Європейського Суду з прав людини – реж. доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154265>

²⁸ Див.: рішення у справі «Ульріх Фукс проти Німеччини» (Ulrich Fuchs against Germany) // веб-сайт Європейського Суду з прав людини – реж. доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-152442>

роботу загалом. Європейський Суд зауважив, що експерти, які діяли під присягою, повинні мати можливість виконувати свої обов'язки у вільних від безпідставних нападок умовах і бути захищеними від образливих висловлювань на їх адресу.

Європейський Суд з прав людини застосовує на практиці й інші важливі принципи тлумачення конвенційних норм про свободу ЗМІ, а надто – в контексті висвітлення судових проблем. Узагальнення цих позицій міститься в резолюціях та рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи.

Зокрема, як вже зазначалось, стандарти інформування ЗМІ про стан справ у ході кримінального судочинства з боку державних органів, включаючи й суди, визначено у 2003 році²⁹. Хоч у згаданому документі увагу зосереджено на кримінальному процесі, проте сформульовані в ньому загальні принципи доступу журналістів до процесів відправлення правосуддя відповідають європейським стандартам інформаційних відносин судів та ЗМІ і правовим позиціям Європейського суду з прав людини й в інших видах судових проваджень. Тому наводимо зазначені принципи в повному обсязі.

ПРИНЦИП 1 – Інформування громадськості через засоби масової інформації

Громадськість повинна мати змогу одержувати інформацію про діяльність судових установ та правоохоронних органів через засоби масової інформації. Тому журналісти повинні мати змогу вільно висвітлювати та коментувати питання функціонування системи кримінального судочинства без обмежень, окрім передбачених наступними принципами.

ПРИНЦИП 2 – Презумпція невинуватості

Повага до принципу презумпції невинуватості є невід'ємною частиною права на справедливий суд. Відтак, погляди та інформація стосовно судових справ, у яких провадження триває, має передаватися або розповсюджуватися через засоби масової інформації тоді, коли це не порушує презумпції невинуватості підозрюваного або обвинуваченого.

ПРИНЦИП 3 – Точність інформації

Судові установи та правоохоронні органи мають надавати засобам масової інформації лише перевірену інформацію або інформацію, яка заснована на обґрунтованих припущеннях. В останньому випадку це має бути чітко вказане засобам масової інформації.

ПРИНЦИП 4 – Доступ до інформації

Коли журналісти законно отримали інформацію в контексті судового провадження у кримінальній справі, що триває, від судових установ або правоохорон-

²⁹ Рекомендація Rec (2003)13 Комітету Міністрів державам-членам щодо надання інформації через засоби масової інформації стосовно кримінального судочинства, прийнята 10.07.2003 р. на 848 засіданні заступників міністрів

них органів, ці установи та органи мають зробити таку інформацію доступною, без дискримінації, для всіх журналістів, які направляють або направили аналогічний запит.

ПРИНЦИП 5 – Шляхи надання інформації засобам масової інформації

Коли судові установи та правоохоронні органи самі вирішили надати інформацію засобам масової інформації в контексті судового провадження у кримінальних справах, що тривають, така інформація має бути надана без дискримінації і завжди, коли можливо, шляхом прес-релізів, прес-конференцій уповноваженими посадовими особами або подібними санкціонованими засобами.

ПРИНЦИП 6 – Регулярна інформація під час судового провадження

В контексті судового провадження у кримінальних справах, що викликають суспільний інтерес, або інших провадження в інших кримінальних справах, які привернули особливу увагу громадськості, судові установи та правоохоронні органи мають інформувати засоби масової інформації про свої основні дії, доки це не перешкоджає таємниці слідства та дізнання або не затримує чи не заважає завершенню судового провадження. У випадках, коли судові провадження у кримінальних справах триває протягом довгого часу, таку інформацію слід надавати регулярно.

ПРИНЦИП 7 – Заборона використання інформації

Судові установи та правоохоронні органи не повинні використовувати інформацію про судові провадження у кримінальних справах, що триває, у комерційних цілях або з іншою метою, крім тих, що стосуються кримінального процесу.

ПРИНЦИП 8 – Захист приватного життя в контексті судового провадження, що триває

Під час надання інформації про підозрюваних, обвинувачених або засуджених осіб або інших сторін судового провадження у кримінальній справі має поважатися їхнє право на захист приватного життя згідно зі Статтею 8 Конвенції. Особливий захист має бути наданий сторонам, які є неповнолітніми або іншими вразливими особами, а також потерпілим, родинам підозрюваних, обвинувачених або засуджених. У всіх випадках слід особливо зважати на шкоду, якої може бути завдано внаслідок розкриття інформації про осіб, які підпадають під цей принцип.

ПРИНЦИП 9 – Право на спростування та право на відповідь

Зберігаючи право на застосування інших наявних законних заходів захисту, кожний, хто став суб'єктом помилкового або дифамаційного висвітлення засобами масової інформації в контексті кримінального судочинства, повинен мати право на спростування або на відповідь у відповідних засобах масової інформації. Право вимагати спростування поширеної інформації має також реалізовуватися щодо

прес-релізів, які містять помилкову інформацію, видану судовими установами або правоохоронними органами.

ПРИНЦИП 10 – Запобігання упередженості

У контексті кримінального судочинства, особливо, коли залучено присяжних засідателів або суд присяжних, судові установи та правоохоронні органи мають утримуватися від оприлюднення інформації, яка тягне ризик значної шкоди справедливості судового розгляду.

ПРИНЦИП 11 – Упередженість у зв'язку із досудовим оприлюдненням

У випадках, коли обвинувачений може продемонструвати, що надання інформації з високою вірогідністю призведе або вже призвело до порушення його або її права на справедливий суд, він або вона повинні мати дієві засоби правового захисту.

ПРИНЦИП 12 – Допуск журналістів

Журналістів мають допускати на публічні судові слухання та публічні проголошення судових рішень без дискримінації та вимог попередньої акредитації. Їх не можна не допускати до судових слухань, якщо і доки громадськість допускається згідно зі Статтею 6 Конвенції.

ПРИНЦИП 13 – Доступ журналістів до залів суду

Відповідні державні органи мають за винятком випадків, коли це є очевидно нездійсненним, забезпечити в залах судових засідань певну кількість місць для журналістів, достатню відповідно до попиту, без обмеження доступу громадськості.

ПРИНЦИП 14 – Прямі трансляції та записи в залах судових засідань

Прямі трансляції або записи засобами масової інформації в залах суду можуть відбуватися тільки, якщо це прямо передбачено законом та у визначених законом межах або дозволено суддею у справі... Таке висвітлення може бути дозволене лише тоді, коли це не несе серйозного ризику недоречного впливу на жертв, свідків, сторін кримінального судового процесу, присяжних або суддів.

ПРИНЦИП 15 – Підтримка висвітлення засобами масової інформації

Інформація про призначені до розгляду справи, проголошені обвинувачення або вирoki та інша інформація, важлива для висвітлення ходу судового провадження, мають бути доступними для журналістів за допомогою простого запиту до відповідних органів у прийнятні терміни, якщо це можливо. Журналістам мають дозволяти на недискримінаційних засадах робити або отримувати копії публічно винесених судових рішень. Вони повинні мати можливість розповсюджувати або передавати ці судові рішення громадськості.

ПРИНЦИП 16 – Захист свідків

Особисті дані свідків не слід розкривати, якщо тільки свідок не дав на це попередньої згоди або встановлення особи свідка становить громадський інтерес, або свідчення вже були раніше оприлюднені. Особисті дані свідків ніколи не слід розкривати, коли це загрожує їхньому життю або безпеці. Належну повагу слід надавати програмам захисту свідків, особливо у кримінальних судових процесах проти організованої злочинності або злочинів всередині родини.

ПРИНЦИП 17 – Висвітлення ЗМІ інформації про виконання судових вироків

Журналістам має бути дозволено контактувати з особами, що відбувають призначені судом покарання у місцях позбавлення волі, доки це не перешкоджає справедливому відправленню правосуддя, правам в'язнів та службовців або безпеці пенітенціарного закладу.

ПРИНЦИП 18 – Висвітлення ЗМІ інформації по закінченні дії судових вироків

Для того, щоб не зашкодити реінтеграції у суспільство осіб, які відбули призначене судом покарання, їх право на захист приватності за Статтею 8 Конвенції має включати право на захист особистих даних цих осіб у зв'язку з їхніми попередніми злочинами після закінчення терміну судового вироку, якщо вони прямо не погодились на розкриття їхньої особи або вони та їхні попередні злочини не становлять знову суспільного інтересу.

Такі стандарти взаємодії зі ЗМІ з боку судів мають суто практичне значення. Їх дотримання вимагає від судової адміністрації і судових установ формування політики доброзичливого та рівного ставлення до журналістів різних видів засобів масової інформації, відкритості та повноти надання інформації. Це, з іншого боку, буде плекати добросовісність журналістів, які висвітлюють судові процеси, й допоможе їм уникнути необґрунтованого притягнення до відповідальності. Наведені стандарти також додають знань до освіти журналістів у висвітленні судової тематики. Їх також варто враховувати при виробленні засад редакційної політики ЗМІ.

РОЗДІЛ 2

ДОСТУП ДО ПРИМІЩЕНЬ СУДУ

Діяльність суду в демократичній державі, як зазначалось вище, ґрунтується на принципі публічності. Саме публічність та гласність процесу повинні забезпечити суспільство від таємних змов під час здійснення правосуддя та сприяти підтриманню авторитету суду. В той же час мало хто замислювався, що публічність судових процесів починається з доступу до приміщень суду, як театр починається з вішалки. Підтвердженням цього є приклади рішень з практики Європейського Суду з прав людини. Зокрема, розгляд судових справ в приміщеннях, доступ публіки до яких обмежувався, було визнано порушенням права на справедливий суд, зокрема права на публічність процесу³⁰.

Правила доступу до приміщень суду в Україні врегульовано низкою законів та підзаконних актів³¹.

Після прийняття в липні 2015 року Закону України «Про Національну поліцію», який поклав функції з охорони судів, інших органів та установ судової системи на підрозділи Національної поліції та Національної гвардії України, порядок охорони судів зазнав змін. Зважаючи на це, Міністерством внутрішніх справ України здійснюється підготовка нового Тимчасового порядку охорони судів, інших органів та установ судової системи, а також установ судових експертиз³².

Закон України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» передбачає, що охорону приміщення Верховного Суду України здійснює Управління Державної охорони України. Зазначене Управління охороняє і приміщення вищих спеціалізованих судів, а саме: Вищого адміністративного суду України, Вищого господарського суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Такі обов'язки на нього покладені відповідними указами Президента України щодо здійснення державної охорони зазначених приміщень³³.

³⁰ Див., зокрема: рішення ЄСПЛ у справі «Лучанінова проти України» від 09.06.2011 р. //Офіційний веб-портал Верховної Ради України – реж. доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_788

³¹ Закон України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», постанова Кабінету Міністрів України № 906 від 09.11.2015 р. «Про забезпечення охорони судів, інших органів та установ судової системи, а також установ судових експертиз», спільний наказ Державної судової адміністрації України та Міністерства внутрішніх справ України № 102/765 від 12.09.2005 р. «Про затвердження правил пропуску осіб до приміщень судів та на їх територію транспортних засобів».

³² Див.: Офіційний веб-портал «Судова влада України» – реж. доступу: <http://court.gov.ua/232646/>

³³ Див., зокрема: укази Президента України «Про державну охорону будинку Вищого господарського суду України та забезпечення безпеки його Голови», «Про державну охорону адміністративного будинку Вищого адміністративного суду України // Офіційний веб-портал Верховної Ради України – реж. доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1219/98>, <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/867/2007> відповідно.

У свою чергу стаття 15 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» визначає, що органами, на які покладено обов'язок із забезпечення безпечної роботи судів є підрозділи відомчої воєнізованої охорони Державної судової адміністрації. Проте до того часу, поки відомча воєнізована охорона ДСА не почне свою роботу, Кабінет Міністрів України поклав обов'язки з охорони приміщень господарських, адміністративних, інших судів загальної юрисдикції на підрозділи Національної гвардії та Національної поліції України.

У проекті Тимчасового порядку охорони судів, інших органів та установ судової системи, а також установ судових експертиз передбачається наступний розподіл обов'язків з охорони приміщень судів між Національною гвардією та поліцією: охорону апеляційних загальних та спеціалізованих судів мають здійснювати підрозділи Національної гвардії України, а місцевих спеціалізованих та загальних судів – підрозділи Національної поліції.

Прийнятий Верховною Радою України 2 червня 2016 року Закон України «Про судоустрій і статус суддів» в новій редакції³⁴, який на момент підготовки цього посібника ще не набув чинності, покладає обов'язки з підтримання громадського порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також з охорони приміщень суду на Службу судової охорони. Зазначену Службу мають створити після того, як Вища рада правосуддя за поданням Державної судової адміністрації України та після консультацій з Міністерством внутрішніх справ України затвердить Положення про Службу судової охорони. До створення Вищої ради правосуддя та Служби судової охорони треба керуватись нижченаведеними правилами допуску до судових будівель.

Загальні правила доступу до приміщень судів викладені в поки ще чинному наказі Державної судової адміністрації України та Міністерства внутрішніх справ України від 12.09.2005 року № 102/765 «Про затвердження правил пропуску осіб до приміщень судів та на їх територію транспортних засобів» (далі по тексту – Правила). Ці Правила стосуються всіх судів України, крім Конституційного Суду України, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України.

Відповідно до вимог вказаних Правил особи, які прибули на відкриті судові засідання, в тому числі представники ЗМІ, повинні пред'явити документи, які посвідчують особу. Працівники охорони заносять інформацію про відвідувача до відповідного облікового журналу. Варто зазначити, що згадані Правила не містять жорстких вимог до документів, які пред'являють відвідувачі. А тому журналіст може надати для перевірки як своє посвідчення журналіста, так і паспорт чи водійські права, а також будь-який інший офіційний документ з фотографією.

До приміщення суду відвідувачі допускаються в робочий час. Як правило, розпорядок роботи суду розміщується біля вхідних дверей, а також на стендах та оприлюднюється на сторінках суду в мережі Інтернет на веб-порталі «Судова влада

³⁴ Див.: проект Закону України «Про судоустрій і статус суддів» // Офіційний веб-портал Верховної Ради України – реж. доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59259

України»³⁵. Пропуск осіб до приміщень суду заборонено в період з 22.00 до 6.00. Проте, якщо в нічний час в суді відбуваються судові засідання, що можна інколи спостерігати (під час Революції Гідності, в деяких резонансних кримінальних провадженнях або в адміністративних справах, пов'язаних із виборами), допуск всіх охочих на них повинен здійснюватись і після 22.00. Це стосується і розгляду справ у вихідні та святкові дні. Зокрема, під час виборів, коли обмежена тривалість виборчого процесу вимагає вирішення виборчих конфліктів в лічені години, судові засідання відбуваються й у вихідні дні, й у нічний час. Обмеження доступу громадян в таких випадках до залів судових слухань буде порушенням принципу публічності.

Важливий припис, який стосується пропуску до приміщення суду представників ЗМІ, міститься у пункті 2.7 Правил. У ньому повторено норму закону про можливість проведення документування судового засідання за допомогою аудіо-, відео-, кіно-, фотоапаратури, яке здійснюється в порядку, встановленому процесуальним законодавством.

Це означає, що представники ЗМІ можуть зайти до приміщення суду з необхідною фото- та відеотехнікою (особливо – портативною), і її вилучення, навіть тимчасове, будь-ким з адміністрації суду чи охорони неприйнятне.

Проте на практиці інколи виникають конфліктні ситуації через те, що працівники охорони не дозволяють журналістам заносити в суд фото- чи відеокамери, мотивуючи це необхідністю отримати дозвіл судді³⁶ та посилаючись на правила пропуску до приміщення суду, затверджені керівництвом відповідного суду. **Враховуючи вищенаведене, в такій ситуації ми рекомендуємо журналістам брати з собою в суд паспорт на зазначену техніку, який допоможе підтвердити, що вона є портативною.** З іншого боку, доцільно у своїх матеріалах привертати увагу до описаної проблеми і порушувати перед судовою гілкою влади питання про необхідність вироблення єдиних правил відвідання приміщень судів, які б відповідали європейським стандартам і забезпечували реалізацію права на публічний розгляд справ, дозволяли журналістам реалізовувати їх права на використання техніки, гарантовані законами України «Про інформацію», «Про судоустрій і статус суддів», а також процесуальними кодексами.

Варто зазначити, що нині Державна судова адміністрація України та Рада суддів України здійснюють роботу з підготовки нових уніфікованих правил пропуску до приміщень судів, які повинні усунути підґрунтя для подібних конфліктних ситуацій.

Окремо слід звернути увагу на те, що чинні Правила забороняють відвідувачам заходити до суду із вогнепальною, газовою зброєю та пристроями для відстрілу патронів із гумовими чи аналогічними за своїми властивостями снарядами не смертельної дії, які одержують спрямований рух, балончиками, спорядженими речовиною сльозогінної чи дратівної дії.

³⁵ www.court.gov.ua

³⁶ Див.: статтю «Інформаційне агентство вимагає МВС відреагувати на заборону зйомки в Шевченківському райсуді» // веб-сайт «Телекритика» – реж. доступу: <http://www.telekritika.ua/pravo/2013-07-24/83567>

Варто також звернути увагу на інші обмеження, встановлені Правилами для відвідувачів суду. Зокрема, забороняється пропуск осіб до приміщень судів:

- у стані сп'яніння, що ображає людську гідність і громадську мораль (алкогольного чи наркотичного);
- з тваринами;
- з легкозаймистими, вибухонебезпечними, радіоактивними та отруйними речовинами;
- з колюче-ріжучими предметами;
- з валізами, господарськими сумками, пакетами, розмір яких перевищує 45х35х15 см.

Правила відвідування Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України небагато чим відрізняються. Проте Порядок допуску до адміністративного будинку Верховного Суду України по вул. П. Орлика, 8 (Кловський палац)³⁷ передбачає, що журналісти при виконанні редакційно-посадових службових обов'язків в засобі масової інформації (у тому числі з аудіо-, відео-, кіно- та фотоапаратурою) допускаються до адміністративного будинку на підставі списку, підписаного керівником прес-служби з дозволу: Голови Верховного Суду України, заступників Голови Верховного Суду України, керівника апарату Верховного Суду України та керівника служби Голови Верховного Суду України. Аналогічні правила встановлено для представників ЗМІ і у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ та інших вищих спеціалізованих судах України.

Відвідуючи суд, журналісти повинні пам'ятати, що в суд необхідно заходити завчасно, бажано за 10-15 хвилин до початку судового засідання, щоб мати можливість зорієнтуватися й влаштуватися в залі та підготувати техніку. Очікуючи судового розгляду, журналіст матиме змогу познайомитись з учасниками процесу, отримати від них додаткову інформацію, що може виявитись дуже корисною. Тут доцільно зауважити, що хоча вхід до зали судового засідання під час розгляду справи не заборонений, проте це відволікає увагу і заважає нормальному перебігу судового процесу. Тому бажано цього не робити.

Працюючи в суді щодо висвітлення судових процесів, працівникам ЗМІ слід дотримуватися ділового стилю й уникати футболук, шорт, спортивних штанів тощо.

Перебуваючи в приміщенні суду, бажано перевести мобільний телефон в безшумний режим та не вести по ньому гучних перемовин, які привертають увагу оточуючих. Необхідно виявляти спокій і стриманість, не піддаватись надмірним емоціям, навіть у відповідь на чийсь неправомірну поведінку. В той же час варто виявляти наполегливість при відстоюванні своїх прав. Допмагайте своїм колегам, підтримуйте один одного, особливо під час конфліктних ситуацій. І обов'язково фіксуйте на камеру факти протистояння! Це, як мінімум, згодом допоможе їх довести, а крім того сприятиме недопущенню конфліктів у майбутньому.

³⁷ Порядок допуску до адміністративного будинку Верховного Суду України по вул. П. Орлика, 8 (Кловський палац) – реж. доступу: <http://pravo.org.ua/images/documents/%D0%92%D0%A1%D0%A3.pdf>

РОЗДІЛ 3

ДОСТУП ЖУРНАЛІСТІВ НА СУДОВІ ЗАСІДАННЯ

Право на публічний розгляд справи в суді гарантується, зокрема, частиною 1 статті 6 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Відповідно до усталеної практики Європейського Суду з прав людини це право включає в себе публічний характер судового розгляду, на який допускається публіка, включаючи представників ЗМІ. Крім того, публічність передбачає обов'язок суду оприлюднити своє рішення.

В цьому розділі ми зупинимось на питанні доступу журналістів до судових засідань.

Насамперед для того, щоб забезпечити публічний розгляд справи, інформація про дату, час та місце розгляду справ має бути заздалегідь оприлюдненою. Далі зацікавлені особи повинні мати можливість фізично потрапити до зали суду.

Відсутність зазначеної інформації та розгляд справ у приміщеннях, до яких доступ публіки обмежено (тюрмах, диспансерах тощо), порушує принцип публічності і нерідко стає підставою для встановлення порушення статті 6 Конвенції. Зокрема, в своєму рішенні у справі «Лучанінова проти України» (заява № 16347/02)³⁸ Європейський суд встановив порушення принципу публічності у зв'язку з тим, що справа заявниці про адміністративні правопорушення (дрібну крадіжку) була розглянута національним судом в закритому медичному закладі - диспансері, де заявниця проходила лікування. Суд дійшов наступного висновку: *«...Проведення відкритих для публіки судових засідань є основоположним принципом, закріпленим у пункті 1 статті 6 Конвенції»³⁹ Проте право на публічний судовий розгляд підлягає обмеженням, викладеним у другому реченні пункту 1 статті 6 Конвенції... Суд зазначає, що хоча доступ громадськості до судового розгляду, про який йдеться, формально не був обмежений, обставини, за яких він відбувся, були очевидною перешкодою його публічності. По-перше, розгляд відбувся у диспансері з обмеженим доступом. По-друге, суд не дозволив іншим особам, окрім учасників провадження, залишитися в палаті, де відбувався розгляд, або входити до неї. По-третє, з матеріалів справи не вбачається існування загальнодоступної інформації про дату та місце засідання».*

Таким чином, для забезпечення публічності судового розгляду замало не оголошувати судові засідання закритим. Необхідно, щоб преса та інша публіка були

³⁸ Див.: рішення ЄСПЛ від 09.06.2011 р. у справі «Лучанінова проти України» (заява 16347/02) // Офіційний веб-портал Верховної Ради України – реж. доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_788

³⁹ Див.: рішення у справі «Ріпан проти Австрії» (Riepan v. Austria), (заява № 35115/97), п. 27, ECHR 2000-XII // веб-сайт Європейського Суду з прав людини – реж. доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/?i=001-58978>

заздалегідь поінформовані про час та місце розгляду справи в суді та мали реальну можливість потрапити до судової зали.

В Україні інформацію про призначення справ до розгляду можна отримати як безпосередньо в судах, де відповідні оголошення розміщуються на стендах, так і за допомогою веб-порталу «Судова влада України»⁴⁰. На веб-сторінках судів розміщуються відомості про справи, призначені до розгляду (наприклад: <http://sh.ki.court.gov.ua/sud2610/csz/>), де зазначаються: дата, час та місце розгляду справи, номер справи та особи, які беруть в ній участь, склад суду.

На головній сторінці веб-порталу «Судова влада України» є зручний розділ «Інформація щодо стадій розгляду судових справ»⁴¹, за допомогою якого можна відстежувати, в якій інстанції перебуває справа.

Загальні правила доступу журналістів до судових засідань визначені Законом України «Про судоустрій і статус суддів». У ньому встановлено, що розгляд справ за загальним правилом відбувається відкрито⁴². Закритим процес можна оголосити лише за рішенням суду у випадках, передбачених у процесуальному законі. Розглянемо ці питання детальніше (правила проведення фото- та відеозйомки в суді описано в наступному розділі).

3.1 ДОСТУП ДО СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ

Адміністративний процес пов'язаний з великим комплексом суспільних відносин, які виникають внаслідок функціонування державної влади. Зокрема, це – форма спеціалізованого судового захисту прав і свобод громадян від порушень з боку органів державної влади. Доречно зауважити, що розгляд справ щодо законності рішень Президента, парламенту, Вищої ради юстиції і Вищої кваліфікаційної комісії суддів України законом віднесено виключно до юрисдикції ВАСУ⁴³. В період з 2010 до 2014 року рішення цього суду були остаточними без права апеляції. Однак згодом ці рішення стали предметом перегляду Верховним Судом України.

Досить відомим є рішення Європейського Суду з прав людини «Олександр Волков проти України»⁴⁴, прийняте за наслідками схвалення ВАСУ рішення Вищої ради

⁴⁰ <http://court.gov.ua/>.

⁴¹ <http://court.gov.ua/fair/>.

⁴² Зокрема, частина 1 статті 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає: «Судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, установлених законом. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом».

⁴³ ВАСУ – Вищий адміністративний суд України.

⁴⁴ Див.: рішення ЄСПЛ від 09.01.2013 р. у справі «Олександр Волков проти України» (заява 21722/11) // Офіційний веб-портал Верховної Ради України – реж. доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_947

юстиції про звільнення судді Верховного Суду України за порушення присяги судді. Рішення парламенту про зняття депутатської недоторканності та дозвіл на арешт народного депутата⁴⁵ також було оскаржено до Вищого адміністративного суду України і цим судом визнано таким, що ухвалено з порушенням встановленої процедури, й скасовано. Цей же суд розглядав справу за позовом лідера Радикальної партії і визнав протиправною бездіяльність Президента щодо своєчасної ротації членів Центральної виборчої комісії. Оскарження правомірності накладення санкцій з боку митних, податкових та інших державних органів – це також сфера адміністративної юстиції. В цих судах вирішуються й виборчі спори та справи про доступ до публічної інформації.

Розгляд справ у **адміністративних судах**, за загальним правилом, відбувається відкрито. Це означає, що журналісти нарівні з іншими особами можуть бути присутніми у залі судового засідання. Однак трапляються випадки, коли позивачі- фізичні особи, заперечують проти присутності преси і не бажають висвітлення їх справи. Тоді суддя має роз'яснити їм, що означає відкритий судовий процес. Своєю ухвалою суд може оголосити судові засідання (його частину) закритим, щоб забезпечити нерозголошення державної чи іншої таємниці, яку охороняє закон, захистити особисте та сімейне життя людини, інтереси малолітньої чи неповнолітньої особи, а також гарантувати інші права та свободи у випадках, встановлених законом. Наприклад, адміністративні суди нерідко розглядають в закритому режимі справи, в яких розкривається банківська таємниця⁴⁶, спори щодо правомірності притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності⁴⁷ тощо.

Під час розгляду справи в закритому судовому засіданні можуть бути присутніми лише ті особи, які беруть участь у справі, а в разі потреби – також експерти, спеціалісти, перекладачі та свідки⁴⁸.

Оголошення судового процесу (його окремої частини) закритим належить до сфери компетенції суду, який у вже перелічених випадках мусить оцінити обставини справи і прийняти відповідне вмотивоване рішення. Учасники процесу мають право подавати клопотання про закриття процесу, вміщуючи в них обґрунтування (мотивацію) такої вимоги, а також чіткий перелік даних, що можуть бути визнаними інформацією з обмеженим доступом. Проте остаточне рішення з цього питання приймає суд.

У той же час варто зазначити, що адміністративне судочинство має важливу особливість стосовно проведення закритих судових засідань. Зокрема, якщо під час такого засідання буде встановлено, що інформація з обмеженим доступом є суспільно необхідною або доступ до інформації обмежено з порушенням закону, суд поста-

⁴⁵ Ігор Мосійчук, народний депутат України (Радикальна партія України)

⁴⁶ Див., зокрема: справу № 826/4023/15 – реж. доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43759744>; справу № 826/7241/14 – реж. доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40874726>

⁴⁷ Див., зокрема: справу № 800/475/15 – реж. доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55908860>

⁴⁸ Стаття 12 Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ).

новляє ухвалу про її дослідження у відкритому судовому засіданні⁴⁹. Така правова норма міститься лише в Кодексі адміністративного судочинства України (КАС України). Очевидно, винятки із зазначеного правила продиктовано особливостями адміністративних справ, які стосуються вирішення публічно-правових спорів. Тож адміністративне судочинство порівняно з іншими судовими провадженнями у цьому сенсі містить гарантію більш відкритого розгляду справ судами. Варто зазначити, що КАС України не містить визначення поняття «суспільний інтерес», але воно розкривається в Законі України «Про інформацію»⁵⁰.

Суспільно важливою визнається інформація, яка, зокрема, свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо.

Судова практика у справах про доступ до публічної інформації свідчить, що судді знають і застосовують ці положення при вирішенні спорів. За таких умов адміністративні суди мають менше можливостей для проведення закритих судових засідань у справах, які є суспільно значимими. Проте практика застосування цієї правової норми не набула загального поширення. Можливо, це пов'язано з тим, що згадане положення закону з'явилося відносно недавно – в березні 2014 року. В той же час варто зауважити, що переважна більшість адміністративних справ розглядається судами відкрито. А відтак - представники ЗМІ мають достатні можливості відвідувати судові засідання і висвітлювати їх.

Варто пам'ятати, що в залі суду журналісти не наділені процесуальними правами учасників процесу, тому не можуть подавати власні клопотання про розгляд справи у відкритому судовому засіданні, а також обґрунтовувати суспільну важливість закритої інформації. Але якщо одна зі сторін буде зацікавлена в розкритті такої інформації, то ніщо не заважає журналістам запропонувати цій стороні здійснити такий крок.

3.2. ДОСТУП ДО СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

У порядку цивільного судочинства розглядаються спори, пов'язані із захистом майнових і немайнових прав фізичних осіб та підприємств, установ і організацій. Йдеться про широкий спектр правовідносин – від сімейних справ до договірних спорів, захисту авторських, трудових, житлових прав, права власності, а також захисту честі та гідності, ділової репутації, спростування інформації тощо.

В Україні розгляд цивільних справ у всіх судах за загальним правилом відбувається усно і відкрито. Закритий судовий розгляд допускається лише у таких випадках:

⁴⁹ Частина 5 статті 12 КАСУ.

⁵⁰ Див.: статтю 29 Закону України «Про інформацію».

- 1) якщо відкритий розгляд може призвести до розголошення державної або іншої таємниці, яку охороняє закон;
- 2) якщо особи, що беруть участь у справі, подали клопотання про розгляд справи в закритому судовому засіданні при умові, що є необхідність:
 - збереження таємниці усиновлення;
 - запобігання розголошенню відомостей про інтимні чи інші особисті сторони життя осіб – учасників процесу;
 - недопущення поширення відомостей, що принижують честь і гідність осіб, які беруть участь у справі.

Про розгляд справи у закритому судовому засіданні суддя має прийняти вмотивовану ухвалу в нарадчій кімнаті. Ухвалу потрібно оголосити негайно, тоді ж така вона набуває чинності⁵¹.

Якщо розгляд справи може призвести до розголошення таємниці, яку охороняє закон, то питання про закриття розгляду суд вирішує своєю вмотивованою ухвалою незалежно від того подали учасники процесу клопотання чи ні – за наявності обставин, прямо передбачених у відповідних законах. Але якщо одна зі сторін подає клопотання про закриття судового процесу, то таке клопотання не може бути задоволено автоматично, оскільки інші учасники процесу мають розглянути й обговорити наведені в ньому посилання на підстави, зокрема виявити, чи передбачені вони в процесуальному законі. За будь-яких обставин суддя не зобов'язаний задовольняти клопотання, оскільки, крім прав сторони спору, існує ще суспільний інтерес до інформації про судовий розгляд справи. Обов'язок судді – визначити, які з цих прав та інтересів мають пріоритет на захист з огляду на конкретні обставини.

Класичною в цьому контексті може бути ситуація, пов'язана з поширенням інформації про приватне життя публічних осіб (політиків, державних посадовців). Оскільки такі особи мають менший рівень захисту приватного життя порівняно зі звичайними громадянами, суд може їм відмовити у клопотанні про оголошення процесу закритим з огляду на захист їхнього приватного життя, якщо така інформація є суспільно важливою (скажімо, політик практикував домашнє насильство в родині, і це стало причиною розлучення, або під час розподілу набутого в шлюбі спільного майна чоловік – відома особа – вдавався до шахрайських методів відчуження майна, щоб уникнути поділу).

Варто зазначити, що під час розгляду цивільних справ у закритому судовому засіданні публіка, в тому числі й журналісти, на них не допускаються. На засіданні мають право бути присутніми особи, які беруть участь у справі, а у разі необхідності – свідки, експерти, спеціалісти і перекладачі.

⁵¹ Стаття 6 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України).

3.3. ДОСТУП ДО СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

Кримінальні справи щодо обвинувачення особи у вчиненні злочину розглядають за правилами Кримінального процесуального кодексу України (КПК України). У кримінальному процесі обвинувачення висуває прокурор від імені держави. Для запобігання зловживанню владою і забезпечення можливості здійснювати суспільний контроль за вирішенням кримінальних справ дуже важливо, щоб преса могла стежити за такими процесами й інформувати громадян про їх перебіг та результати.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України⁵² кримінальне провадження в судах першої, апеляційної, касаційної інстанцій та Верховному Суді України здійснюється відкрито. Слідчий суддя, суд можуть прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини лише у випадках:

- 1) якщо обвинуваченим є неповнолітній (тобто особа, яка на момент вчинення діяння, щодо якого висунуто обвинувачення, не досягла 18 років);
- 2) розгляду справи про злочин проти статеві свободи та статеві недоторканності особи (зокрема, у справах про зґвалтування, розбещення неповнолітніх, тощо);
- 3) необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи;
- 4) якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом (зокрема, державної таємниці, таємниці слідства);
- 5) необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Кримінальне провадження у закритому судовому засіданні здійснюється з дотриманням загальних правил кримінального судочинства. Проте на судовому розгляді в закритому судовому засіданні можуть бути присутні лише сторони та інші учасники кримінального провадження. Журналісти та інші особи в судові засідання не допускаються.

Зазвичай рішення про закритий судовий процес у кримінальній справі приймає суддя або колегія суддів (далі по тексту – суд) за наявності вищезазначених підстав із власної ініціативи. Однак відомі випадки, коли підсудний на відкритому судовому засіданні вимагає видалити журналістів із зали суду. Таку вимогу може висувати безпосередньо підсудний або його захисник через небажання оприлюднювати неприємні подробиці його життя.

У такому разі суд має гарантувати дотримання принципу гласності та прав усіх присутніх у залі суду, а не лише учасників процесу, і пояснити підсудному неправомірність такої вимоги.

Представник державного обвинувачення може просити суд оголосити закритою частину судового процесу з огляду на інтереси свідків або на потребу запобігти ви-

⁵² Стаття 27 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України).

току конфіденційної чи таємної інформації. Так сталося, наприклад, під час судового процесу у справі щодо обвинувачених у вбивстві Георгія Гонгадзе, коли прокурор наполягав на закритому провадженні, щоб не допустити оприлюднення інформації про методи роботи таємних агентів – на той час міліції. Пізніше дискусія щодо можливості проведення відкритого судового засідання виникла під час розгляду Апеляційним судом м. Києва справи О. Пукача⁵³. Незважаючи на те, що його справу в суді першої інстанції розглядали в закритому режимі, апеляційний суд під тиском громадськості і за клопотанням прокурора ухвалив рішення про розгляд апеляції у відкритому судовому засіданні з мотивів наявності до справи значного суспільного інтересу та зняття грифу секретності з частини матеріалів справи.

Варто зазначити ще одну важливу особливість кримінального процесу. У тому випадку, коли справа розглядається у відкритому судовому засіданні, журналісти та інші відвідувачі суду мають право бути присутніми в залі судового засідання, і головуючий суддя не може обмежувати їх кількість за винятком випадків, коли місць у залі судового засідання недостатньо для всіх присутніх. Проте навіть тоді, коли зал судового засідання не може вмістити всіх бажаючих, **пріоритетне право бути присутніми в залі судового засідання мають журналісти** та родичі і члени сім'ї підсудного⁵⁴.

3.4. ДОСТУП ДО СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВ

Господарський процес передбачає вирішення комерційних спорів, справ щодо корпоративних відносин, які виникають між юридичними особами, державними та іншими органами, а також справ про банкрутство.

Стаття 4-4 Господарського процесуального кодексу України визначає, що *«розгляд справ у господарських судах відкритий, за винятком випадків, коли це суперечить вимогам щодо охорони державної, комерційної або банківської таємниці, або коли сторони чи одна з сторін обгрунтовано вимагають конфіденційного розгляду справи і подають відповідне клопотання до початку розгляду справи по суті. Про розгляд справи у закритому засіданні або про відхилення клопотання з цього приводу виноється ухвала»*.

Суддя може оголосити розгляд справи закритим з власної ініціативи, коли йдеться про державну, комерційну чи банківську таємницю. Закон не деталізує, за яких саме обставин суд може оголосити засідання закритим за клопотанням сторони чи

⁵³ Див. трансляцію судового засідання: <http://tsn.ua/ukrayina/rozglyad-apelyaciyi-pukacha-u-spravi-pro-vbivstvo-gongadze-onlayn-translyaciya-407500.html>. Олексій Пукач – колишній високопосадовець МВС України, якого суд визнав винним у вбивстві Г. Гонгадзе і засудив до довічного ув'язнення. 06.02.2015 р. Апеляційний суд м. Києва прийняв ухвалу про розгляд кримінальної справи щодо Пукача О. у відкритому судовому засіданні // Єдиний державний реєстр судових рішень – реж. доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53067164>

⁵⁴ Стаття 328 КПК України.

сторін. Проте чітко зазначає, що таке клопотання повинно подаватись до початку розгляду справи по суті і містити обґрунтування необхідності розгляду справи в закритому судовому засіданні.

3.5. ДОСТУП ДО СУДОВИХ ЗАСІДАнь ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Справи про адміністративні правопорушення розглядаються за правилами Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Він застосовується, зокрема, до справ про порушення правил дорожнього руху, про дрібне хуліганство, про неповагу до суду, низку корупційних та виборчих правопорушень тощо. Стаття 249 КУпАП також проголошує принцип гласності при здійсненні правосуддя у таких справах. Проте й виняток із цього правила можливий:

- під час розгляду справ про забезпечення безпеки дорожнього руху, які зафіксовано в автоматичному режимі;
- у випадку, коли розгляд справи у відкритому судовому засіданні буде суперечити інтересам охорони державної таємниці.

Інших підстав для обмеження доступу до судових засідань зазначений правовий акт не містить.

Під час та після Революції Гідності найбільшого резонансу набули справи про притягнення до адміністративної відповідальності учасників Автомайдану за поїздки до Межигір'я. Наприкінці грудня 2013 – на початку січня 2014 року до київських судів службою ДАІ було направлено значну кількість проваджень щодо учасників такого пробігу за начебто відмову зупинитись на вимогу працівників ДАІ. Це було політично мотивованою акцією, аби запобігти повторним пробігам.

Водії в основному були позбавлені права керування транспортними засобами на строк до шести місяців. Варто зауважити, що ці процеси відбувалися відкрито і широко висвітлювались у ЗМІ.

3.6. ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ДЕЯКИХ КАТЕГОРІЙ СПРАВ І ПУБЛІЧНІСТЬ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

У контексті відкритості судових процесів в Україні варто звернути увагу ще на один суттєвий момент. **Так, під час розгляду адміністративних, господарських і кримінальних справ закон передбачає можливість застосовувати нові технології, які дозволяють допитувати осіб в режимі відеоконференції.** Як правило, це відбувається на етапі апеляційного провадження, щоб уникнути доставки заарештованих осіб до зали засідань або за потреби допитати і свідків, які мешкають в іншій місцевості. **Очевидно, що застосування такого режиму не порушує відкритості судового процесу, оскільки всі присутні в суді особи мають можливість спостері-**

гати за допитом. Втім, й у закритому судовому процесі проведення відеоконференції можливе.

В той же час існують певні категорії справ, розгляд яких відбувається поза традиційними судовими засіданнями. Зокрема, КАС України передбачає розгляд деяких справ у форматі скороченого провадження, дозволяє суду за певних умов перейти до письмового провадження. Кримінальний процесуальний кодекс України допускає розгляд справи про кримінальні проступки, в яких обвинувачений беззаперечно визнав свою вину, в порядку спрощеного провадження без проведення судового засідання. Цивільний процесуальний кодекс України передбачає вирішення певних спорів в порядку наказного провадження без проведення судового засідання (стягнення заборгованості по зарплаті тощо). **Звісно, в таких випадках публіка й ЗМІ не можуть бути присутніми на судових засіданнях.**

Зауважимо, що всі наведені приклади розгляду справ без проведення судових засідань стосуються найпростіших конфліктів, факти в яких не викликають сумнівів і які не потребують надання додаткових доказів. Така практика цілком узгоджується з практикою Європейського Суду з прав людини.

3.7. ПРАВОМІРНІСТЬ РІШЕННЯ СУДУ ПРО ЗАКРИТИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ТА ПРАКТИКА ІНШИХ КРАЇН

Висвітлюючи судову проблематику, представник ЗМІ може опинитися в ситуації, коли суд оголосив розгляд справи закритим чи висловив думку про потребу закритого судового розгляду. Щоб вирішити, як діяти далі, журналістам належить довідатися, правомірним чи ні є закритий судовий розгляд.

Вже згадані процесуальні закони містять лише загальні критерії, якими має керуватися суд, вирішуючи питання про закритий судовий розгляд, наприклад, за клопотанням сторін. Таке клопотання, як зазначено раніше, суддя не має задовольняти автоматично. А сторона, яка просить оголосити розгляд справи закритим, мусить вмотивувати своє клопотання. Також суддя може прийняти рішення про закритий судовий розгляд з власної ініціативи. В кожному разі рішення про закриття судового процесу має бути зафіксованим у вмотивованій ухвалі, яку невдоволена сторона провадження може оскаржити.

Успіх оскарження буде залежати від обґрунтованості рішення суду, а саме – з яких підстав ухвалено закрити провадження для преси і громадськості.

У цьому контексті важливо ще раз звернутися до частини 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод і пригадати підстави для обмеження гласності розгляду справи, а саме: *«Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або - тією мірою, що визнана*

судом суворо необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя».

Також тут варто навести приклади із судової практики США, де рядом певних судових рішень сформовано комплекс критеріїв, що їх мусить брати до уваги суд, вирішуючи питання про оголошення судового засідання закритим.

Звісно, важко при цьому розраховувати, що наведена інформація буде врахована українськими суддями, однак журналістам вона допоможе зрозуміти й аргументованіше обстоювати застосування демократичних підходів, коли йдеться про встановлення балансу між конфліктуєчими інтересами сторін, суспільства, ЗМІ і суддів.

Вирішуючи питання про оголошення процесу закритим, суддя в США має брати до уваги, що:

- **відкриті судові процеси посилюють віру суспільства в справедливий суд;**
- **присутність громадськості забезпечує можливість контролю за зловживаннями в судовій системі;**
- **відкритість процесу дає змогу побачити реакцію суспільства на резонансні та важливі за своїми наслідками правопорушення.**

Судовий розгляд оголошують закритим на таких підставах:

- **захист конфіденційної інформації або особи свідка, якщо будуть наведені докази про негативні для них наслідки;**
- **необхідність захисту свідка чи його близьких від погроз та реальної загрози його життю чи здоров'ю або життю чи здоров'ю його близьких;**
- **захист потерпілих у справах про статеві злочини, коли потерпілими є неповнолітні;**
- **попередження неналежної поведінки присутніх, яка може негативно вплинути на справедливість та неупередженість судового процесу;**
- **необхідність захисту свідків від осіб, що намагаються впливати на зміст їхніх свідчень.**

Суд має визначити, хто саме зацікавлений у закритому процесі і які він має мотиви. Сторона, що вимагає закритого судового розгляду, мусить обґрунтувати твердження, що певним інтересам буде заподіяна шкода в разі відкритого розгляду справи.

Закриття судового розгляду не має бути абсолютним, тобто не має виходити за межі захисту обґрунтованого інтересу. Наприклад, якщо необхідність закритого процесу обумовлена потребою захисту особи певного свідка, то цілком виправданим буде закриття не всього процесу, а лише тієї частини слухань, де заплановано допит такого свідка. Доцільно також оцінити можливість використання альтернативних заходів, таких наприклад, як зміна місця судового розгляду.

Якщо суд обмежує доступ до певної інформації чи окремих документів, то потрібно визначити:

- чи існує закон, на підставі якого має бути обмежений доступ до цих документів; чи існує інтерес громадськості до цих документів;
- якщо доступ до інформації не буде обмежений, чи не виникне реальна загроза справедливості судового процесу;
- що обернеться гіршими наслідками – відкриття чи закриття доступу до інформації.

Крім того, суддям також рекомендують оцінити, чи готові вони до того, що рішення про закритий судовий розгляд можуть обговорювати громадськість і ЗМІ. Тобто судді мають передбачити, чи це вплине на неупередженість та безсторонність суду. Наприклад, сторона, яка виступала проти закриття процесу, може намагатися спростувати таке рішення за допомогою преси.

3.8. ПРИСУТНІСТЬ ЖУРНАЛІСТІВ НА СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ

Передусім належить виходити з того, що журналіст принаймні має права на одержання інформації як пересічний громадянин і не мусить отримувати акредитацію, особливий дозвіл або ще щось, що нагадує дозвіл на перебування в залі суду. Працівник ЗМІ може з власної волі повідомити судді або працівникові суду про своє бажання бути присутнім. Але завчасного погодження суд не має права вимагати – журналістові можна лише нагадати про належну поведінку під час засідання (про правила провадження зйомок див. далі).

Норми поведінки в суді можна поділити на дві групи – загальноприйняті норми поведінки в публічному місці та процесуальні норми, які містять правила або вимоги щодо поведінки під час судового процесу. Хоч ці норми й відмінні, проте вони однаковою мірою можуть правити судді за підставу для застосування заходів процесуального примусу.

Будь-кому заборонено під час перебування в залі суду:

- користування мобільним телефоном;
- внесення до зали судового засідання їжі чи напоїв та їх вживання;
- жування гумки, паління;
- прослуховування аудіозаписів, голосна реакція/коментування перебігу судового процесу, а також будь-яка інша демонстрація свого ставлення до подій;
- читання газет, книжок;
- інші дії, що вважаються неприйнятними в державних установах та публічних місцях.

Процесуальні норми поведінки в залі суду здебільшого прямо чи опосередковано визначено в законі. До них належать такі:

- вимоги щодо спілкування з судом (обов'язок встати, коли суд заходить чи виходить; спілкування лише стоячи; звернення до судді «Ваша честь»);

3 ОСНОВИ СУДОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

- вимоги щодо підтримання порядку у залі судового засідання (цих вимог не конкретизовано, тож за їх порушення можуть бути визнані будь-які дії, що перешкоджають судовому розгляду;
- заборона спілкування під час судового розгляду справи з учасниками процесу та іншими особами, присутніми на судовому засіданні;
- обов'язковість виконання розпоряджень судді, який головує на засіданні;
- виконання обов'язкових дій у певних ситуаціях (обов'язок стояти під час оголошення судового рішення).

Журналістам варто пам'ятати, що суддю наділено досить широкими процесуальними правами, які дозволяють йому вживати заходи впливу до порушників цих норм. Процесуальне законодавство передбачає обов'язок судді забезпечити нормальний хід судового процесу, задля цього суддя може вдаватися до заходів процесуального примусу. Зокрема, він може зробити зауваження та попередження особі, яка порушує порядок в судовому засіданні, не виконує розпоряджень головуючого у справі, а у разі повторного порушення - видалити особу з зали судового засідання. **При невиконанні особою добровільно вимог судді до порушника може бути застосовано примус через судових розпорядників або працівників служби судової охорони.** Всім, хто планує відвідувати судові процеси, це треба знати. Тож журналістам варто взяти це до уваги. **Якщо представник ЗМІ не дотримується встановленого порядку під час судового засідання, ігнорує зауваження головуючого судді, суд може притягти його до адміністративної відповідальності за неповагу до суду,** а це може обернутися адміністративним штрафом в розмірі від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (тобто від 340 до 1700 гривень)⁵⁵. Протокол про адміністративне правопорушення в таких випадках має право складати судовий розпорядник⁵⁶. Будь-яке рішення судді щодо видалення із зали певного журналіста/ів за злісну непокору не означає закриття процесу, оскільки в залі будуть залишатися інші спостерігачі.

Втім, відомі випадки, коли деякі судді дозволяли собі без причин видаляти журналістів із зали, забороняли робити нотатки тощо. В таких випадках мова йде про неналежну поведінку судді, і треба знати, що існує окрема процедура реагування на такі явища.

У законодавстві України⁵⁷ порушення суддею засад гласності і відкритості судового процесу під час розгляду справи визначено як підставу для дисциплінарної відповідальності судді. Із скаргою (заявою) щодо такої поведінки судді місцевого чи апеляційного судів необхідно звертатись до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККСУ)⁵⁸. Журналісти чи інші особи мають право подати такі заяви особисто або через адвоката. Засоби масової інформації чи інші юридичні особи – лише через ад-

⁵⁵ Стаття 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП).

⁵⁶ Пункт 7-1 частини 1 статті 255 КУпАП.

⁵⁷ Пункт «в» частини 1 статті 92 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

⁵⁸ www.vkksu.gov.ua

воката, а органи державної влади та органи місцевого самоврядування – через своїх представників⁵⁹. Електронна форма скарги доступна на веб-сайті ВККСУ (крім того, зразок скарги вміщено як додаток № 2 до цього посібника). Скарга подається у письмовій формі і повинна містити наступні відомості:

- прізвище, ім'я, по батькові (найменування) заявника, його місце проживання (перебування) або місцезнаходження, поштовий індекс, номери засобів зв'язку;
- прізвище, ім'я, по батькові та посада судді (суддів), на дії якого (яких) скаржиться заявник;
- конкретні відомості про наявність у поведінці судді ознак дисциплінарного правопорушення, що відповідно до частини першої статті 92 Закону «Про судоустрій і статус суддів» може бути підставою для дисциплінарної відповідальності судді;
- посилання на фактичні дані (свідчення, докази), що підтверджують зазначені заявником відомості.

Скарга (заява) підписується заявником із зазначенням дати її підписання.

Щодо суддів вищих спеціалізованих судів України та суддів Верховного Суду України така скарга направляється до Вищої ради юстиції України⁶⁰. Зразок скарги, інформація про порядок її перевірки та процедуру притягнення судді до дисциплінарної відповідальності розміщені відповідно на сайтах цих установ⁶¹.

Крім юридичних, працівники медіа можуть застосовувати неюридичні засоби для демонстрації своєї незгоди з судовим рішенням про видалення журналіста чи оголошення судового розгляду закритим. Наприклад, ЗМІ висвітлюють свою позицію у власному ефірі чи на сторінках своїх газет. Така практика може бути ефективною. За таких обставин редакторів краще доручити підготовку матеріалу іншому журналістові, який не був присутній на судовому засіданні. Той, наприклад, взяв би інтерв'ю в колеги, якого видалили із зали суду, та в інших свідків, якщо це можливо. Перед публікацією повідомлення працівник ЗМІ мусить дати можливість прес-службі суду прокоментувати ситуацію, також можна процитувати ухвалу суду. Всебічний виклад обставин, позицій всіх зацікавлених сторін та суду, а також коментар експертів щодо суспільного інтересу в конкретній судовій справі забезпечать об'єктивність журналістського матеріалу і самі по собі наведуть читача чи глядача на думку про неправомірність судового рішення, якщо воно дійсно було неправомірним. В такому разі знизиться ймовірність судових позовів, а якщо вони будуть, істотно зростуть шанси ЗМІ виграти такі справи.

⁵⁹ Див.: статтю 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» // Офіційний веб-портал Верховної Ради України – реж. доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/paran4509#n4509>

⁶⁰ Після набрання чинності Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р., органами, які накладають дисциплінарні стягнення на суддів, стануть дисциплінарні палати Вищої ради правосуддя.

⁶¹ Див.: сайт Вищої кваліфікаційної комісії суддів України за посиланням: <http://vkksu.gov.ua/ua/distiplinarne-provadjennya/> та сайт Вищої ради юстиції України: http://www.vru.gov.ua/add_text/124

РОЗДІЛ 4

ФОТО- ТА ВІДЕОЗЙОМКА В ЗАЛІ СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ

Зауважимо, що присутність представників ЗМІ в судовій залі не завжди пов'язана з використанням ними відео-, фото-, аудіотехнічних або інших засобів чи гаджетів. Судові репортери можуть бути успішними, а їх матеріали цікавими й без фіксації зображень залучених до судових справ осіб. Втім, з урахуванням стану сучасних інформаційних технологій та того факту, що майже 80% інформації про суди наші співвітчизники отримують з телебачення та через Інтернет, важливість відео-, фотозйомки зростає. Відомо, що **в країнах англо-саксонської системи права використання технічних засобів публікою та журналістами в судових залах не дозволено**. Там присутні художники, які відтворюють учасників процесу в малюнках або шаржах. Цьому є свої причини, і головна з них – повага до приватності. Українські законодавці більш ліберальні, і це часом призводить до потреби тлумачити ухвалені ними норми законів та вирішувати конфлікти, що можуть виникнути. Фото- та відеозйомка є однією з найпроблемніших тем у спілкуванні журналістів та суддів. З одного боку, деякі судові справи, насамперед кримінальні, мають величезний суспільний резонанс, і ввімкнені камери є єдиною реальною можливістю для громадян довідатися про хід їх судового розгляду. Більше того, наявність камер часто дисциплінує суддів, не дозволяючи їм відступати від вимог закону, зобов'язує ретельніше дотримуватись процедури розгляду справи. Наочно це демонструє громадський проект «Відкритий суд»⁶², за результатами реалізації якого можна знайти багато матеріалів про те, як судді ставляться до та змінюють свою поведінку після увімкнення в залі судових засідань відеокамер.

З іншого боку, ввімкнені камери, навіть непомітні, можуть турбувати сторони і стримувати свідків. Коли справу слухають перед присяжними, висвітлення матеріалів процесу в ЗМІ може впливати і на них. Адвокати також «гратимуть на камеру»: про це яскраво свідчать судові процеси в прямому ефірі резонансних справ у США. Але найбільш скривдженим може почуватися підсудний, а надто – якщо його виправдають, оскільки його піддаватимуть тривалій, прискіпливій публічній перевірці.

В міжнародних документах особливу увагу присвячено необхідності спеціальної регламентації застосування фото- та відеозйомки на судовому засіданні, зважаючи на те, що неупередженість і незалежність судового розгляду є надто чутливою до таких ситуацій. В рекомендаціях Ради Європи⁶³ зазначено, що пряма трансля-

⁶² Див.: сайт за посиланням: <http://www.sud.openua.tv/>

⁶³ Рекомендація № R (99) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам- членам про надання через ЗМІ інформації про кримінальні процеси (ухвалена 15.09.1999 р.).

ція із зали судових засідань та зйомка таких засідань підлягають забороні за винятком тих випадків, коли це прямо дозволяє закон чи уповноважений судовий орган.

Трансляція та зйомка можуть бути дозволені лише в тому разі, якщо вони не створюватимуть небезпеки впливу на потерпілих, свідків, учасників судових розглядів, присяжних чи суддів.

У цьому контексті доречним буде приклад про слухання у Верховному Суді України в грудні 2004 року справи про фальсифікацію результатів другого туру виборів Президента України, яку розглядала у повному складі Судова палата в цивільних справах. Судові засідання відбувалися в прямому ефірі на очах усієї країни. І кожен бажаючий міг спостерігати за ними, слухати та зважувати аргументи сторін або пересвідчитися у їх відсутності, співчувати суддям у незручній і неспланованій для таких процесів тісній та задушливій залі й, затамувавши подих, чекати на судове рішення, яке мало усунути політичну кризу.

Те рішення здобуло багато прихильників і багато опонентів, але всі зійшлися в одному: воно стало компромісом, зняло соціальну напругу і вивело конфлікт з глухого кута.

Значний суспільний резонанс викликали й інші адміністративні та кримінальні справи. Зокрема, громадськість мала можливість спостерігати за розглядом кримінальної справи у прямому ефірі, де обвинуваченою була Ю. Тимошенко, а згодом – за відеорепортажами із зали суду у справах по обвинуваченню мера Харкова Г. Кернеса, обранню запобіжного заходу щодо лідера політичної партії УКРОПу Г. Корбана та інших політиків. Певна річ, такі провадження мають великий суспільний інтерес, що спонукає до якомога більшої відкритості.

Право журналістів проводити фото- та відеозйомку визначено частиною 1 статті 25 Закону України «Про інформацію», яка передбачає: *«Під час виконання професійних обов'язків журналіст має право здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом»*.

Таким чином, закон закріплює загальне право журналістів проводити фото- та відеозйомку під час виконання своїх професійних обов'язків. І це зрозуміло, адже за допомогою техніки можна належним чином зафіксувати події, які потім висвітлюються в новинах, репортажах, статтях тощо. Чим ретельніше зібрано інформацію, тим точніше журналіст зможе її передати. А тому представники медіа активно використовують в своїй роботі диктофони, фотоапарати, відеокамери тощо.

Проте зазначене право не є абсолютним. Винятки з нього можуть встановлюватися іншими законами. Зверніть увагу, саме законами, тобто актами, прийнятими Верховною Радою України, які було оприлюднено⁶⁴. **Стаття 25 Закону України «Про інформацію» не передбачає можливості обмежувати права журналістів на використання техніки на підставі підзаконних актів: наказів, інструкцій, розпо-**

⁶⁴ Див.: частину 5 статті 94 Конституції України.

ряджень, якщо відповідних заборон не містить закон, на виконання якого вони прийняті.

Зважаючи на те, що проведення фото- та відеозйомки під час судового розгляду справи може зашкодити нормальному процесу здійснення правосуддя, низка законів встановлює обмеження на використання техніки журналістами під час судового засідання. Зміст відповідних правових норм останніми роками зазнав суттєвих змін і нині більше відповідає сучасності. Розгляньмо це детальніше.

Загальні правила проведення фото- та відеозйомки в суді встановлені в частині 3 статті 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка⁶⁵ передбачає, що *«...учасники судового процесу, інші особи, присутні у залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, установлених законом. Трансляція судового засідання здійснюється з дозволу суду. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, а також трансляція судового засідання повинні здійснюватися без створення перешкод у веденні засідання та здійсненні учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав».*

До цього вимагався дозвіл судді, який обґрунтовувався і мав враховувати ставлення до процесу зйомки учасників процесу.

В результаті прогресивних законодавчих змін такий дозвіл потрібен нині на зйомку стаціонарною камерою та трансляцію судового засідання (як це було у 2004 році з Верховного Суду України). Отже, фото- та відеозйомка, а також аудіозапис у залі судового засідання дозволені, втім, лише з використанням портативних засобів фіксації інформації та з урахуванням обмежень, встановлених законом.

У законодавстві на сьогодні не визначено поняття «стаціонарного» чи «портативного» відео- чи аудіотехнічного засобу. А тому на практиці нерідко виникають суперечки щодо виду апаратури, яку збираються використовувати в залі судового засідання. Зважаючи на це, радимо керуватися здоровим глуздом та звичайним тлумаченням слів «портативний» і «стаціонарний».

Відповідно до Словника української мови⁶⁶ «портативний» означає зручний для носіння при собі, для перенесення з місця на місце; невеликий за розміром, не громіздкий. Слово «стаціонарний» має кілька значень. Зокрема: 1) це той, який має постійне місце дії, перебування і постійну організацію (на відміну від пересувного і тимчасового); 2) пов'язаний із постійним або довготривалим перебуванням на одному місці; 3) закріплений на нерухомій основі, фундаменті, не переносний, не пересувний; 4) незмінний, постійний.

⁶⁵ Із змінами від 25 лютого 2015 р. в Законі «Про забезпечення права на справедливий судовий розгляд».

⁶⁶ Словник української мови // веб-сайт Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні Національної академії наук України – реж. доступу: <http://www.inmo.org.ua/sum.html>

Враховуючи вказані визначення, можна дійти висновку про те, що під портативним відео- фото- чи аудіотехнічним засобом потрібно розуміти невеликий за розміром та придатний для перенесення з місця на місце технічний засіб. До портативних можна сміливо відносити невеликі фотоапарати, диктофони, відеокамери, смартфони, мобільні телефони тощо.

Стаціонарним відео-, фото- чи аудіотехнічним засобом є такий технічний засіб, який не переноситься чи не пересувається і тривалий час працює на одному місці (наприклад, масивна камера у фотосалонах тощо).

Як бачимо, звичайне тлумачення слів «портативний» та «стаціонарний» не завжди може допомогти визначити, до якого виду технічних засобів відноситься професійна відеокамера оператора чи фотоапарат на штативі. Зазвичай судді їх називають стаціонарними, оскільки їх можна встановлювати на одному місці і знімати з однієї точки. Проте професійні технічні засоби, які використовують журналісти, переносяться та перевозяться, а тому не мають всіх ознак «стаціонарності». Як правило, журналісти їх використовують для зйомки під час судового засідання (чи його частини), а потім складають і йдуть геть. За таких умов для уникнення конфліктів та непорозумінь існує потреба в уточненні юридичної термінології, яка вживається в законодавстві. З іншого боку, журналістам можна поради́ти брати з собою паспорти на техніку, де зазначено, чи є вона портативною, чи стаціонарною. Інший варіант – в клопотанні про проведення відеозйомки в судовому засіданні зазначати, що вона буде здійснюватись не стаціонарним (портативним) технічним засобом і повідомити марку фото- чи відеокамери, яка буде використовуватись.

Описане загальне правило проведення фото- та відеозйомки, а також аудіозапису в судовому засіданні детальніше розкривається в процесуальних кодексах, які, як вже зазначалось, регулюють з певними відмінностями процедуру розгляду різних типів судових справ.

4.1. АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО (АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС)

Відповідно до частини 8 статті 12 Кодексу адміністративного судочинства України «...особи, присутні в залі судового засідання, можуть використовувати портативні аудіотехнічні засоби. Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню допускаються на підставі ухвали суду за наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі, крім тих, які є суб'єктами владних повноважень».

Як бачимо, наведена норма надає право без дозволу суду здійснювати лише запис на диктофон (використовувати портативні аудіотехнічні засоби). Про фото- та відеозйомку портативною технікою нічого не зазначено. Водночас положення Кодексу не суперечать загальній нормі статті 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Фактично це означає, що на підставі положень статті 11 Закону України

«Про судоустрій і статус суддів» знімати на портативний фотоапарат чи відеокамеру в залі судового засідання під час розгляду адміністративної справи в суді можна без окремого дозволу суду. Це право підлягає обмеженню лише тоді, коли створюються перешкоди у веденні засідання та здійсненні учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав.

Важко уявити, за яких обставин може виникнути потреба вести зйомку у залі суду з використанням стаціонарної камери, однак для цього, як і для трансляції судового процесу, потрібен дозвіл суду. Такий дозвіл буде втілено у процесуальній формі ухвали суду, і перед її прийняттям суддя повинен з'ясувати думку щодо цього учасників провадження (позивача, відповідача, третіх осіб та їх представників). **Важливою особливістю адміністративних справ є те, що суб'єкти владних повноважень (наприклад, посадові особи, чиї дії/бездіяльність оскаржуються, представники органів влади чи місцевого самоврядування) не можуть забороняти проведення фото- чи відеозйомки.** Це ґрунтується на принципі відкритості діяльності органів публічної влади і є запорукою від бажання утаємничити чиясь неприглядну поведінку або не завжди обґрунтовані рішення.

Якщо ж такі особи все таки заперечують, суддя повинен роз'яснити їм, що відповідно до частини 8 статті 12 КАС України їх думка при вирішенні цього питання не враховується. Власне і сам суддя чи колегія суддів, які розглядають справу, не мають права забороняти фото- та відеозйомку з міркувань захисту своїх особистих прав. При вирішенні цього питання вони повинні керуватись винятково інтересами належного відправлення правосуддя.

4.2. ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО (ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС)

Частина 8 статті 6 Цивільного процесуального кодексу України містить наступне правило проведення фото-, відеозйомки та аудіозапису в судовому засіданні: *«...Учасники цивільного процесу та інші особи, присутні на відкритому судовому засіданні, мають право робити письмові записи, а також використовувати портативні аудіотехнічні пристрої. Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню допускаються на підставі ухвали суду за наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі».*

Таким чином, як і в адміністративному процесі, під час розгляду цивільних справ закон дозволяє проводити аудіозаписи з використанням портативної техніки і не забороняє фото- та відеозйомку портативними фотоапаратом та камерою.

В той же час, якщо для відеозапису та фотографування буде використовуватись стаціонарна апаратура, необхідно отримати відповідну ухвалу суду. В такому випадку суддя може дозволити фотографування чи відеозйомку лише за наявності згоди позивача, відповідача, третіх осіб, які беруть участь у справі, та їх представників.

Практика застосування цих правових норм демонструє, що суди відмовляють у

наданні дозволу на проведення фото- та відеозйомки тоді, коли одна із сторін заперечує проти цього, зокрема, з мотивів необхідності захисту приватного життя сторін спору або захисту права на зображення⁶⁷. Більш виваженими є ухвали, в яких надається дозвіл на проведення фото- та відеозйомки осіб, які погодились на зйомку, і забороняється зйомка тих, хто заперечував проти цього⁶⁸. В останні кілька років спостерігається значний прогрес у практиці вирішення цього питання. Зустрічаються ухвали, в яких суди, незважаючи на заперечення однієї із сторін, задовольняють клопотання про проведення фото- та відеозйомки з мотивів відкритості судового процесу, наявності суспільного інтересу до нього та необхідності захисту професійних прав журналістів зокрема⁶⁹.

4.3. КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО (КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС)

Частина 6 статті 27 КПК України встановлює правило, відповідно до якого «...кожен, хто присутній в залі судового засідання, може вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписуючі пристрої. **Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури допускаються на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін та можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду**».

Таким чином, під час розгляду кримінальних справ без дозволу суду присутні мають право використовувати лише диктофони чи інші пристрої, які дозволяють записувати звук (наприклад, диктофони, вмонтовані в смартфони тощо). При цьому техніка, якою користується журналіст, має бути портативною.

У випадку, коли є необхідність записувати звук за допомогою стаціонарної апаратури, представникам ЗМІ необхідно буде отримати відповідний дозвіл суду.

За загальним правилом, фотографувати чи знімати на відео під час судового розгляду кримінальної справи без дозволу суду заборонено. Якщо журналіст та ЗМІ мають потребу в тому, щоб фіксувати перебіг подій у залі суду за допомогою відеокамери чи фотоапарату, транслювати судові засідання по радіо чи телебаченню, вони повинні отримати на це дозвіл суду. В такому випадку рекомендується завчасно подати через канцелярію суду відповідну заяву (див. зразок у додатку № 1 до цього посібника). Бажано, щоб у такому письмовому зверненні була обґрунтована потреба проведення саме відеофіксації частини судового засі-

⁶⁷ Див., зокрема: ухвали у справах 2-1316/1305/11, <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28024323>; 2026/2-255/11, <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/16264322>

⁶⁸ Див., зокрема: ухвалу у справі 404/6216/13-ц, <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35143185>

⁶⁹ Див., зокрема: ухвалу у справі 22-ц/786/849/15, <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44513819>; № 383/85/14-п, <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49836368>

дання з урахуванням суспільного інтересу до кримінальної справи, яку журналіст уповноважений висвітлювати через фото- або відеорепортажі із зали судового засідання.

Крім того, в заяві доречно зазначити, що при проведенні фото- та відеозйомки оператор/журналіст своєю поведінкою не будуть створювати перешкод для нормального розгляду справи. Певна річ, давши зазначену обіцянку, її необхідно дотриматись.

Питання про надання дозволу на проведення фото-, відеозйомки та на трансляцію судового засідання суд вирішує шляхом прийняття ухвали. Перед цим суд обов'язково має вислухати думку як сторони захисту, так і сторони обвинувачення, оцінити обставини справи, а також визначитись із тим, чи може фото-, відеозйомка та трансляція судового засідання завдати шкоду процесу розгляду кримінальної справи. Зокрема, на практиці суди часто забороняють проведення фото-, відеозйомки та прямої трансляції із зали судового засідання під час допиту свідків. Такий підхід є дійсно виправданим з точки зору інтересів правосуддя. Адже інші свідки, які перебувають за межами зали судового засідання, до їх допиту не повинні знати, які пояснення дані тією чи іншою особою в залі суду.

Таким чином, в кримінальному процесі межі розсуду суду у вирішенні питання про надання дозволу на проведення фото- та відеозйомки під час судового засідання у кримінальній справі є значно ширшими. Проте суди також повинні враховувати суспільний резонанс тих чи інших судових справ і обмежувати можливість фотографування чи відеозапису процесу лише тоді, коли це дійсно необхідно для забезпечення справедливого розгляду справи. Виправданим в таких випадках є надання журналістам можливості здійснити фотографування та/чи відеозапис частини судового засідання, зокрема його початку, а також під час оголошення рішення суду у справі.

4.4. ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС ТА ПРОЦЕДУРА РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Господарський процесуальний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення не визначають порядку проведення фото- та відеозйомки під час вирішення господарських справ та справ про адміністративні правопорушення. Тому зазначене питання повинно вирішуватись з урахуванням правил статті 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Зважаючи на приписи цієї правової норми, під час розгляду таких справ дозволяється робити відеозапис та фотозйомку за допомогою портативної апаратури без дозволу суду. Але при цьому журналісти та інші особи, які проводять зйомку, не повинні перешкоджати головному вести судові засідання, а учасникам судового розгляду не заважати подавати та досліджувати докази, заявляти клопотання, реалізовувати інші права. В протилежному випадку фото- та відеозйомка можуть бути припиненими, а особа, яка порушує порядок в

судовому засіданні може бути притягнута до адміністративної відповідальності за неповагу до суду⁷⁰.

4.5. ІНШІ ПИТАННЯ ФІКСАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ, ПРОВЕДЕННЯ ФОТО- ТА ВІДЕОЗЙОМКИ

У той час, коли завершувалась підготовка цього посібника, Верховна Рада України 2 червня 2016 року прийняла Закон України «Про судоустрій і статус суддів» в новій редакції⁷¹. На момент передачі книжки до друку він ще не набрав чинності. Проте журналістам доцільно знати, що навіть після набрання ним чинності, вищеописані правила фото- та відеозйомки залишаться актуальними. Проте на додаток до чинних норм суд отримає можливість визначати місце, з якого дозволяється фотографувати та проводити відеозапис. Крім того, він зможе обмежити проведення фото- та відеофіксації. Зокрема, якщо хтось із учасників судового процесу буде заперечувати проти того, щоб його знімали, суд може заборонити це робити, але лише стосовно зазначеної особи.

Журналістам також варто знати, що в більшості судових залів країни встановлено пристрої для технічного фіксування судового процесу.

Цей формальний електронний протокол судового розгляду справи, який переносить на матеріальні носії (компакт-диски), є невід'ємною частиною справи. Приватний електронний запис судового засідання можна використовувати для приватних потреб і для внесення зауважень до протоколу чи журналу судового засідання, якщо вони неправильно чи неповно відображають хід судового засідання або виявлено якісь маніпуляції з його складанням. Проте варто зазначити, що такі зауваження не може робити журналіст чи інший представник ЗМІ, який не є учасником судового провадження.

Трапляються випадки, коли перешкодою для проведення фото- та відеозйомки стають умови в приміщенні суду. Так часто буває в українських судах насамперед через брак приміщень для судових засідань. Описану ситуацію потрібно розглядати окремо в кожному конкретному випадку.

По-перше, якщо немає належних технічних умов (недостатня площа, неможливість розміщення чи під'єднання апаратури), але існують обґрунтовані підстави вважати, що судовий процес становить інтерес для громадськості, судді можуть виділити інше приміщення для судового розгляду і навіть перенести дату судового засідання.

По-друге, трапляється, що суд одержує кілька запитів щодо одночасного провадження зйомки від різних медіа, а технічних можливостей для цього немає. За таких обставин доцільно запропонувати ЗМІ самим визначити коло зацікавлених у процесі

⁷⁰ Див.: статтю 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

⁷¹ Див.: проект Закону України «Про судоустрій і статус суддів» // Офіційний веб-портал Верховної Ради України – реж. доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59259

журналістів, вирішити, хто зніматиме процес і в який спосіб інші ЗМІ отримають відзняті матеріали.

Позиція суду має бути нейтральною, щоб не давати підстав для звинувачень в упередженому ставленні до певних ЗМІ чи журналістів і їх дискримінації.

В українських судах не встановлено детальних правил (регламентів) фото- та відеозйомки, які б чітко визначали обов'язки суду та журналістів.

Тому можна скористатися досвідом роботи судів інших країн, де такі регламенти існують у вигляді різних документів (методичних вказівок вищих судових установ, рекомендацій, етичних стандартів). Зокрема, в Сполучених Штатах Америки дотримуються наступних правил:

- всі рішення щодо вибору агенцій новин, оператори яких працюватимуть з телевізійною камерою, та фотографів для роботи в залі суду має затверджувати суддя, що весть процес;
- журналісти можуть рекомендувати конкретні місця для відеоапаратури, щоб забезпечити висвітлення процесу без шкоди судочинству, але остаточне рішення приймає суд;
- суд дозволяє бути присутнім одному фотографові, що займає стаціонарну позицію і має при собі не більше ніж дві фотокамери та чотири лінзи, звук чи світло від яких не відволікають уваги присутніх;
- звук чи світло від апаратури не мають відволікати увагу присутніх;
- сигнальні лампи або пристрої, які демонструють, що апаратуру ввімкнено, не мають бути помітними. Не потрібно користуватися пристроями з рухомим світлом або зі спалахами, а також раптово вмикати освітлення;
- мікрофони та спеціальні кабелі належить встановити в тих місцях, щодо яких суд не висловив заперечень, і в такий спосіб, щоб вони нікому не заважали; оперувати ними має одна особа;
- оператори не мають пересувати апаратуру або входити до зали суду чи виходити з неї під час засідання, а також відволікати увагу будь-яким іншим способом;
- всю апаратуру належить встановити перед початком судового засідання. Оператори мають перебувати в наперед визначених місцях у залі суду й утримуватися від рухів, які привертали б увагу присутніх до їхніх дій;
- по закінченні зйомок у спеціальних пристроях для редагування або оформлення матеріалів у разі потреби необхідно стерти ім'я чи зображення потерпілого або свідка з аудіо- чи відеозапису, затемнити їхні обличчя чи змінити звучання голосу жертви або свідка – іншій агенції або сервісній організації може бути наданий спеціальний дозвіл на редагування й розповсюдження аудіо- чи відеопродукту, що висвітлює перебіг процесу в залі суду;
- якщо подано відповідне прохання і є така можливість, агенція (агенції) новин, що здійснює телевізійне висвітлення перебігу процесу від початку до кінця, може безкоштовно передати суду відзнятий матеріал у відредагованому або необробленому вигляді для його подальшого використання⁷².

⁷² За матеріалами Національного центру відносин судів та ЗМІ (США, директор Гарі Генгстлер).

Очевидно, що більшість з наведених практичних рекомендацій є прийнятними і для проведення фото- та відеозйомки в українських судах.

4.6. ФОТО- ТА ВІДЕОЗЙОМКА ПОЗА МЕЖАМИ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ ТА В КОРИДОРАХ СУДУ

Окремого висвітлення потребує питання про можливість проведення фото- та відеозйомки в приміщенні суду (його коридорах, канцелярії тощо), а також в залах судових засідань в той час, коли розгляд справи ще не почався або вже завершився. Воно нерідко постає як перед журналістами, так і перед суддями та працівниками судів.

Надаючи відповідь на нього, в першу чергу варто нагадати частину 1 статті 25 Закону України «Про інформацію», яка гарантує журналістам можливість використовувати фотоапарати, відеокамери та іншу техніку під час виконання своїх професійних обов'язків. Винятки з цього правила, як зазначалось вище, можуть встановлюватись виключно законами.

Частина 3 статті 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а також вище наведені норми процесуальних кодексів не регулюють питання проведення фото- та відеозйомки в коридорах суду, а також до та після судового засідання. Більше того, визнаючи за можливе використання портативної фото- та відеотехніки під час судового розгляду, не логічно забороняти користування нею поза його межами. Адже в такому випадку ризик порушення прав осіб значно нижчий, ніж під час розгляду справи в суді. До того ж приміщення суду – це публічне місце, де діє форум, на якому вирішуються судові суперечки. А тому до подій, які тут відбуваються, існує законний суспільний інтерес. Відповідно поза межами судового засідання потрібно враховувати вимоги статті 307 ЦК України, яка визначає загальні правила проведення фото-, кіно-, теле- та відеозйомок фізичних осіб.

Частина 1 статті 307 ЦК України передбачає, зокрема, що фізична особа може бути знята на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку лише за її згодою. Проте існує презумпція згоди особи, яка діє тоді, коли зйомки проводяться відкрито на вулиці, на зборах, конференціях, мітингах та інших заходах публічного характеру. В таких випадках вважається, що особа не заперечує проти фото- та відеозйомки і окремої згоди на зазначені дії отримувати не потрібно.

Крім того, обмежувати фото- та відеозйомку не можна, коли до подій, які знімають, існує суспільний інтерес. Стаття 29 Закону України «Про інформацію» встановлює, що інформація з обмеженим доступом може бути поширена, якщо вона є суспільно необхідною, тобто є предметом суспільного інтересу, і право громадянськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення. Предметом суспільного інтересу завжди буде інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадянськості в оману, шкідливі екологічні та

інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо.

Практика застосування цих правових норм засвідчила що, зазвичай дозволяється фото- та відеозйомка в коридорах суду, особливо тоді, коли там відбуваються події, які привертають увагу (вчиняється бійка, порушуються права журналістів тощо). Проте судді та працівники суду чи судової охорони нерідко намагаються обмежити фото- та відеозйомку в залах судових засідань до початку чи після завершення судового розгляду справи. На нашу думку, нерідко, такі обмеження не ґрунтуються на законі і порушують права журналістів, адже зали судових засідань – це публічні місця, і кожна особа, яка в них перебуває повинна самостійно захищати свої особисті права. Проте з метою поважного ставлення до прав та свобод осіб, які відвідують суди, варто виробити низку рекомендацій для ЗМІ про правила проведення фото- та відеозйомки в приміщенні суду, які б враховували міжнародні стандарти та норми законодавства України, а також кращі практики їх застосування. А поки доцільно користуватись Рекомендаціями щодо захисту приватності в роботі засобів масової інформації⁷³ (див. додаток № 9 до цього посібника).

⁷³ Див.: рекомендації щодо захисту приватності в роботі засобів масової інформації, які підготовлені експертами Ради Європи та доопрацьовані за підсумками обговорення 1 жовтня 2012 р. за участю представників журналістських об'єднань, асоціацій засобів масової інформації, інших громадських організацій, експертів тощо.

РОЗДІЛ 5

ДОСТУП ДО СУДОВИХ РІШЕНЬ ТА МАТЕРІАЛІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Журналіст, що серйозно працює над висвітленням судової проблематики, не може не звертатися до документів. Під час опитувань представники ЗМІ наголошують на важливості такої інформації для підготовки матеріалів про конкретні судові справи. Водночас журналісти зазначають, що судді не завжди з розумінням ставляться до їхнього прагнення отримати доступ до такої інформації. Наявність документів має виняткове значення для судової журналістики, оскільки вони допомагають підтвердити чи спростувати інформацію, зібрану під час судового процесу, інтерв'ювання суддів чи учасників процесу. Специфіка цих документів полягає в тому, що доступ до основних з них (доказів у справі та інших матеріалів судових справ) регламентують не загальні норми інформаційного законодавства, а норми процесуального законодавства та Закон України «Про доступ до судових рішень».

Належить розрізняти дві ситуації – коли потрібно одержати доступ до судових рішень і коли доступ до матеріалів судових справ.

Доступ до судових рішень зазвичай одержують у такий спосіб:

- присутністю у залі судового засідання під час оголошення судового рішення;
- забезпеченням доступу учасників процесу до матеріалів справи та наданням копії рішення;
- оприлюдненням судових рішень у мережі Інтернет в Єдиному державному реєстрі судових рішень (далі по тексті – Реєстр)⁷⁴;
- публікацією текстів судових рішень у друкованих засобах масової інформації.

Законом України «Про доступ до судових рішень»⁷⁵ визначено, що коли судовий розгляд відбувався у закритому судовому засіданні, судові рішення оприлюднюються з виключенням інформації, яка за рішенням суду щодо розгляду справи у закритому судовому засіданні підлягає захисту від розголошення. Доступ до окремих думок суддів через Реєстр забезпечується у тому самому порядку, що й до судового рішення, стосовно якого викладено окрему думку.

Як визначено у статті 4 Закону України «Про доступ до судових рішень», загальний доступ до ухвал про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, про відмову у задоволенні клопотання про обшук житла чи іншого володіння особи, про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, про відмову у задоволенні клопотання про проведення негласної слідчої (розшукової) дії забезпечується через один рік після внесення таких ухвал до Реєстру.

⁷⁴ Див.: Єдиний державний реєстр судових рішень: <http://reyestr.court.gov.ua/>

⁷⁵ Стаття 2 в редакції Закону № 192-VIII(192-19) від 12.02.2015 р.

5.1. ПУБЛІЧНЕ ПРОГОЛОШЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Публічне проголошення судового рішення прямо передбачене в процесуальному законодавстві, однак з певними відмінностями щодо різних типів провадження.

Адміністративний процес. Судове рішення, ухвалене у відкритому судовому засіданні, оголошується суддею прилюдно. Якщо ж судовий розгляд мав закритий характер, то прилюдно проголошують лише резолютивну частину рішення. В той же час нерідко трапляється ситуація, коли суд розглянув справу у відкритому судовому засіданні, проте після виходу з нарадчої кімнати оголосив лише вступну та резолютивну частини постанови. Це дозволяється в тому разі, коли справа є складною і підготовка повного мотивованого рішення потребує значного часу. В таких випадках закон зобов'язує суд скласти постанову чи ухвалу в повному обсязі у строк не більше як п'ять днів з дня закінчення розгляду справи.

Цивільний процес. Судове рішення оголошують прилюдно по закінченні судового розгляду за винятком випадків, коли справу розглядали у закритому судовому засіданні. Рішення оголошують повністю. А якщо з огляду на складність справи оформлення рішення в повному обсязі відкладають у часі, то у судовому засіданні оголошують тільки його вступну та резолютивну частини. За таких обставин суд повідомляє тим особам, які є учасниками розгляду, про дату, починаючи від якої вони можуть ознайомитися з повним текстом рішення.

Кримінальний процес. Якщо кримінальна справа розглядалась у відкритому судовому засіданні, вирок суду проголошується прилюдно в повному обсязі. Якщо ж судовий розгляд відбувався у закритому судовому засіданні, судове рішення проголошується прилюдно з пропуском інформації, для дослідження якої проводилося закрите судове засідання та яка на момент проголошення судового рішення підлягає подальшому захисту від розголошення.

В той же час бувають випадки, коли судове рішення викладається у формі ухвали (наприклад, за наслідками перегляду справи в апеляційній інстанції, коли вирок суду залишається без змін). В такому разі, якщо складання повного тексту вимагає значного часу, закон дозволяє викласти та оголосити в судовому засіданні лише резолютивну частину ухвали, підписану всіма суддями, які розглядали справу.

Повний текст ухвали повинен бути складений не пізніше п'яти діб з дня оголошення резолютивної частини і оголошений учасникам судового провадження. Про час оголошення повного тексту ухвали має бути зазначено у раніше складеній її резолютивній частині.

Господарський процес. Судове рішення оголошується прилюдно безпосередньо по закінченні розгляду справи. Якщо в судовому засіданні проголошується лише вступна та резолютивна частини рішення, суд повинен повідомити, коли буде виготовлено рішення в повному обсязі. Закон надає для цього п'ять днів після оголошення вступної та резолютивної частин рішення.

Розгляд справ про адміністративні правопорушення. За загальним правилом, ухвалена судом постанова у справі про адміністративні правопорушення оголошу-

ється негайно після закінчення розгляду справи. Її копія протягом трьох днів вручається або надсилається особі, якої вона стосується.

Отже, перебуваючи у судовому засіданні, журналісти мають реальну можливість ознайомитися із змістом судового рішення, принаймні – з його резолютивною частиною.

Проте варто зазначити, що оголошення в залі суду лише резолютивної частини рішення може розглядатися як порушення принципу публічності, а відповідно – і статті 6 Європейської Конвенції. Це пов'язано з тим, що громадськість має право отримувати інформацію не лише про суть прийнятого рішення, а й про те, чим керувався суд, ухвалюючи його. В іншому випадку важко буде забезпечити суспільний контроль за діяльністю судової влади.

У цьому контексті показовим є рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Рякіб Бірюков проти Росії»⁷⁶.

В ній суди першої та апеляційної інстанцій Російської Федерації розглянули справу заявника у відкритому судовому засіданні. Проте в залі суду були проголошені лише резолютивні частини ухвалених судових рішень. Повні тексти заявник отримав лише згодом.

Аналізуючи обставини цієї справи, Європейський Суд з прав людини звернув увагу на те, що за законодавством Російської Федерації доступ до матеріалів судових справ мали лише сторони та їх представники. Відповідно, ні журналісти, ні інші громадяни, які не були учасниками судового розгляду, не мали можливості ознайомитися із повними текстами рішень, прийнятих у справі Рякіба Бірюкова. Більше того, копію повного рішення суду не можна було отримати і через канцелярію, оскільки, як зазначалось вище, вона видавалась лише сторонам у справі. Не було вжито й інших заходів, які б забезпечили публічне оприлюднення повного тексту рішення судів, які розглядали справу.

Зважаючи на це, Європейський Суд дійшов висновку про те, що громадськість не мала змоги отримати інформацію про мотиви, якими суд обґрунтовував своє рішення, крім посилання на статтю, яка була зазначена у резолютивній частині рішення. Проте текст цієї статті був дуже загальним і не інформативним для громадян, які не мали юридичної освіти. З огляду на це Європейський Суд визнав, що проголошенням в суді лише резолютивної частини рішення не було досягнуто мети, яку передбачає принцип публічності, а саме – забезпечення громадського контролю за судовою владою задля гарантування права на справедливий суд. В цій справі було встановлено порушення частини 1 статті 6 Європейської Конвенції.

Рішення у справі «Рякіб Бірюков проти Росії» є дуже важливим і для нашої країни. Адже **українські процесуальні кодекси також не містять положень про право журналістів, інших представників ЗМІ та громадян, які не брали участі у справі, на ознайомлення з матеріалами судових справ та на отримання повного тексту рі-**

⁷⁶ Див.: рішення ЄСПЛ «Рякіб Бірюков проти Росії» // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України – реж. доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/3adf2d0e52f68d76c2256c080037bac9/80ae858feb8a1a1ec22575860036fef9?OpenDocument>

шення суду. Оскільки в українських судах найчастіше проголошується лише вступна та резолютивна частини рішення, то доступ громадськості до його повного тексту ускладнений. Відповідно, в нашій країні існують реальні ризики порушення права на публічний розгляд справи судом за подібних обставин. Ця проблема є особливо актуальною з огляду й на те, що далеко не всі рішення судів, які мають бути внесеними і розміщеними в Єдиному державному реєстрі судових рішень, реально вносяться до нього. Зміст таких рішень на загал залишено поза увагою громадськості, а відповідно – має місце порушення принципу публічності.

5.2. ОСОБЛИВОСТІ ОПРИЛЮДНЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЄДИНОМУ ДЕРЖАВНОМУ РЕЄСТРІ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Інша проблема, на яку звертають увагу журналісти, це оприлюднення рішень в згаданому Реєстрі без зазначення осіб, які брали участь у справі. Замість інформації про учасників судового розгляду в таких рішеннях відповідно до Закону України «Про доступ до судових рішень» позначається знеособлена інформація на кшталт «Особа 1», «Особа 2» тощо.

Як зазначено у **статті 7** цього Закону⁷⁷, у текстах судових рішень, що відкриті для загального доступу через оприлюднення на офіційному веб-порталі судової влади або офіційне опублікування, **не можуть бути розголошені відомості, що дають можливість ідентифікувати фізичну особу.** Такі відомості замінюються літерними або цифровими позначеннями. До відомостей, які не підлягають розголошенню, належать:

- 1) імена (ім'я, по батькові, прізвище) фізичних осіб;
- 2) місце проживання або перебування фізичних осіб із зазначенням адреси, номери телефонів чи інших засобів зв'язку, адреси електронної пошти, ідентифікаційні номери (коди);
- 3) реєстраційні номери транспортних засобів, реєстраційні відомості реєстрів нерухомого майна;
- 4) номери банківських рахунків, номери платіжних карток;
- 5) інша інформація, що дає можливість ідентифікувати фізичну особу.

Проте, в певних випадках, коли справа має великий суспільний інтерес, громадськості дуже важливо знати осіб, щодо яких ухвалено судові рішення, тож важливо шукати досягнення балансу і в цьому питанні та ініціювати відповідні зміни закону.

У текстах рішень залишаються позначеними:

- 1) прізвища та ініціали суддів, які ухвалили судові рішення;
- 2) імена (ім'я, по батькові, прізвище) учасників судового процесу та посадових чи службових осіб, які, виконуючи свої повноваження, беруть участь у цивіль-

⁷⁷ Частина друга статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1276-VI від 16.04.2009 р.; в редакції Закону № 192-VIII від 12.02.2015 р.

ній, господарській, адміністративній чи кримінальній справах, справах про адміністративні правопорушення (проступки);

- 3) імена (ім'я, по батькові, прізвище) фізичних осіб – сторін у справі, що розглядалася міжнародною судовою чи іншою міжнародною установою, на рішення якої міститься посилання в тексті судового рішення.

Стосовно антикорупційних проваджень варто зазначити, що відповідно до Закону⁷⁸ інформація про судові рішення, ухвалені щодо осіб, які вчинили корупційні правопорушення, повинна вноситись до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення⁷⁹. На офіційному веб-сайті оприлюдненню підлягають відомості про осіб, яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, щодо яких судами ухвалено відповідні рішення, які набрали законної сили, а також відомості про накладення дисциплінарних стягнень за корупційні правопорушення.

За таких умов немає сенсу утаємничувати імена зазначених осіб в Єдиному державному реєстрі судових рішень, адже вони доступні в іншому реєстрі. Отже, можна вважати обґрунтованим внесення відповідних змін до Закону України «Про доступ до судових рішень».

5.3. ПОРЯДОК ОТРИМАННЯ КОПІЇ РІШЕННЯ СУДУ

Розгляньмо детальніше питання про те, яким чином українське законодавство регулює питання отримання копії рішення суду.

Право на отримання офіційної копії судового рішення відповідно до українського процесуального законодавства, як вже зазначалось вище, мають особи, які були учасниками судового розгляду. Для тих, хто не був учасником процесу, передбачено право ознайомитися з судовим рішенням у повному обсязі в тому разі, якщо воно безпосередньо стосується їх прав, свобод, інтересів чи обов'язків.

Закон України «Про доступ до судових рішень» також на цьому акцентує увагу. Зокрема, стаття 9 Закону надає особі, інтереси якої зачіпає судове рішення і яка не брала участі у справі, можливість звернутись до апарату суду з письмовою заявою. В такій заяві дозволяється просити про: надання можливості ознайомитись із судовим рішенням у приміщенні суду або самостійно виготовити копію судового рішення за допомогою власних технічних засобів (сфотографувати, відсканувати тощо) чи просити суд (апарат суду) виготовити і надати готову копію судового рішення.

Крім того, у письмовому зверненні заявник повинен обґрунтувати, чому він не має можливості ознайомитись із судовим рішенням у Єдиному державному реєстрі судових рішень та навести аргументи на користь того, яким чином це рішення впливає на його права, свободи, інтереси та обов'язки.

⁷⁸ Закон України «Про протидію корупції».

⁷⁹ Див.: <http://corrupt.test.informjust.ua/>

Можливість ознайомлення із судовим рішенням не надається, а у виготовленні його копії буде відмовлено, якщо:

- до суду звернулася особа, яка не має процесуальної дієздатності (наприклад, неповнолітня чи малолітня особа) або особа від імені заінтересованої особи за відсутності відповідних повноважень (адвокат, який не надав доказів укладення з ним договору в інтересах особи, чиї інтереси зачіпає судове рішення);
- матеріали справи передані до іншого суду чи на зберігання до державної архівної установи, а електронна копія судового рішення відсутня;
- судове рішення безпосередньо не стосується прав, свобод, інтересів чи обов'язків цієї особи.

Рішення про відмову у наданні доступу до судового рішення приймається у письмовій формі. Воно повинно бути мотивованим і містити роз'яснення порядку його оскарження. Надання дозволу на доступ до судового рішення або відмова в цьому можуть бути оскаржені до голови відповідного суду або до суду в порядку, передбаченому законом.

В аналогічному порядку вирішується питання про надання особі доступу до матеріалів судової справи.

Викладеним порядком доступу до судових рішень можуть скористатись і журналісти. Проте на практиці таке трапляється нечасто, бо доступ до судових рішень журналісти отримують через Єдиний державний реєстр судових рішень, за сприяння сторін чи інших осіб, які беруть участь у справі, а також перебуваючи в залі судового засідання під час оголошення рішення суду. Проте, як вже зазначалося, фактично не всі судові рішення розміщено у зазначеному Реєстрі, тож журналісти мають варіант поведінки, хоча практика вирішення подібних заяв скоріше негативна.

З прийняттям Закону України «Про доступ до публічної інформації» з'явився новий аргумент на користь спрощення доступу журналістів до тексту судових рішень. Зокрема, існують думки, що копії рішень суду повинні надаватись іншим особам, які не є учасниками розгляду справ, на підставі запитів на доступ до публічної інформації. В цьому є певна логіка, особливо стосовно тих рішень, яких бракує в Реєстрі.

Єдиний державний Реєстр судових рішень розміщено в мережі Інтернет на порталі: <http://reyestr.court.gov.ua/>. Його держателем є Державна судова адміністрація України. Єдиний державний реєстр судових рішень – автоматизована система збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень.

Суди загальної юрисдикції вносять до Реєстру всі судові рішення і окремі думки суддів, викладені у письмовій формі, не пізніше наступного дня після їх ухвалення або виготовлення повного тексту.

На офіційному веб-порталі «Судова влада України», який має адресу в мережі Інтернет: <http://court.gov.ua/>, також є пряме посилання на зазначений Реєстр. Більше того, через розділи цього порталу, розміщені на сторінках судів, можна вийти як

на повну версію Реєстру судових рішень, так і на згруповані рішення кожного суду. Специфіка Реєстру полягає в наявності двох режимів доступу до нього – загального (для всіх користувачів без будь-яких обмежень) та повного (для суддів та інших осіб, визначених у порядку ведення Реєстру). У текстах судових рішень, відкритих для загального доступу, не можуть бути розголошені відомості, що дають можливість ідентифікувати фізичну особу.

Незважаючи на це, персональні дані учасників справ, провадження у яких ще не закінчено, дізнатись доволі просто. Зокрема, на офіційному веб-порталі «Судова влада України» є розділ «Інформація щодо стадій розгляду судових справ»: <http://court.gov.ua/fair/>. В ньому здійснюється пошук інформації за номером справи, а також за сторонами, які брали в ній участь, та іншими відомостями.

Ця пошукова система дає можливість розшифрувати так званіх «Особу 1», «Особу 2» тощо.

Законом встановлено строки внесення та оприлюднення рішень судів у Реєстрі. Судові рішення та окремі думки суддів, викладені в письмовій формі, підлягають оприлюдненню в Реєстрі не пізніше наступного дня після їх ухвалення або виготовлення повного тексту. Проте для деяких видів судових рішень існують винятки⁸⁰.

Крім того, що судові рішення розміщуються в Реєстрі, вони можуть публікуватися в друкованих виданнях. При цьому для того, щоб рішення вважалось офіційно опублікованим, потрібно, щоб орган ведення Реєстру посвідчив відповідність його тексту оригіналу чи електронній копії судового рішення, внесеного до Реєстру. Між тим, закон не забороняє оприлюднювати неофіційні тексти судових рішень. Кожному гарантовано право повністю або частково відтворювати судові рішення, які було проголошено публічно.

Це дозволяється робити у будь-який спосіб, в тому числі через друковані ЗМІ, соціальні мережі, на Інтернет-сайтах, шляхом створення електронних баз даних судових рішень тощо. В той же час, якщо рішення суду подається не в повному обсязі, а лише передається його суть, треба бути уважним, аби правильно зрозуміти його зміст, оскільки при редагуванні існує ризик спотворення. Коли у журналіста виникає потреба використати судові рішення у своїх матеріалах, найскладніше та найважливіше завдання для ЗМІ – чітко визначити обмеження щодо оприлюднення інформації про осіб, які були учасниками судового розгляду, та інформацію з обмеженим доступом. Тут не обійтися без юридичної допомоги, бо журналісти найчастіше припускаються помилок і можуть зіштовхнутися із правовими проблемами у формі юридичної відповідальності (компенсація моральної та матеріальної шкоди за розголошення конфіденційної інформації тощо).

⁸⁰ Зокрема, оприлюднення для загального доступу ухвал про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, про відмову в задоволенні клопотання про обшук житла чи іншого володіння особи, про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, про відмову в задоволенні клопотання про проведення негласної слідчої (розшукової) дії здійснюється через один рік після внесення таких ухвал до Реєстру.

5.4. ВИКОРИСТАННЯ ІМЕНІ ОСОБИ ТА ІНШИХ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Треба знати, що законодавство містить певні суперечності, які мають брати до уваги і журналісти, і судді. Стаття 6 Закону України «Про доступ до судових рішень» встановлює загальне правило: публічно оголошені судові рішення можуть бути відтворені без обмежень. ЗМІ може оприлюднювати повний текст рішення або його фрагментів без редагування, що змінює його зміст. Водночас стаття 296 Цивільного кодексу України визначає деякі особливості подачі інформації при висвітленні судового процесу, а надто – якщо йдеться про кримінальне судочинство.

Ім'я фізичної особи, яку затримали, підозрюють чи обвинувачують у вчиненні злочину, або особи, що вчинила адміністративне правопорушення, можна використати (оприлюднити) лише за таких обставин:

- набув законної сили обвинувальний вирок суду щодо неї;
- суд прийняв постанову у справі про адміністративне правопорушення;
- в інших випадках, передбачених у законі.

Ім'я потерпілого внаслідок правопорушення, а також ім'я учасника цивільного спору, який стосується особистого життя сторін, можна оприлюднити лише з їхньої згоди. Використання початкової літери прізвища фізичної особи в засобах масової інформації не є порушенням її права.

Вказані обмеження не мають абсолютного характеру, але вони існують, зокрема, для забезпечення поваги до презумпції невинуватості особи та приватного життя.

Журналіст може називати імена фізичних осіб, якщо на час підготовки матеріалу існують незаперечні докази, що певна інформація вже є суспільно значущою, тобто стала предметом суспільного інтересу, і право громадськості отримати її переважає право на захист чистієї приватності.

Такий підхід базується на позиції Європейського суду з прав людини та положеннях статті 29 Закону України «Про інформацію».

Останніми роками в нашій історії відбулося багато резонансних судових процесів, у яких, зокрема, підозрюваними, обвинуваченими та підсудними виступали публічні особи – Юлія Тимошенко, Юрій Луценко, Геннадій Кернес, Геннадій Корбан, Олександр Єфремов та інші політики і посадовці. До таких кримінальних проваджень завжди існував великий суспільний інтерес, а тому втаємничувати прізвища та інші персональні дані цих осіб було недоцільно та й практично неможливо. Як тільки органи правопорядку розпочинають подібні справи, до них з'являється підвищений інтерес, а їх фігуранти самі привертають увагу суспільства до таких ситуацій. Відповідно, втаємничувати їх імена у зв'язку з проведенням досудового слідства чи судового розгляду кримінальної справи неможливо.

Відповідно, журналісти при поширенні інформації про таких осіб як підозрюваних чи вже обвинувачених у вчиненні кримінально караних діянь мають знати, що коли така особа не приховує свого імені, дає публічні коментарі щодо кримінального

провадження проти неї, відпадає необхідність позначати її ім'я першою літерою або зберігати його в таємниці.

Висвітлюючи питання всіх інших судових проваджень (крім кримінального), доцільно враховувати також частину 3 статті 296 Цивільного кодексу України, яка передбачає, що: *«Використання імені фізичної особи з метою висвітлення її діяльності або діяльності організації, в якій вона працює чи навчається, що ґрунтується на відповідних документах, допускається без її згоди».*

Журналісти мають припускати можливість того, що судові рішення буде оскаржене. Тому, висвітлюючи судовий процес, де оскарження ймовірне, представники ЗМІ мають уникати висловів, доречних лише щодо завершених процесів. Наприклад, під час розгляду справи твердження *«А. порушив закон»* потрібно замінити фразою *«А. звинувачено в порушенні закону»*. А коли суд оголосив вирок, але ще залишається час для його оскарження, належить вживати фактичні твердження, яких не можна спростувати, як-от: *«Суд оголосив обвинувальний вирок про те, що А. порушив закон»*. Поки всіх можливостей оскарження не вичерпано, потрібно дуже обережно послуговуватися фразами про вину підсудного.

5.5. ДОСТУП ДО МАТЕРІАЛІВ СУДОВИХ СПРАВ

Журналісти, які висвітлюють судову тематику, так само як і їх колеги, які пишуть на інші теми, повинні поширювати достовірну інформацію, перевіряти її, збираючи відповідні докази. Саме тому вони часто мають нагальну потребу в отриманні інформації та копій документів, які містяться у матеріалах судових справ.

Проте отримати доступ до таких матеріалів доволі непросто. Це пов'язано з тим, що **відповідно до вимог процесуального законодавства України право на ознайомлення з матеріалами судових справ мають лише учасники судового розгляду. Журналісти, які прийшли до суду з метою висвітлення судового процесу, такими не визнаються, а тому отримати доступ до матеріалів справи не можуть.**

Одним із способів отримання інформації про зміст документів, що містяться у справі, є присутність журналіста на судовому засіданні.

Під час судового розгляду справи суд зобов'язаний дослідити всі наявні в ній письмові документи та речові докази, заслухати пояснення всіх осіб, що беруть участь у справі, оголосити висновки експертів, допитати свідків тощо.

З іншого боку, **інформацію про судову справу та пов'язані з нею документи можна отримати від позивача, відповідача чи третьої особи або від потерпілого чи захисника та обвинуваченого.** Такий спосіб отримання інформації не заборонений законом, а тому журналісти часто ним користуються. Якщо до працівника ЗМІ звертається один із учасників судового провадження, він розповідає про суть конфлікту і на підтвердження своїх слів може надати й відповідні документи. Журналіст має повне право поцікавитися у такої особи не лише документами, які підтверджують її позицію, а й запереченнями опонентів та доказами, на які вони спираються. Звісно, для використання отриманої у такий спосіб інформації їй необхідно перевіри-

ти, оскільки вона може виявитись неповною та однобічною. В такому випадку **вартو взяти коментар у іншій сторони конфлікту, запропонувати їй надати копії наявних у неї документів.**

Окрему увагу варто приділити судовим справам, розгляд яких завершено і рішення в яких набули чинності. Ці справи відрізняються тим, що сторони надали суду всі докази, які вважали за необхідне, а суди на їх підставі вже ухвалили свої рішення, що набрали законної сили. За таких обставин втрутитись в роботу суду чи вплинути на свідків або спотворити докази у справі неможливо. Така справа вже стає історією і передається до архіву (інформація про те, коли справа підлягає передачі в архів – див. додаток № 4 до цього посібника). Проте відомості, що містяться у закінчених провадженнях судових справах можуть мати не менший суспільний інтерес. Аналізуючи певні категорії розглянутих судом справ, журналісти виявляли дуже цікаві факти, викривали проблеми в діяльності правоохоронної системи, привертати увагу до недоліків, які потрібно усувати.

Варто зазначити, що українські журналісти доволі просто отримували доступ до матеріалів судових справ в іноземних судах. Наприклад, працівник щоденника «2000» Юрій Ігнатов в суді швейцарського містечка Нефшатель ознайомився з матеріалами кримінального провадження щодо його фігурантів: В. Крамного, Ю. Сидоренка та А. Дворянчикова. Деякі з них були громадянами України. В результаті проведеного журналістського розслідування в щотижневику «2000» було надруковано його статтю «Фемида по-швейцарски под соусом «а-ля Нефшатель»: с привкусом бензина и антиукраинским душком»⁸¹, в якій повідомлялось про масштабні фінансові оборудки за участю українських бізнесменів та політиків.

Бували випадки, коли доступ до архівних судових справ надавали журналістам і українські суди. Зокрема, свого часу журналістка видання «Кременчуцький телеграф» Лариса Артеменко звернулась до Автозаводського районного суду м. Кременчука із заявою про надання їй можливості ознайомитись з матеріалами переданих до архіву суду кримінальних справ. Зокрема, її цікавили справи про незаконний обіг наркотиків. Вона отримала таку можливість. Журналістка провела масштабну роботу і на підставі зібраних матеріалів підготувала журналістське розслідування на тему «Наркомафія в Кременчуге» в 4-х частинах⁸².

У цьому розслідуванні авторкою описано низку зловживань, які можна було виявити, аналізуючи документи, наявні в матеріалах типових справ. Їх не можна було

⁸¹ Ігнатов Ю. Фемида по-швейцарски под соусом «а-ля Нефшатель»: с привкусом бензина и антиукраинским душком // Щотижневик «2000» – реж. доступу:

http://www.2000.ua/v-nomere/forum/puls/femida-po-shvejtsarski-pod-sousom_arhiv_art.htm;

http://www.2000.ua/v-nomere/forum/puls/femida-po-shvejtsarski-pod-sousom-a-lja-nevshatel_arhiv_art.htm

⁸² Артеменко Л. // Кременчуг online – реж. доступу:

<http://www.kremenchug.ua/news/crime/207-narkomafija-v-kremenchuge-chast-1-aja-chtoby.html>;

<http://www.kremenchug.ua/news/crime/225-narkomafija-v-kremenchuge-chast-2-aja.-torgovcev.html>;

<http://www.kremenchug.ua/news/crime/253-narkomafija-v-kremenchuge-chast-3-ja.-chtoby.html>;

<http://www.kremenchug.ua/news/crime/296-narkomafija-v-kremenchuge-chast-4-aja.-ja-stavil.html>

виявити, відвідуючи судові засідання. Зокрема, в справах про наркотики систематично в якості понятих залучались одні й ті самі люди. При цьому вони раптово виникали саме в той момент, коли міліціонери фіксували чи то факт продажу, чи то факт виявлення у особи наркотичних засобів у різних районах міста. До того ж, як вдалось з'ясувати, особи, яких залучали понятими, нерідко самі були наркозалежними. Відтак, журналістка порушувала питання про те, чи належним чином відбувається боротьба з незаконним обігом наркотиків. У публікації зверталась увага й на інші проблеми. Зокрема, журналістка задавалась питаннями: чому різні судді призначають різні покарання за аналогічні правопорушення, кому вдається уникнути відповідальності за вживання чи збут наркотиків тощо. Ці статті мали значний суспільний резонанс. Висновки, яких дійшла журналістка, ґрунтувалися на фактах, а критика на адресу правоохоронців та суддів була конструктивною і спрямовувалась на усунення виявлених проблем.

У цьому контексті варто ще раз згадати рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Де Гаєс і Гійзелс проти Бельгії» (De Haes and Gijssels v. Belgium) (27.01.1997)⁸³, яка стосувалась критики суддів. Магістри м. Антверпен ухвалили рішення про передачу неповнолітніх дітей на виховання батьку, який обіймав високу посаду в країні, незважаючи на те, що останній вчиняв з ними акти інцесту і суд мав докази цього. Журналісти виступили з різкою критикою суддів і були покарані. Розглядаючи цю справу, Суд зазначив, що він не підтримує полемічного й навіть агресивного тону журналістів, однак визнає, що стаття 10 Конвенції захищає їхнє право на свободу висловлювання. **У тому разі, коли критика судових проблем або окремих суддів спирається на «належні та ретельні журналістські розслідування, що є частиною громадського обговорення важливих суспільних проблем, підстав обмежувати свободу мас-медіа немає».**

Отже, зазначені журналістські розслідування слугують інтересам суспільства і мають заохочуватись.

На необхідності надання доступу до матеріалів судових справ у випадку, коли до них існує суспільний інтерес, окремо звертав увагу Європейський Суд з прав людини. Зокрема, про це йде мова у рішенні у справі «Угорське об'єднання громадянських свобод проти Угорщини» від 14.05.2009 року, заява № 37374/05⁸⁴, яку детальніше буде описано в розділі, присвяченому питанням доступу до публічної інформації, розпорядниками якої є суди.

Викладене демонструє, що не лише сторони повинні мати доступ до матеріалів судових справ, не лише судді та судові службовці можуть аналізувати судову практику. Журналістам також необхідно надавати таку можливість, оскільки завдяки їх розслідуванням суспільство має можливість дізнатись про недоліки у функціонуванні

⁸³ Див.: рішення у справі «Де Гаєс і Гійзелс проти Бельгії» (1997) // веб-сайт Європейського Суду з прав людини – реж. доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58015>

⁸⁴ Див.: рішення у справі «Угорське об'єднання громадянських свобод проти Угорщини» від 14.05.2009 р., заява № 37374/05 // веб-сайт Європейського Суду з прав людини – реж. доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92171>

судової системи та вжити заходи для їх подолання. Адже суди не функціонують у вакуумі, і їх рішення також можуть обговорюватись громадськістю⁸⁵.

Незважаючи на те, що вищеописані випадки мали місце, вони були поодинокими. Адже більшість правознавців і практиків переконані, що судові справи занадто складна матерія для не юристів. Такий підхід демонструє обмежене розуміння ними ролі преси в демократичному суспільстві та значення судових рішень у суспільно значущих справах.

Можливості доступу до матеріалів завершених судових справ було звужено, як не дивно, після ухвалення Закону України «Про доступ до публічної інформації». Адже інформацію, яка міститься в судових справах, не віднесено до публічної. І це фактично унеможливило доступ журналістів до зазначених матеріалів навіть тоді, коли розгляд справи повністю завершено. На нашу думку, такий підхід потрібно змінювати. Адже той рівень недовіри до судів, який існує на сьогодні, можна подолати лише шляхом якомога більшої відкритості, особливо в тих справах, які мають суспільний інтерес.

⁸⁵ Див.: рішення ЄСПЛ у справі «Санді Таймс» проти Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, де, зокрема, зазначено: «Свобода вираження поглядів становить одну з підвалин демократичного суспільства; ...вона стосується не лише тієї «інформації» або тих «ідей», які сприймаються позитивно або вважаються необразливими чи незначущими, але й тих, які викликають обурення або збурюють державу або будь-яку частину населення». Ці принципи «однаковою мірою застосовуються і до сфери здійснення правосуддя, яке слугує інтересам усього суспільства і потребує співпраці з поінформованою громадськістю. Загальновизнано, що суди не змогли б працювати у порожнечі. До їхньої компетенції входить урегулювання спорів, але це не означає, що до постановлення рішення ці спори не можуть бути предметом обговорення, наприклад, у спеціалізованих журналах, у пресі або просто серед широкої громадськості. Понад те, хоча засоби масової інформації не повинні переступати межі, встановлені в інтересах належного здійснення правосуддя, проте їм належить поширювати інформацію та ідеї стосовно питань, які розглядаються судами, так само, як і інших питань, які становлять громадський інтерес. До їхнього обов'язку поширювати інформацію долучається право громадян отримувати її» (параграфи 65–67 рішення) // веб-сайт Центру демократії та верховенства права – реж. доступу: <http://medialaw.org.ua/library/sprava-sandi-tajms-proty-spoluchеноgo-korolivstva/>

РОЗДІЛ 6

ЖУРНАЛІСТИ ТА УЧАСНИКИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Судова журналістика пов'язана з потребою спілкування з різними людьми. Журналісти повинні чітко розуміти, яку інформацію вони можуть оприлюднити про учасників судового процесу; хто з учасників процесу не має права заборонити проведення фотозйомки і хто може правомірно відмовитись від фіксації свого зображення на фото або відео з подальшою демонстрацією у пресі або по телебаченню; які наслідки може мати висвітлення або замовчування деталей судового процесу для справедливого судового розгляду, та чи не вплине висвітлення процесу на постановлення рішення.

Ми наголошували на важливості висвітлення судових процесів для забезпечення принципу гласності, передбаченого статтею 129 та статтею 11 Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Однак, інформуючи громадськість, журналіст не повинен порушувати права учасників процесу та інших осіб, які беруть участь у справі, та дбати про недопущення поширення інформації, яка є конфіденційною та може зашкодити учасникам процесу після участі у судовому процесі.

Учасниками процесу є сторони у цивільній, господарській чи адміністративній справі, підсудний та потерпілий у кримінальній справі, а також представники сторін (адвокати), громадські захисники, прокурор, свідки, експерти, фахівці. Окрему роль у процесі відіграє суддя, народні засідателі та присяжні. Спілкуватися з суддею щодо обставин справи неможливо через те, що з метою збереження неупередженості він/вона не має права коментувати у засобах масової інформації справи, що перебувають у провадженні суду, а також піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили⁸⁶. З огляду на це журналісту не варто розраховувати, що суддя на його прохання розтлумачить своє рішення або надасть коментар. Для цього краще звертатися до інших учасників судового провадження.

Спілкування суддів із пресою має бути обмежене ще й тому, що існує ризик порушення презумпції невинуватості особи або розголошення конфіденційної інформації.

Така ситуація мала місце в одній із справ, яку вирішував Європейський Суд⁸⁷. Зокрема, суддя взяла участь у прямому ефірі вечірньої телевізійної програми і дозволила собі обговорювати з ведучим обставини справи, яку розглядала і ще не завершила. Вона висловила впевненість у винуватості особи ще до ухвалення нею судового рішення.

⁸⁶ Кодекс суддівської етики, затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22.02.2013 р., стаття 12; // Офіційний веб-портал «Судова влада України» – реж. доступу: <http://rsu.court.gov.ua/userfiles/kodeks.pdf>

⁸⁷ Рішення ЄСПЛ у справі «Лавентс проти Латвії» від 28.11.2002 р. – реж. доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/980_175

Відповідно, ми радимо журналістам, які висвітлюють судові процеси та хочуть одержати коментар суду, звертатися до суддів-речників, які були віднедавна визначені в судах, та до прес-секретарів, які є в кожному суді. Якщо потрібно більше інформації та у випадках резонансних справ, доречно буде звернутися до фахівців прес-центру судової влади⁸⁸. Однією із функцій прес-центру судової влади є координація діяльності прес-служб і прес-секретарів судів, інших осіб, відповідальних за взаємодію зі ЗМІ, надання їм організаційної та методичної допомоги.

6.1. СПІЛКУВАННЯ ЖУРНАЛІСТІВ З УЧАСНИКАМИ ПРОЦЕСУ

Чинне процесуальне законодавство не передбачає обмежень щодо спілкування журналістів з учасниками процесу. Таких обмежень не містить і законодавство про медіа. Відповідно, **журналісти можуть вільно спілкуватися з учасниками процесу та отримувати від них інформацію, якщо ті мають бажання її надати**. За загальним правилом відкритості та гласності судового процесу, таким особам не заборонено обговорювати з журналістами обставини, які стали їм відомі під час відкритого процесу.

Учасники процесу, які в силу своїх посадових обов'язків є носіями таємної інформації (спеціальні суб'єкти), не мають права на розголошення інформації та не надають коментарів. Це, зокрема, представники лікувальних установ, органів опіки і піклування, представники органів влади та самоврядування, які виступають у суді як представники сторін, експерти або свідки. Насамперед це стосується державної таємниці - інформації у сфері оборони та національної безпеки, розголошення якої може завдати шкоди національній безпеці⁸⁹. Однак наявність державної таємниці у матеріалах справи є підставою для постановлення судом ухвали про проведення слухань у закритому судовому засіданні, відповідно, такий процес буде недоступний для медіа⁹⁰. Також це стосується лікарської таємниці (ст. 286 ЦК України, ст. 132, ст. 145 Кримінального кодексу України), адвокатської таємниці (ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), забезпечення таємниці усиновлення (ст. 228 Сімейного кодексу України). Щодо кожного з перелічених видів таємниць є спеціальні суб'єкти відповідальності, які володіють певною інформацією саме в силу своїх посадових обов'язків, тому за її розголошення несуть юридичну відповідальність тільки ці суб'єкти. Це, відповідно, повинні враховувати журналісти під час спілкування з учасниками процесу, які є носіями таємної інформації.

Частина друга статті 387 передбачає відповідальність судді, прокурора, слідчого, працівника органу дізнання, оперативно-розшукового органу незалежно від того, чи

⁸⁸ Прес-служба Судової влади <http://court.gov.ua/press/pocontacts>

⁸⁹ Закон України «Про державну таємницю» № 3855-XII <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>

⁹⁰ Див.: ст.12 Кодексу адміністративного судочинства України <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/para116#n116>,

брали вони безпосередню участь у досудовому слідстві або дізнанні, якщо розголошені дані ганьблять особу, принижують її честь і гідність. Ці особи є спеціальними суб'єктами за посадою⁹¹. Таким чином, журналісти не можуть нести кримінальну відповідальність за статтею 387 Кримінального кодексу України, окрім випадків, коли вони були допитані як свідки та належним чином попереджені про кримінальну відповідальність.

Вирішуючи питання про можливість оприлюднення інформації, яка стала відомою журналістам від спеціальних суб'єктів, журналісти можуть орієнтуватися на наступні запитання:

- чи порушує інформація права осіб, які є учасниками процесу?
- чи є інформація суспільно необхідною для висвітлення даного процесу, розкриваючи особливості правопорушення, які можуть впливати на права та обов'язки інших осіб, щоб запобігти небезпеці для громадського здоров'я або безпеки?
- чи поширення такої інформації не буде впливати на неупередженість судового рішення?
- чи можна захистити джерела інформації від негативних наслідків?

У кожному конкретному випадку журналісти повинні визначитися з тим, чи варто поширювати інформацію, отриману від певних джерел, при цьому не вдаючись до самоцензури, замовчування суспільно важливої інформації.

Обсяг отриманої інформації та наміри її використати можуть вплинути на жанр матеріалу. Це може бути журналістським розслідуванням або статтею чи судовим репортажем. Втім, у всіх випадках при оприлюдненні інформації, яка стала відома за результатами спілкування з учасниками процесу, **слід неухильно дотримуватися принципу збалансованості інформації та її повноти.**

Це означає, що журналіст не повинен подавати точку зору тільки однієї сторони процесу, а в обов'язковому порядку збалансувати її протилежною думкою з того самого питання. Очевидно, слід враховувати, що учасники процесу приходять в суд для участі в провадженні та можуть поспішати у своїх справах, тож важливо з повагою ставитися до права кожного з них спілкуватися з пресою чи відмовитися від такого.

При використанні інформації про судовий конфлікт лише від одного джерела журналіст ризикує втратити свою неупередженість та мимоволі солідаризуватися із однією зі сторін. Замість інформативного матеріалу про судовий процес суспільство отримає маніпулятивний матеріал, який буде створювати у громади хибну думку про упередженість суддів або неправомірність дій однієї зі сторін конфлікту. Треба пам'ятати, що часто адвокати та представники сторін умисно роблять гучні заяви, які не мають реального підґрунтя, з метою створення певної суспільної думки, щоб потім тиснути на суд. Відповідно, журналісти повинні уникати випадків використання ЗМІ з маніпулятивною метою.

⁹¹ Коментар до статті 387 Кримінального кодексу України // веб-сайт Юридичні послуги Online – реж. доступу: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/384.php>

Якщо журналісти інколи отримують такі відомості, то найчастіше відповідну інформацію свідомо поширює хтось зацікавлений у її розповсюдженні. Оприлюднення такої інформації є питанням етики. Втім, тут виникають і певні правові ризики. Завжди варто пам'ятати про те, що під час судового процесу всі спірні факти є сумнівними, поки суд не надасть їм оцінку й не ухвалить рішення. Тому якщо ЗМІ оприлюднює матеріали лише однієї сторони без вагомих застережень і ретельного дотримання об'єктивності, виникають серйозні ризики подання позовів проти ЗМІ.

Опитування журналістів та цільовий моніторинг регіональної преси свідчать, що найчастіше джерелом інформації в судових репортажах, а надто – про кримінальні справи, є сторона обвинувачення (слідчий, працівник прокуратури), рідше – сторона захисту. Отже, спілкування журналіста з учасниками процесу має бути таким, щоб на підставі публікацій чи повідомлень ЗМІ щодо справи, яку суд ще розглядає, в громадськості не виникали уявлення, сформовані на підставі однобічних оцінок. Завжди треба ставити собі питання: «Чому прокурор чи позивач надає мені цю інформацію?», оскільки трапляються випадки використання журналістів під приводом надання їм ексклюзивної інформації.

Для дотримання принципу об'єктивності при здійсненні журналістських судових репортажів обов'язковим є чітке посилання на джерела інформації. Бажано надавати цитати учасників процесу, якщо це не буде перевантажувати матеріал, оскільки часто висловлювання юристів дуже складні з огляду на професійну лексику. Але навіть коли журналіст переповідає зміст висловлювань адвокатів, прокурорів та інших юристів, він повинен подбати, щоб остаточний матеріал був зрозумілим пересічному громадянину.

6.2. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Законодавством передбачено звільнення від відповідальності журналістів та засобів масової інформації за пряме цитування. Пунктом 3 частини 1 статті 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації» передбачено, що редакція, журналіст не несуть відповідальності за публікацію відомостей, які не відповідають дійсності, принижують честь і гідність громадян і організацій, порушують права і законні інтереси громадян або становлять собою зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації і правами журналіста, якщо вони є *дослівним відтворенням публічних виступів або повідомлень суб'єктів владних повноважень, фізичних та юридичних осіб*⁹². Це означає, що **належне цитування та посилання на джерела можуть звільнити журналістів від відповідальності**.

Такої ж позиції дотримується і Європейський Суд, наприклад, у справі «Україна-Центр» проти України⁹³. Ця справа стосувалася поширення журналістом інфор-

⁹² Див.: ст. 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу)»// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – реж. доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2782-12/para0293#o293>

⁹³ Рішення ЄСПЛ по справі «Газета «Україна-центр» проти України»// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – реж. доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_594/page

мації з прес-конференції, на якій він не був присутній, однак інформацію поширила інформагенція та інші ЗМІ. В статті Кіровоградської газети «Україна-Центр» йшлося про конфліктну ситуацію 2002 року зі звинуваченням кандидата на посаду міського голови Кіровограда Володимира Ярошенка у замовленні вбивства журналіста. Журналіст висунув це звинувачення під час прес-конференції, а згодом його поширило інформаційне агентство УНІАН та газета «Україна-Центр». Кандидат у мери Кіровограда Ярошенко звернувся до суду із позовом про дифамацію проти журналіста та газети «Україна-Центр», яка опублікувала цю заяву (текст газета отримала від УНІАН).

Протягом 2002-2003 років українські суди усіх рівнів постановили рішення на користь позивача і присудили стягнути із відповідача компенсацію у сумі 50 тисяч гривень. Національні суди не розмежували статус пана М., який висунув звинувачення до пана Ярошенка, і статус газети, яка просто повідомила про звинувачення, не додаючи коментарів. Суди вимагали від неї довести правдивість звинувачень, висунутих третьою особою. Європейський Суд зазначив: *«Повідомлення новин, засноване на інтерв'ю або відтворенні висловлювань інших осіб, відредагованих чи ні, становить один з найбільш важливих засобів, за допомогою яких преса може відігравати свою важливу роль «wartового суспільства». У таких справах слід розрізняти ситуації, коли висловлювання належали журналісту і коли були цитатою висловлювання іншої особи, оскільки покарання журналіста за участь у розповсюдженні висловлювань інших осіб буде суттєво заважати пресі сприяти обговоренню питань суспільного значення та не повинно розглядатись, якщо для іншого немає винятково вагомих причин».*

Однак, навіть цитуючи учасників процесу, журналістам слід пам'ятати про свою головну місію – інформування суспільства – та не перетворювати судові репортажі на суцільне цитування найбільш скандальних, але ще не доведених звинувачень сторін стосовно своїх опонентів.

Звільнення від відповідальності, передбачене пунктом 5 частини 1 статті 42 Закону про пресу⁹⁴ також передбачає, що журналісти звільняються від відповідальності, якщо поширюють відомості, в яких розголошується таємниця, яка спеціально охороняється законом, проте ці відомості не було отримано журналістом незаконним шляхом.

Дана ситуація цілком застосовна до інформації, яку журналісти можуть отримати від свідків, експертів, слідчих, цивільного позивача та відповідача або інших учасників процесу. Але журналісти не повинні ховатися за звільненням від відповідальності, а брати до уваги наявність переважаючого суспільного інтересу та розуміти, якої мети вони прагнуть досягти, публікуючи таку інформацію.

⁹⁴ Див.: ст. 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу)»// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – реж. доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2782-12/page2>

РОЗДІЛ 7

ЗАХИСТ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ДЖЕРЕЛ

Окремо слід розглянути блок питань, які виникають тоді, коли джерела таємної і, як правило, суспільно значимої інформації вимагають нерозголошення їхніх даних (анонімності).

Журналісти мають як право, так і обов'язок забезпечити таку анонімність відповідно до:

- Закону України «Про інформацію»⁹⁵, де визнано право журналіста не розкривати джерела інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду на основі закону;
- Закону «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»⁹⁶, яким гарантується право журналіста на збереження таємниці авторства та джерел інформації за винятком випадків, коли ці таємниці обнародуються на вимогу суду;
- Закону України «Про телебачення та радіомовлення»⁹⁷ про обов'язок журналіста задовольняти прохання осіб, які надають інформацію, щодо їх авторства або збереження таємниці авторства.

Отже, право журналіста не розкривати свої джерела інформації обмежено єдиним випадком, а саме - коли його зобов'язано до цього рішенням суду, постановленим на основі закону. Відповідно, вимагати розкриття інформації не мають права ні прокурор, ні слідчий, ні будь-які інші посадові особи.

Право журналістів не розкривати джерела інформації є гарантією свободи вираження за статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Однією з перших справ Європейського Суду з прав людини стало рішення у справі «Гудвін проти Сполученого Королівства», яким право журналістів на захист власних джерел визнано важливою гарантією свободи преси.

У справі «Гудвін проти Сполученого Королівства»⁹⁸ журналіст отримав конфіденційну інформацію про вразливий фінансовий стан фірми «Тетра», яка виграла тендер на проведення капітального ремонту громадського транспорту. За позовом фірми суд заборонив поширення одержаної інформації, і журналіст погодився з рішенням суду. Тоді фірма просила суд примусити журналіста назвати джерело інформації, але

⁹⁵ Див.: ст. 25 Закону України «Про інформацію» // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – реж. доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/para0148#o148>

⁹⁶ Див.: ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – реж. доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>

⁹⁷ Див.: ст. 59 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – реж. доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3759-12/para0750#o750>

⁹⁸ Рішення по справі «Гудвін проти Великобританії» // веб-сайт Інституту медіа права – реж. доступу: <http://medialaw.org.ua/library/sprava-gudvin-proty-velikobrytaniyi/>

журналіст відмовився. Представники фірми стверджували, що ця інформація потрібна, щоб запобігти її оприлюдненню, оскільки вона все ж може бути поширена, і щоб виявити нелояльного працівника, який її надав. Верховний Суд Великобританії вирішив, що журналіст мусить розкрити джерело інформації, але Європейський Суд визнав дії держави такими, що порушили статтю 10 Конвенції, Суд, зокрема, ухвалив: *«Захист журналістських джерел інформації є однією з основоположних умов свободи преси в тому вигляді, в якому вона знайшла своє відображення в законах і кодексах професійної поведінки в ряді Договірних Сторін і в ряді міжнародних актів. За браком такого захисту джерела не сприяли б діяльності преси, а це негативно позначилося б на здатності преси надавати точну та надійну інформацію з питань, які становлять суспільний інтерес. Як наслідок, життєво важлива роль преси, що стоїть на сторожі інтересів суспільства, була б підірвана... Такий захід не можна вважати відповідним статті 10 Конвенції, якщо він не виправданий важливішою за нього потребою суспільного інтересу».*

Це рішення стало основою для прийняття Комітетом міністрів Ради Європи Рекомендації № R (2000) 7 про право журналістів не розкривати свої джерела інформації⁹⁹ (Текст Рекомендації та Додаток до неї наведено як додаток № 8 до цього посібника).

В Принципах, що стосуються права журналіста не розкривати свої джерела інформації, надано важливі визначення, які допомагають журналістам захищати свої права. Вони є актуальними для журналістів, які працюють також і для онлайн медіа, оскільки визначення терміна «журналіст» означає *будь-яку фізичну або юридичну особу, яка регулярно або професійно задіяна в зборі та публічному поширенні інформації через будь-які засоби масової інформації*.

Згідно з Принципами встановлено наступні правила стосовно розкриття джерел:

- при вирішенні питання про розкриття джерел суди мають звернути особливу увагу на важливість права не розкривати джерела й на перевагу, що надається йому в практиці Європейського суду з прав людини;
- рішення про розкриття можуть ухвалюватися тільки у випадку, якщо існують державні інтереси надзвичайної ваги і обставини є надзвичайно важливими та серйозними.

Розкриття інформації, що ідентифікує джерело, вважається необхідним, коли може бути переконливо доведено, що:

- не існує виважених заходів, альтернативних розкриттю, або вони вже вичерпані та
- законний інтерес щодо розкриття вочевидь переважає державний інтерес щодо захисту джерел.

⁹⁹ Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (2000) 7 про право журналістів не розкривати свої джерела інформації (ухвалена Комітетом міністрів 08.03.2000 р. на 701 засіданні заступників міністрів) // Офіційний веб-сайт Офісу Ради Європи в Україні – реж. доступу: [http://www.coe.kiev.ua/docs/km/r\(2000\)7.htm](http://www.coe.kiev.ua/docs/km/r(2000)7.htm)

Критерії визначення законного інтересу щодо розкриття джерел: 1) доведена домінуюча вимога необхідності розкриття; 2) обставини становлять надзвичайно важливий та серйозний характер; 3) необхідність цього розкриття відповідає нагальній соціальній потребі; 4) дискреційне право на розкриття джерел знаходиться під контролем з боку Європейського Суду з прав людини.

У 2000 році Європейський Суд з прав людини розглянув ще одну справу щодо захисту журналістських джерел – справу «Ромен і Шміт (Roemen and Shmitt) проти Люксембургу»¹⁰⁰. Порушення статті 10 ЄКПЛ по цій справі було більш брутальним, ніж у справі Гудвіна, оскільки влада Люксембургу провела санкціоновані обшуки у помешканнях журналіста та його адвоката, намагаючись виявити особу, яка повідомила, що одного з міністрів було притягнуто до відповідальності за несплату податків. Європейський Суд зазначив: *«З точки зору Суду, між цією справою і справою Гудвіна є суттєві відмінності. У справі Гудвіна журналісту було вручено судовий наказ з вимогою розкрити особу його інформатора, тоді як у цій справі, в житлі та на робочому місці першого заявника були здійснені обшуки. Суд вважає, що обшуки, проведені з метою розкриття джерела журналістської інформації, хоча би вони і не дали жодних результатів, є більш серйозним заходом, ніж судовий наказ про розкриття особи джерела інформації. Справа у тім, що озброєним слідчим, які з ордером на обшук здійснюють раптове вторгнення на робоче місце журналіста, надані надзвичайно високі слідчі повноваження, оскільки, за визначенням, вони мають доступ до всієї документації, що є у журналіста. Суд ще раз повторює: «обмеження конфіденційності журналістських джерел вимагає особливо ретельного вивчення з боку Суду» ... Таким чином, він вважає, що обшуки у житлі та на робочому місці першого заявника підривають захист джерел у ще більшій мірі, ніж заходи, що були предметом розгляду у справі «Гудвін проти Сполученого Королівства».*

Положення про захист джерел інформації закріплено в українському законодавстві досить давно (в Законі про пресу – з 1992 року, в Закону про інформацію – з 2011 року), однак процесуальних норм для постановлення такого рішення не існувало. Журналістів примушували розкривати свої джерела:

- посадові особи органів влади після публікації резонансного матеріалу;
- працівники прокуратури або міліції під час перевірки заяви про вчинення злочину;
- в ході розслідування кримінальної справи під час допиту як свідка та під час обшуків у приміщеннях редакцій;
- під час розгляду цивільної справи про захист честі, гідності, ділової репутації та спростування інформації.

У 2011 році в дніпропетровській газеті «Лица» було опубліковано низку статей, заснованих на повідомленнях журналістських джерел, які стосувалися відомих бізнесменів та політиків - Геннадія Корбана та Бориса Філатова. В статті «Рейдери.

¹⁰⁰ Рішення у справі ЄСПЛ «Ромен та Шміт проти Люксембургу»// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – реж. доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_092

Корбан-Філатов-Брагинский-Аксельрод» від 12.10.2011 р.¹⁰¹ мова йшла про «рейдерський» бізнес групи відомих бізнесменів. У статті «Утка» пошла на посадку» від 24.08.2011 р.¹⁰² повідомлялося про хід розслідування інциденту з падінням гвинтокрила Б. Філатова.

Філатов подав позов на ці публікації про захист честі, гідності та ділової репутації, стверджуючи, що інформація у статтях є недостовірною. Одночасно він звернувся до прокуратури та просив порушити кримінальну справу за фактами зловживання повноваженнями юридичною особою приватного права, службової недбалості і розголошення даних дізнання та досудового слідства під час публікації статей стосовно нього у газеті «Лица». Прокуратура розпочала перевірку за заявою Б. Філатова і направила до журналіста вимогу щодо надання до чітко встановленої дати копій наступних документів: авторські матеріали, що сприяли написанню статті «Рейдери. Корбан-Філатов-Брагинский-Аксельрод»; авторські матеріали, що сприяли написанню статті «Утка» пошла на посадку»; посадові інструкції працівників газети; штатний розпис газети за 2011 рік.

Журналістка виступала із заявою про утиски у зв'язку з гострим матеріалом та незаконною вимогою прокуратури розкрити джерела інформації. Он-лайн видання «Телекритика» подало багато матеріалів щодо цієї справи¹⁰³. Журналістська спільнота була шокована загрозою для відомої журналістки.

За наслідками звернення за професійною юридичною допомогою журналістці вдалось відстояти свої права, в тому числі шляхом посилання на Рекомендацію Комітету Міністрів Ради Європи № R (2000) 7 про право журналістів не розкривати свої джерела інформації, а також відповідну практику Європейського Суду.

Ця справа є яскравим прикладом важливості використання журналістами всього спектра юридичних аргументів для захисту своїх прав.

Нині українське законодавство не врегульовує процедуру розгляду судом вимоги про розкриття журналістом своїх джерел інформації, втім, щонайменше Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України¹⁰⁴ передбачено процедуру отримання доступу до речей та документів, які містять охоронювану законом таємницю, серед яких інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана ним за умови нерозголошення авторства або джерела інформації.

На практиці слідчі використовують вказану норму КПК України для того, щоб отримати доступ до документів, які зібрав журналіст у ході власного розслідування. Як приклад можна назвати ухвалу від 18 квітня 2014 року слідчого судді Печерського

¹⁰¹ Веб-сайт газети «Лица» – реж. доступу: <http://www.litsa.com.ua/show/a/4409>

¹⁰² Веб-сайт газети «Лица» – реж. доступу: <http://www.litsa.com.ua/show/a/4367>

¹⁰³ Веб-сайт «Телекритика», стаття «На редактора газети «Лица» прокуратура склала адмінпротокол за відмову розкрити джерела» – реж. доступу: <http://www.telekritika.ua/news/2012-02-23/69825>; стаття «Гарагуц доредактировалась» – реж. доступу: <http://www.telekritika.ua/daidzhest/2011-12-16/68126>

¹⁰⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – реж. доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

районного суду м. Києва¹⁰⁵, якою було надано тимчасовий доступ до документів, які зберігалися у журналіста Олега Перетяки, що проводив журналістське розслідування про підробку диплома про вищу освіту Наталії Королевської - Міністра Мінсоцполітики в уряді Миколи Азарова, яка обіймала цю посаду в 2012-2013 роках.

У грудні 2013 року на веб-сайті «Економічна правда» була опублікована стаття Олега Перетяки «Міністр без освіти»¹⁰⁶ як результат журналістського розслідування, яке він проводив протягом року. За версією журналіста та згідно з документами, Наталія Королевська була переведена до Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля за підrobною довідкою з неіснуючого навчального закладу. В жовтні 2013 року журналіст подав заяву про злочин з боку Н. Королевської та посадових осіб Східноукраїнського національного університету. В рамках розслідування цієї кримінальної справи слідчим було подано клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів. Клопотання було судом задоволено, слідчий отримав копії відповідних документів. Однак у цьому випадку було б доцільніше допитати журналіста як свідка та слідчим шляхом встановити, що такого ВИШу не було. Причому саме журналіст був ініціатором справи про підробку документів і до своєї заяви додав всі копії документів. На сьогодні розслідування справи не завершено. У журналіста при цьому була збережена таємниця журналістських джерел.

Треба пам'ятати, що процесуальні вимоги щодо тимчасового доступу до речей та документів застосовуються у випадку, якщо розслідується кримінальна справа і у слідчого виникає потреба отримати документи, які знаходяться у ЗМІ або журналіста. Однак в цивільному процесі така процедура відсутня, відповідно, застосовуються гарантії статті 25 Закону України «Про інформацію» та положення Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R (2007) 7 про право журналістів не розкривати свої джерела інформації.

¹⁰⁵ Єдиний державний реєстр судових рішень – реж. доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54243961>

¹⁰⁶ Економічна правда// веб-сайт www.epravda.com – реж. доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2013/12/11/407843/>

РОЗДІЛ 8

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ ОСОБИ ТА МЕЖІ ВИСВІТЛЕННЯ СУДОВИХ ПРОЦЕСІВ

У судовій журналістиці при висвітленні кримінальних процесів важливо дотримуватися презумпції невинуватості особи, яка сама по собі є важливою гарантією захисту прав людини, визнаних міжнародними правовими документами та національним законодавством

Так, відповідно до статті 11 Загальної декларації прав людини¹⁰⁷ кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинуватою доти, поки її винуватість не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту.

Презумпція невинуватості є компонентом права кожного на справедливий суд за статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: *«Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку»*.

Відповідно до статті 62 Конституції України *«особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду»*¹⁰⁸.

В Кримінальному процесуальному кодексі (КПК) України відтворено аналогічне положення та визначено, що ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, **якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом**¹⁰⁹. Таким чином, сфера дії презумпції невинуватості обмежена кримінальним провадженням і застосовується лише до затриманого, обвинуваченого, підозрюваного та підсудного¹¹⁰.

На повазі до презумпції невинуватості особи ґрунтується й зміст пункту 5 Кодексу професійної етики українського журналіста¹¹¹: *«Журналіст у своїх повідомленнях не втручається у судові справи, поки ведеться слідство, уникає характеристик людей, запідозрених у злочині, але вина яких не встановлена вироком суду, що набрав законної сили. Не виключається його право на журналістське розслідування, пов'язане з*

¹⁰⁷ Загальна декларація прав людини, схвалена 10.12.1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН

¹⁰⁸ Конституція України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – реж. доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/paran4373#n4373>

¹⁰⁹ Стаття 17 КПК України.

¹¹⁰ Див.: ст. 17 КПК України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – реж. доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran492#n492>

¹¹¹ Ухвалено на Х з'їзді Національної спілки журналістів України у квітні 2002 р. // веб-сайт Національної спілки журналістів України – реж. доступу: http://old.nsju.org/tabmenu/kodeks_etiki

тими чи іншими подіями і фактами, що мають громадське звучання і покликані захищати інтереси суспільства та особи».

У професійних колах дебатується питання про те, хто ж може порушити презумпцію невинуватості особи. Різні країни по-різному підходять до окреслення кола осіб, які можуть порушити презумпцію невинуватості особи. В США, наприклад, до цього кола належить тільки держава в особі прокурора, судді, тобто посадові особи, які наділені владними повноваженнями у сфері відправлення правосуддя. Звичайна фізична особа не може порушити презумпцію невинуватості, тому що вона не має владних повноважень. Натомість в інших країнах обов'язок поважати презумпцію невинуватості поширюється і на державу, і на звичайних фізичних осіб, у тому числі журналістів. Однак треба розділяти, чи це було повідомлення журналіста, яке базувалося на цитуванні посадових осіб або учасників процесу, чи таке повідомлення становило висновки або прогнози журналіста. Окрім того, враховується, чи журналістом було дотримано базових принципів підготовки судового репортажу – дотримання балансу джерел, перевірки інформації, точності термінології, нейтральності у поданні інформації та коректності оціночних суджень.

Суд визнає можливим обговорювати в ЗМІ перебіг судових процесів лише в такий спосіб, коли не виникає враження, що автор не має сумнівів щодо вини підсудного і розглядає його засудження як єдиний та заздалегідь відомий результат.

8.1. ПОРУШЕННЯ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ ПОСАДОВИМИ ОСОБАМИ

На увагу заслуговують справи Європейського Суду, в яких було визнано порушення **презумпції невинуватості як складової статті 6 Конвенції** через опублікування у ЗМІ висловлювань політиків та/або посадових осіб.

Показовою є справа «Аллєне де Рібемон проти Франції»¹¹², в якій було встановлено порушення ч. 2 ст. 6 Конвенції щодо презумпції невинуватості. Обставини справи: на прес-конференції, яка транслювалася по телебаченню, міністр внутрішніх справ назвав заявника співучасником у вбивстві. Заявникові було пред'явлене звинувачення, яке, однак, правоохоронні органи не змогли довести, і справа проти нього була припинена. У своєму рішенні Суд зазначив, що презумпція невинуватості є одним з елементів справедливого судового розгляду. Цей принцип порушується, якщо судові рішення щодо особи, обвинуваченої у кримінальному діянні, відображає думку, що вона є винуватою, тоді як її вина ще не доведена відповідно до закону. Презумпція невинуватості може бути порушена не тільки суддею або судом, а й іншими органами державної влади.

Щодо обов'язків преси Суд наголосив: «38. Свобода вираження своєї думки, яка гарантується статтею 10 Конвенції, поширюється на свободу отримання і поши-

¹¹² Див.: рішення у справі «Аллєне де Рібемон проти Франції» – реж. доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461453/2461453.htm>

рення інформації. Отже, частина 2 статті 6 не може перешкоджати владі інформувати суспільство про кримінальні справи, які відбуваються, але вона вимагає, аби влада робила це стримано і делікатно, як того вимагає повага до презумпції невинуватості».

У справі «Ворм проти Австрії»¹¹³ Європейський Суд визнав неприйнятними твердження журналіста про винуватість політика до оголошення про таке судового рішення: «Преса не повинна перебирати на себе функції суду», застеріг Суд.

Слід зазначити, що рішення Європейського Суду про порушення презумпції невинуватості є також і стосовно України – це справа «Шагін проти України»¹¹⁴, остаточне рішення від 10 березня 2010 року, та справа «Довженко проти України»¹¹⁵, остаточне рішення від 12 квітня 2012 року.

Ці дві справи наочно демонструють, які висловлювання посадових осіб, з точки зору Суду, порушують презумпцію невинуватості особи, а також його висновок про те, що медіа не несуть відповідальність за їх цитування при дотриманні певних умов.

У справі «Шагін проти України» за підозрою в організації заявником озброєної банди з метою вбивства державних службовців і підприємців, які начебто заважали діяльності підприємств заявника, було порушено кримінальну справу. Прокуратура м. Києва висунула заявникові обвинувачення у бандитизмі та замовленні убивств. Відразу після затримання заявника прокуратура провела прес-конференцію, де повідомила журналістам, що затримано банду. Повідомлення з цієї прес-конференції опублікували кілька газет. Зокрема, газета «Сегодня» опублікувала статтю під заголовком «У столиці заарештовано банду кілерів», у якій повідомлялося таке: «Прокурор Києва Ю.Г. його перший заступник В.Ш. та перший заступник начальника столичної міліції розповіли про арешт чотирнадцяти членів банди, яка орудувала в місті з 1997 року... Як основний замовник, за твердженням правоохоронців, підозрюється директор однієї зі структур «Топ-Сервісу» Ігор Шагін. Його обвинувачують у восьми «замовленнях», включно із замовленнями вбивства... За виконання злочинів Шагін передав спільникам близько 100 000 доларів готівкою... Прокурор Києва акцентував увагу на тому, «що «замовлені» посадові особи переслідувалися бандитами виключно за те, що сумлінно виконували службові обов'язки, а це суперечило планам структури, очолюваної Шагіним».

В газеті «День» було опубліковано статтю під заголовком «Викрито «авторитета на замовлення» (на його рахунку вісім злочинів проти держслужбовців Києва)», у якій повідомлялося так: «Замовником восьми злочинів щодо державних службовців, скоєних у період із 1997-го по 2000 рік, є директор ТОВ «ТОП-Сервіс», громадянин

¹¹³ Див.: «Ворм проти Австрії» (Worm v. Austria, скарга № 22714/93, рішення від 29.08.1997 р. – реж. доступу: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{«appno»: \[«22714/93»\], «itemid»: \[«001-58087»\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{«appno»: [«22714/93»], «itemid»: [«001-58087»]}))

¹¹⁴ Див.: рішення ЄСПЛ у справі «Шагін проти України» (остаточне)// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – реж. доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_612

¹¹⁵ Див.: рішення ЄСПЛ у справі «Довженко проти України» (остаточне)// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – реж. доступу http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_845

Росії Ігор Шагін. Про це на прес-конференції учора... повідомив прокурор столиці Ю.Г.» «За нашими підрахунками, усього за виконання «замовлень» кілери одержали від Шагіна близько 100 тисяч доларів... Фактичним керівником цієї групи був Шагін. Його розпорядження [вбивати] мали систематичний характер».

Європейський Суд у змісті наведених висловлювань посадових осіб правоохоронних органів встановив порушення презумпції невинуватості п. Шагіна, закріпленої у ч. 2 статті 6 Конвенції. В рішенні Суду зазначено: *«Оцінюючи зміст оскаржуваних заяв, Суд, за відсутності пояснень Уряду, може спиратися лише на низку публікацій у пресі, оскільки не має у своєму розпорядженні ані стенограми згаданої вище прес-конференції, ані прес-релізів, які, можливо, були видані організаторами. Щоб уникнути помилкового прийняття журналістських інтерпретацій за автентичні слова відповідних посадових осіб державних органів, Суд обмежиться оцінкою заяви першого заступника прокурора Києва В. С., яку однаково процитували три різні газети. Її зміст такий: «За нашими підрахунками, усього за виконання «замовлень» кілери одержали від Шагіна близько 100 тисяч доларів... Фактичним керівником цієї групи був Шагін. Його розпорядження [вбивати] мали систематичний характер». На думку Суду, зазначена заява свідчить про те, що той, хто її озвучив, вважав установленим фактом те, що заявник замовляв і оплачував убивства, хоч єдине, у чому він був не таким упевненим – це точна сума, сплачена за вбивства. Отже, ця заява, яку було зроблено задовго до складання обвинувального висновку у справі заявника, стосовно винуватості заявника у вчиненні злочинів, по-перше, спонукала громадськість до думки про його вину і, по-друге, визначала наперед оцінку фактів відповідним судовим органом». Також Суд наголосив на тому, як важливо державним посадовим особам добирати слова, оприлюднюючи свої заяви ще до судового розгляду справи, порушеної проти особи, та визнання її винною в тому чи іншому злочині. Таким чином, слід принципово розрізняти повідомлення про те, що когось лише підозрюють у вчиненні злочину, та чітку заяву, зроблену за відсутності остаточного вироку про те, що особа вчинила злочин».*

У справі «Довженко проти України» фабула дуже подібна. В травні 2002 року заявника була затримано за підозрою у вчиненні кількох вбивств. У жовтні того ж року досудове слідство було закінчено. У вересні 2003 року суд визнав заявника винним у вчиненні сімнадцяти вбивств та інших менш тяжких злочинів і призначив йому покарання у виді довічного позбавлення волі з конфіскацією майна.

25 травня 2002 року місцева газета «Приазовский рабочий» опублікувала повідомлення про те, що міліція затримала заявника за підозрою у вчиненні низки вбивств: «Але найбільш сенсаційним є той факт, що затриманим виявився колишній лейтенант міліції карного розшуку Сергій Довженко...» 28 травня 2002 року інша газета, «Салон Дону і Басу», опублікувала повідомлення про прес-конференцію, проведеною паном К., керівником Маріупольського МВ УМВС України в Донецькій області. Згідно з цією публікацією у зв'язку з ходом розслідування серії вбивств пан К. заявив, що міліція затримала «особу, яка обґрунтовано підозрюється у вчиненні злочинів із використанням вогнепальної зброї», а також наголосив, що розголошу-

вати будь-яку іншу інформацію про хід розслідування є недоречним. 8 червня 2002 року газета «Приазовский рабочий» опублікувала резюме прес-конференції пана К. з приводу затримання заявника. Журналіст, який був автором статті про прес-конференцію, називав заявника його справжнім іменем і наводив деякі уривки з виступу пана К. Зокрема, говорячи про те, хто може бути наступними жертвами затриманого, висловлювання пана К. було процитовано таким чином: «Ними будуть співпрацівники міліції ... та інші... Але в цьому відношенні ми можемо довіряти лише словам злочинця... І в мене є сумніви щодо багатьох його висловлювань...».

11 грудня 2002 року той самий журналіст повідомив у газеті «Приазовский рабочий», що органи міліції завжди наполягали на відсутності у заявника спільників, у той час як в останньому інтерв'ю пан М., начальник УМВС України в Донецькій області, висловив іншу думку. Журналіст повідомив наступне: «На початку липня пан М. заявив в офіційному прес-релізі, що Довженко просто – цитуючи його дослівно – «один з членів злочинного угруповання, яким було вчинено низку вбивств...».

У своєму рішенні Європейський Суд вказав, що достатньо відзначити, що в статті від 8 червня 2002 року затриманий згадувався як «злочинець» без будь-яких застережень. Така оцінка, висловлена високопоставленим працівником міліції, сприймалась як встановлений факт і прирівнювалась до заяви про вину заявника у вчиненні злочину, в якому він підозрювався. Ця заява передувала оцінці відповідних фактів компетентним судовим органом і спонукала громадськість вважати заявника винним до того, як його вина була доведена відповідно до закону. Відповідно, було порушено презумпцію невинуватості заявника.

З цих двох рішень можемо зробити наступні висновки, які стосуються висвітлення в пресі кримінальних процесів:

- суспільство потребує інформації про кримінальні процеси, у тому числі не тільки на етапі судового розгляду, але ще на стадії досудового слідства, така інформація є суспільно значимою, відповідно, медіа зобов'язані її поширювати;
- влада повинна інформувати суспільство (через медіа) про роботу поліції та суду, однак повинна це робити стримано і делікатно, не роблячи наперед ніяких висновків стосовно винуватості особи;
- журналісти мають розуміти, що медіа, які поширюють інформацію зі слів поліції, також відповідальні за те, що надмірні висловлювання посадових осіб можуть становити порушення права особи на презумпцію невинуватості.

8.2. ПОРУШЕННЯ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ ЖУРНАЛІСТАМИ

Журналісти також можуть бути порушниками презумпції невинуватості, про що свідчить справа «Тураншо та Жюлі проти Франції» (№ 53886/00, рішення від 24 ли-

стопада 2005 року)¹¹⁶. У даній справі журналістка опублікувала статтю про обставини одного вбивства. В цей час відбувалось розслідування справи і вивчалися матеріали щодо двох підозрюваних осіб. В статті наводились витяги із заяв, що були зроблені для поліції, також описувались обставини, за яких було скоєно вбивство. При цьому підтримувалась версія на користь одного з обвинувачених що завдавало шкоди іншому обвинуваченому. Національні суди наклали штраф на заявників та наказали відкласти опублікування висновків за результатами кримінального розслідування до часу публічного слухання. Обґрунтовуючи правомірність втручання, національні судові інстанції стверджували, що журналісти порушили презумпцію невинуватості обвинувачених. Європейський Суд дійшов висновку, що інтерес заявників повідомляти інформацію та відповідний інтерес громадськості отримувати інформацію про хід розслідування кримінальної справи в той час, коли розслідування ще не закінчене, не може переважити над вимогою дотримання презумпції невинуватості та, відповідно, інтересами правосуддя. Суд постановив, що стаття 10 Конвенції не була порушена.

Є ситуації, коли журналісти своїми надмірними або непрофесійними публікаціями можуть здійснювати вплив на безсторонність правосуддя. Для розуміння, якими є допустимі межі висвітлення судового процесу, треба звернутися до кількох справ Європейського Суду.

У справі «Ворм проти Австрії» (Worm v. Austria, скапра № 22714/93, рішення від 29 серпня 1997 року)¹¹⁷, Суд дійшов висновку, що стаття заявника могла вплинути на розгляд кримінальної справи, де фігурував колишній міністр фінансів, що звинувачувався в ухиленні від сплати податків та раніше двічі був засуджений за дачу неправдивих свідчень з метою приховання цього правопорушення. Журналіст Ворм кілька років поспіль цікавився справою міністра, написавши про нього понад сотню статей, тому міг вважатися «експертом» в його діяльності. В статті цитувалася заява прокурора, що докази звинувачення щодо руху незадекларованих коштів на банківських рахунках можна витлумачити лише як «ухилення від сплати податків міністром». Також Ворм зазначав, що міністр «недооцінив суддів», оскільки всім відомо, що він ухиляється від сплати податків, а на суді він намагається дистанціюватися від відповідальності; судова система виявила надзвичайно серйозні обставини справи, але суд дає перерву для роздумів, щоб пан міністр подумав, чи є сумісним з принципами правової держави наявність у міністра фінансів та його сім'ї багатомільйонних рахунків з незадекларованими коштами на них. Стаття була опублікована під час перебування суду «за зачиненими дверми» для постановлення вироку. В подальшому суд визнав міністра фі-

¹¹⁶ Вибрані справи Європейського Суду з прав людини: Т. 2. – Ст. 10 Європейської конвенції з прав людини. - К., 2006. - С. 36. - реж. доступу: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{«fulltext»: \[«53886/00»\], «documentcollectionid2»: \[«GRANDCHAMBER», «CHAMBER»\], «itemid»: \[«001-71307»\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{«fulltext»: [«53886/00»], «documentcollectionid2»: [«GRANDCHAMBER», «CHAMBER»], «itemid»: [«001-71307»]}) (рішення тільки французькою мовою)

¹¹⁷ Див.: рішення ЄСПЛ у справі «Ворм проти Австрії» (Worm v. Austria, скапра № 22714/93) рішення від 29.08.1997 р. – реж. доступу: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{«appno»: \[«22714/93»\], «itemid»: \[«001-58087»\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{«appno»: [«22714/93»], «itemid»: [«001-58087»]})

нансів винним в ухиленні від сплати податків та наклав штраф у сумі 1,8 млн шилінгів.

Проти журналіста було порушено кримінальну справу за тиск на суд, який полягав в тому, що Ворм після проголошення звинувачення, але до постановлення вироку обговорював вірогідність вироку та цінність доказів. Його стаття була здатна вплинути на рішення суддів, зокрема через те, що з тексту випливало, що журналіст намагається перебрати на себе функції суддів. Також національні суди визнали, що намір журналіста вплинути на вирок був очевидним та підтверджується його компетентністю та глибоким знанням справи. Ворма було визнано винним та покарано штрафом.

Європейський Суд, встановив, що порушення статті 10 Конвенції у цій справі не було з огляду на наступне: 1) всі мотиви національних судів відповідають законній меті підтримання авторитету та неупередженості правосуддя; 2) незважаючи на те, що винуватість чи невинуваті особи встановлюється судом, це не забороняє попереднього чи одночасного обговорення справи за межами суду; 3) хоча межі коментарів ширші стосовно політичного діяча, ніж щодо приватної особи, державні діячі та приватні особи мають однакові гарантії в суді; 4) у висновку статті Ворм висловлював не просто підозру, а був переконаний у вині міністра, причому в таких однозначних термінах, що нібито лише засудження могло бути єдиним можливим фіналом; 5) в статті не було зазначено, що висловлювання про звинувачення належало прокурору; 6) санкція була співмірною законній меті.

Відповідно, якщо журналіст висвітлює одну і ту саму справу або стежить за діяльністю особи постійно, він може вважатися авторитетним експертом, і його думка, висловлена до проголошення рішення, може вплинути на рішення суду.

8.3. ПРАВИЛА ВИСВІТЛЕННЯ СУДОВИХ ПРОЦЕСІВ

Журналістам належить дотримуватися презумпції невинуватості не лише з етичних міркувань, а й з огляду на ризик судових позовів. У ЗМІ надто часто виникають проблеми через те, що журналісти характеризували обвинувачення як доведений факт ще перед тим, як суд оголосив вирок. Особливо неприємною ситуація є в тих випадках, коли суд оголошує виправдальний вирок або раніше направляв справу на додаткове розслідування. Це – одна з найуразливіших ділянок судової журналістики і причина відмови деяких ЗМІ від цієї діяльності. Втім, висвітлюючи судову проблематику, ЗМІ не тільки виконуватимуть суспільно важливу місію, а й зможуть збільшити свою аудиторію, оскільки судова тематика є популярною. А політичні справи повинні правдиво та детально висвітлюватись у медіа з огляду на те, що для громадського контролю важливо мати чітке розуміння про роботу правоохоронних органів та суду.

Щоб уникнути судових позовів і вигравати судові справи, якщо такі будуть, необхідно дотримуватись кількох важливих правил.

Належними засобами для висвітлення судових процесів є:

- чітке, коротке і конкретне викладення фактів справи без застосування оціночних суджень та зайвої інформації, яка є несуттєвою і відволікає увагу;
- дотримання термінології процесу, який висвітлюється; якщо поняття складні для розуміння, їх можна замінити простими словами, але слід проконсультуватися з юристом, чи правильно засвоєні юридичні поняття та знайдено їм належні відповідники;
- утримання від коментарів та оцінок стосовно судового рішення, а також оцінки доказів до моменту проголошення рішення;
- дотримання балансу джерел інформації – справа повинна бути представлена, як мінімум, з двох джерел: сторона обвинувачення та сторона захисту; позивач та відповідач;
- дотримання вимоги щодо надання можливості для коментарів особі, про яку ви розповідаєте, особливо, якщо її хтось звинувачує у неправомірних діях (злочині); якщо не можете запитати саму особу, зверніться до її адвоката (представника);
- інформування про стадії процесу та можливості оскарження рішення/вироку у справі;
- коментарі авторитетних експертів у даній галузі; це свідчить про те, що автор готувався до справи і збирав інформацію з різних джерел;
- повідомлення першої букви імені та прізвища підозрюваного та підсудного у випадку, якщо справа не є резонансною та не становить суспільного інтересу; це правило не діє, якщо підозрюваний/підсудний є публічною особою і його ім'я вже названо;
- повідомлення імені потерпілого можливе винятково за наявності його згоди на це, або згоди його представників, якщо він не може самостійно надати таку згоду.

Неприйнятними засобами висвітлення судових процесів можна вважати такі:

- оцінка чи опис підсудного за допомогою висловів/оціночних суджень (слів, понять, термінів), що явно чи приховано вказують на його вину;
- оцінка /коментар доказової сили окремих свідчень, документів чи інших доказів;
- використання документів слідства або свідчень підсудних для деталізованого зображення подій та фактів злочину, що може формувати негативне ставлення громадськості до цих осіб, заохочуючи повірити в їхню вину;
- використання «вторинних джерел» інформації, які містять оцінку подій з позицій окремого учасника процесу, без попередження аудиторії про те, що відображено позицію лише однієї сторони.

За будь-яких обставин варто отримати коментар іншої сторони. Якщо інша сторона відмовляється від коментарів, то про це потрібно згадати в оприлюднених матеріалах, а у своїх нотатках зазначити, що таку спробу здійснено.

Завжди, коли йдеться про спірні факти, треба послуговуватися фразами, що наголошують на умовності опису: «правоохоронці затримали за звинуваченням у», «обвинувачений у вчиненні», «документи свідчать про» та інших.

Всі розмови з учасниками процесу та експертами варто записувати на технічні засоби – диктофон, смартфон тощо, попереджаючи інтерв'юера про те, що розмова фіксується. В суді це допоможе довести, що журналіст сумлінно виконував свої професійні обов'язки.

РОЗДІЛ 9

ІНТЕРВ'ЮВАННЯ СУДДІ: ПОРАДИ ЩОДО НАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ ЖУРНАЛІСТА

Судді досить рідко дають інтерв'ю, оскільки вони, як і багато людей, ставляться з обережністю до інтерв'ю ЗМІ. З іншого боку, існують етичні обмеження суддів у спілкуванні з пресою для збереження нейтральності у справі. Тому для журналіста важливо розуміти, чому судді уникають спілкування з ними, і бути винахідливим у тих ситуаціях, коли суддя все ж може давати інтерв'ю. Скажімо, суддя не може коментувати справи, які перебувають у провадженні суду та піддавати сумніву судові рішення, які набрали законної сили, але може дати узагальнену інформацію про типові справи, соціальний контекст, проблемні аспекти законодавства в його застосуванні до конкретних правовідносин тощо.

Судова система стала набагато відкритішою та вжила заходів для покращення комунікації судів зі ЗМІ та громадськістю. Рада суддів України рішенням № 63 від 12 березня 2015 року затвердила Пам'ятку щодо спілкування з журналістами¹¹⁸ (див. додаток № 3 до цього посібника).

В цьому документі основні принципи спілкування з журналістами сформульовано лаконічно та виразно:

- не боятися журналістів, оскільки вони служать суспільству;
- журналістам важливо правильно розуміти інформацію, щоб донести її до своєї аудиторії, тому мова суддів (прес-секретарів) не повинна бути перевантажена юридичними термінами;
- суди можуть і повинні вибудувати добрі стосунки із медіа;
- преса має право інформувати громадськість, а громадськість – право отримати від неї інформацію про суди.

9.1. ЩО ЖУРНАЛІСТОВІ ВАЖЛИВО ЗНАТИ І БРАТИ ДО УВАГИ, СПІЛКУЮЧИСЬ ІЗ СУДДЯМИ ТА ПРАЦІВНИКАМИ СУДУ

Пропонуємо кілька простих правил, які будуть корисними для журналістів та допоможуть отримати потрібну інформацію.

Загальні правила:

- поважайте час судді; домовляючись про інтерв'ю, з'ясуйте, скільки часу зможе виділити суддя-спікер/прес-секретар для спілкування з вами як представником преси;

¹¹⁸ Рішення Ради суддів України № 62 від 12 березня 2015 р.// Офіційний веб-портал «Судова влада України» – реж. доступу: http://rsu.court.gov.ua/userfiles/R_RSU_62_04_06_2015.pdf

- підготуйте запитання, на які ви хочете отримати відповіді;
- будьте організованим і стриманим; майте належний, бажано офіційний, вигляд;
- виявляйте повагу до суду та судді. У вас може бути багато інформації про негативні аспекти судочинства, однак це не дає вам підстав упереджено ставитися до судді, який погодився дати інтерв'ю. Якщо суддя відчуває, що ви з повагою ставитеся до нього та його обов'язків, то зазвичай інтерв'ю відбувається нормально. Пам'ятайте про те, що судова влада відіграє надзвичайно важливу роль у демократичному суспільстві, і громадськість має виявляти до неї довіру;
- будьте неупередженим. Ніколи не давайте приводу підозрювати вас у тому, що ваша ініціатива щодо інтерв'ю є «замовною» і що за цим стоїть одна зі сторін процесу, який є предметом вашої розмови;
- будьте чесним – ніколи не кажіть неправди судді і не вводьте його в оману. Судді зазвичай відчувають, коли хтось намагається їх використати або відволікти від теми;
- підготуйтеся до розмови як належить. Якщо ви плануєте інтерв'ю, пам'ятайте про те, що потрібно мати уявлення про судочинство та обставини конкретних справ на достатньому рівні. Недоцільно витрачати час судді на пояснення процедурних моментів, але це можуть зробити інші експерти, а суддя повинен дати відповіді на ті питання, щодо яких обізнаний тільки він;
- пам'ятайте про обмеження щодо спілкування суддів з пресою;
- не питайте про інформацію, яку суддя не може поширювати, не просіть коментувати справи, які перебувають у провадженні суду, та висловлювати сумніви щодо чинних судових рішень, повідомляти інформацію, яка стала відома судді у зв'язку з виконанням ним своїх повноважень. Такі запитання можуть позбавити суддю бажання спілкуватися з вами.

9.2. ПЛАНУВАННЯ ІНТЕРВ'Ю

Працівник ЗМІ має зробити все можливе, щоб отримати попередню згоду судді на інтерв'ю. Тому добре обміркуйте, що і як ви говоритимете, домовляючись про інтерв'ю.

Зверніть увагу на такі обставини:

- пропозицію про інтерв'ю можна подати в письмовій формі або телефоном. Якщо ви не маєте можливості спілкуватися безпосередньо з суддею (наприклад, через те, що не знаєте прямого номера його телефону), зверніться до прес-секретаря суду або до прес-служби судової влади, працівники якої нададуть рекомендації стосовно подальшого спілкування;
- розмовляючи з суддею, назвіть своє ім'я та ЗМІ, який ви репрезентуєте; вкажіть причину дзвінка і питання, які ви хотіли б обговорити; спробуйте з'ясувати, чи є цей суддя саме тією особою, яку варто інтерв'ювати з цього питання; для якої аудиторії заплановане ваше інтерв'ю і як ви використаєте інформацію (до якого жанру належатиме публікація); хто ще даватиме інтерв'ю або яку ще інформацію ви використаєте;
- якщо суддя погодився на інтерв'ю, запропонуйте час та місце. Пам'ятайте, що до проведення інтерв'ю поза межами суду (за винятком теле- та радіостудій) судді зазвичай ставляться з підозрою, оскільки це може викликати сумніви щодо їх неупередженості. Не висувайте своїх умов, краще надайте можливість судді самому обрати зручний для нього час та місце. Пам'ятайте, що суддя зазвичай має дуже завантажений графік;

- зважайте на те, що суддя не завжди може пригадати деякі обставини, для відповіді на певні запитання він може потребувати окремої підготовки, щоб з'ясувати дещо в законодавстві, ознайомитися з судовою практикою чи просто обміркувати і визначити свою позицію. В такому разі судді можна передати орієнтовний перелік запитань.

Підготовка до інтерв'ю. Якщо ви маєте час підготуватися до інтерв'ю, то зосередьтеся на таких кроках:

- поміркуйте, чи достатніми є ваші знання про організацію діяльності суду та судові процедури, щоб почуватися впевнено під час конкретної розмови з суддею. Якщо ви маєте якісь сумніви, то погортайте довідники, процесуальне законодавство, порадьтеся з юристами чи досвідченішими колегами;
- підготуйте перелік запитань, які ви плануєте поставити під час інтерв'ю. Ваша «домашня заготовка» може бути досить гнучкою і містити лише загальні теми для обговорення. Найбільш гострі питання залишайте насамкінець;
- визначте приблизно, скільки часу триватиме інтерв'ю, і скоригуйте його план, пам'ятаючи про те, що загалом інтерв'ю не може тривати довше ніж 40-60 хвилин;
- підготуйте загальну та фактологічну інформацію на підтвердження своїх запитань та позицій і подбайте про те, щоб вона прозвучала переконливо. Не намагайтеся імпровізувати, готуйтеся заздалегідь;
- обміркуйте складні теми та можливі вузькоспеціальні запитання, яких ви ніяк не зможете уникнути. Спробуйте передбачити можливу реакцію судді на такі запитання;
- дізнайтеся загальновідому інформацію про суддю, в якого ви братимете інтерв'ю, тобто знайдіть його біографічні дані, попередні виступи в пресі, почитайте судові рішення, які він приймав, і відгуки на них у ЗМІ тощо;
- якщо відчуваєте потребу в допомозі під час підготовки до інтерв'ю, зверніться до компетентних осіб. Це може бути голова суду, ваш досвідченіший колега, прес-секретар суду та ін.

Процес інтерв'ю. Спілкуючись із суддею, намагайтеся постійно аналізувати й оцінювати розмову. Під час інтерв'ю варто дотримуватися наступної лінії поведінки:

- чітко відрекомендуйтеся й охарактеризуйте ваше інтерв'ю (з якою метою ви його проводите, чи використовуватимете його безпосередньо в публікаціях);
- оцініть, наскільки суддя розуміє питання, яке ви хочете обговорити, і в разі потреби коротко його поінформуйте про обставини, які спонукали вас поставити запитання. Ніколи не висловлюйте свою оцінку таких обставин, намагайтеся наводити лише факти. Пам'ятайте, що суддя з великою обережністю поставиться до ваших оцінок, а ваша надмірна активність може викликати його недовіру;
- повторюйте, перефразуйте, переформулюйте ваше основне запитання при кожній нагоді, а надто якщо суддя уникає відповіді на нього або не зовсім точно розуміє зміст запитання;
- уникайте «обойми питань», оскільки якщо ви ставите низку запитань, суддя обирає ті, на які він хоче відповідати, й ігнорує «незручні»;

- не піддавайтеся тискові з боку судді, не реагуйте на емоційні заяви та реакції, намагайтеся зберігати самоконтроль та спокій;
- чітко висловлюйте свою думку. Говоріть простою, доступною для широкого загалу мовою. Використовуйте спеціальні терміни лише в тих випадках, коли інакше неможливо сформулювати запитання, бо можна спотворити його зміст. Якщо ви помилятиметеся, то можете спровокувати іронічне, а інколи навіть зневажливе ставлення до себе. Крім того, в такій ситуації існує ризик отримати відповідь професійною мовою, і тоді ви можете нічого не зрозуміти;
- формулюйте максимально короткі та конкретні запитання, щоб почути не «роздуми судді взагалі», а відповіді на конкретні запитання;
- під час інтерв'ю ніколи не розголошуйте інформації, яку ви одержали «з джерел у суді» і яка належить до закритої інформації. Таку інформацію ви можете використати непрямо, формулюючи деякі запитання, однак її розголошення може викликати негативну реакцію судді, який в кращому разі просто відмовиться від інтерв'ю;
- пам'ятайте, що суддя не може коментувати справи, які перебувають у провадженні суду, та ставити під сумнів рішення суду, що набрали чинності. Не провокуйте суддю на такі оцінки;
- роз'яснення не є коментарем. Досить часто громадськість потребує від судді саме роз'яснень, наприклад, щодо особливостей судової процедури, обставин справи, рішення. Отже, метою вашого інтерв'ю може бути отримання саме роз'яснень;
- щоразу намагайтеся переконатись, чи правильно ви зрозуміли відповідь. Не уникайте уточнюючих запитань.

Підготовка журналістського матеріалу:

- дотримуйтеся принципу точності інформації. Право журналіста на використання у своїй роботі технічних засобів (ст. 25 Закону України «Про інформацію»), надає можливість фіксувати інформацію, яку отримуєте від судді на диктофон, смартфон, телефон або інші технічні засоби, щоб забезпечити точність її передачі в матеріалі;
- уважно ставтеся до написання заголовків. Скарги чи позови до ЗМІ, що виникають внаслідок висвітлення судової проблематики, часто стосуються не змісту матеріалу, а його заголовка. Подбайте про те, щоб заголовок відповідав змісту і не спотворював його задля сенсаційності;
- якщо заголовок залежить від редактора, потрібно простежити, щоб він був адекватний змісту. Якщо ви не погоджуєтеся із заголовком, варто в письмовій формі повідомити вашу думку редакторові. Найкраще це зробити електронною поштою, тоді ви будете мати докази своєї добросовісності у разі позову, пов'язаного із заголовком.

Експрес-інтерв'ю.

Журналісти досить часто (з мікрофоном та камерою) намагаються зупинити суддю в коридорі, щоб щось від нього почути. В такій складній ситуації, щоб не допустити порушень вимог процесуального закону та етичних стандартів журналістської професії, пам'ятайте про наступне:

- вдавайтеся до експрес-інтерв'ю у крайніх випадках, коли не існує іншої можливості отримати потрібну інформацію;
- підготуйте короткий план інтерв'ю або перелік з 2-5 запитань, які ви хотіли б поставити;
- не намагайтеся потрапити до того приміщення суду, доступ до якого заборонено (наприклад, до нарадчої кімнати);
- не ставте запитання суддям, що ведуть процес, у залі судового засідання. Через це вас можуть видалити із зали суду;
- завжди надавайте повну інформацію про себе та ЗМІ, який ви репрезентуєте – журналістські документи повинні бути прикріплені на одязі або розташовані так, щоб їх можна було легко дістати;
- уникайте надмірної «агресивності» в спробах одержати згоду судді на інтерв'ю. Виберіть такий момент, коли суддя має певний час для цього і коли не існує формальних перешкод;
- не ставте запитань, яких ви не ставитимете у звичайному інтерв'ю (провокативних, щодо обставин, яких суддя не може коментувати, щодо закритої інформації);
- не відмовляйтеся від пропозиції перенести зустріч в інше місце або на інший час. Не виявляйте свого незадоволення, зважайте на вразливе становище судді під час складного судового процесу. Готовність судді надати певні документи може виявитися важливішою, ніж його емоційні заяви під час «раптового інтерв'ю»;
- ніколи не проводьте одночасно інтерв'ю з суддею та з окремими учасниками процесу. Пам'ятайте про те, що суддя мусить бути безстороннім та неупередженим;
- завжди будьте чемними, терплячими, позитивно налаштованими.

РОЗДІЛ 10

ПРАВОВІ РИЗИКИ СУДОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Головним правовим ризиком судової журналістики є судові позови, які можуть бути подані внаслідок оприлюднення матеріалів про судовий процес, про досудове слідство, арешт або затримання, або поширення конфіденційної інформації, яка стала відома журналістам із різних джерел. Позови можуть також стосуватися поширення інформації, якою порушується презумпція невинуватості особи. Позивачі, як правило, вимагають спростувати таку інформацію, вважаючи її недостовірною, та вимагають відшкодування моральної (рідше – матеріальної) шкоди. Досить частими є позови від суддів, які вважають, що критика судових рішень, навіть обґрунтована, шкодить їхній діловій репутації та честі й гідності. Умовно всі позови, пов'язані з судовою журналістикою можна розділити на такі категорії:

- дифамацийні позови – позови про захист честі та гідності, ділової репутації у випадку поширення недостовірної інформації або інформації, що викладена неправдиво;
- втручання в приватне життя – за поширення правдивих даних персонального характеру про приватну особу, які не були відомі широкому колу осіб, але внаслідок висвітлення судового процесу стали широковідомими;
- недобросовісна або неналежно обґрунтована критика судових рішень, висловлювання, що переходять межі допустимої критики стосовно судді або суду або впливають на судові рішення;
- опублікування фотографій без згоди осіб, навіть якщо ці фото було зроблено у відкритому судовому засіданні або іншому публічному місці;
- повідомлення про неправомірні дії осіб з наданням висновку про винність особи – порушення презумпції невинуватості особи, що впливає на безсторонність суду.

Щодо кожного умовного виду позовів журналісти повинні мати свою тактику та стратегію захисту, але існує кілька головних факторів, врахування яких дозволить належним чином захиститися журналістові:

- достовірність поширеної інформації та підтвердження такої достовірності всіма належними засобами (документами або копіями документів, відповідями на інформаційні запити, витягами з відкритих реєстрів нерухомого майна, ЄДРПО, Єдиного реєстру судових рішень тощо, показаннями свідків, записами інтерв'ю, зафіксованими на технічних засобах, тощо);
- добросовісність журналістів щодо перевірки інформації з різних джерел;
- забезпечення можливості надати коментарі або власний виклад обставин справи;
- наявність суспільного інтересу стосовно будь-якої спірної інформації;
- оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості, однак повинні мати належну фактичну основу.

Врахувавши повністю або частково вказані поради та належно посилаючись на чинне законодавство і на міжнародні стандарти поширення інформації, журналіст має всі шанси виграти справу.

Особливу увагу треба звернути на позови від суддів внаслідок того, що оприлюднено матеріали з критикою їхнього рішення чи натяками на корупцію. До позовів можуть призводити також журналістські розслідування, де йдеться, скажімо, про розкішне життя судді, яке не відповідає його платні. Останнім часом підстав для таких позовів стає все менше, оскільки через відкриття реєстрів нерухомості, кінцевих вигодоотримувачів, декларацій про доходи, реєстру корупціонерів тощо вся інформація, яка раніше відносилася до інформації, що є персональними даними, тепер має статус публічної. Останнім часом доволі часто постає питання об'єктивності при розгляді таких позовів, в тому числі в контексті так званої суддівської корпоративної солідарності. Однак не варто забувати про справу «Газета «Україна-центр» проти України», яка описана вище, в якій Європейський Суд встановив порушення статті 6 Конвенції через те, що суддя-позивач мав вплив на судові рішення, оскільки був головою обласної Ради суддів. Тому судді мають зважати на об'єктивні фактори при розгляді справ, а не на корпоративну суддівську солідарність.

Надзвичайно потужним інструментом для захисту журналістів від позовів про дифамацію є постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27.02.2009 року «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи»¹¹⁹ (див. додаток № 5 до цього посібника).

Вказаний документ містить надзвичайно важливі положення щодо тлумачення спірних моментів, які виникають при розгляді позовів про захист честі, гідності фізичної особи та ділової репутації фізичної та юридичної особи. Зокрема, постанова дає визначення і тлумачення поняття «публічної особи», посилаючись при цьому на міжнародний документ - Декларацію про свободу політичних дебатів у засобах масової інформації¹²⁰. В пункті 21 постанови вказано: *«При поширенні недостовірної інформації стосовно приватного життя публічних осіб, вирішення справ про захист їх гідності, честі чи ділової репутації має свої особливості. Суди повинні враховувати положення Декларації про свободу політичних дебатів у засобах масової інформації (далі - Декларація), схваленої 12 лютого 2004 року на 872-му засіданні Комітету Міністрів Ради Європи, а також рекомендації, що містяться у Резолюції 1165 (1998) Парламентської Асамблеї Ради Європи про право на недоторканість приватного життя.*

Зокрема, у названій Резолюції зазначається, що публічними фігурами є особи, які обіймають державні посади і (або) користуються державними ресурсами, а також усі ті, хто відіграє певну роль у суспільному житті (у галузі політики, економіки,

¹¹⁹ Постанова Пленуму Верховного Суду України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України - реж. доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09

¹²⁰ [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/translations/ukrainian/Dec\(2004\)PoliticalDebate_ua.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/translations/ukrainian/Dec(2004)PoliticalDebate_ua.pdf)

мистецтва, соціальній сфері, спорті чи в будь-якій іншій галузі).

У статтях 3, 4, 6 Декларації зазначається, що оскільки політичні діячі та посадові особи, які обіймають публічні посади або здійснюють публічну владу на місцевому, регіональному, національному чи міжнародному рівнях, вирішили апелювати до довіри громадськості та погодилися «виставити» себе на публічне політичне обговорювання, то вони підлягають ретельному громадському контролю і потенційно можуть зазнати гострої та сильної громадської критики у засобах масової інформації з приводу того, як вони виконували або виконують свої функції. При цьому зазначені діячі та особи не повинні мати більшого захисту своєї репутації та інших прав порівняно з іншими особами. У зв'язку з цим, **межа допустимої критики щодо політичного діяча чи іншої публічної особи є значно ширшою, ніж окремої пересічної особи. Публічні особи неминуче відкриваються для прискіпливого висвітлення їх слів та вчинків і повинні це усвідомлювати».**

Також у пункті 17 постанови вказано підстави для звільнення від відповідальності за поширення інформації, яка фігурувала у судових процесах. Верховний Суд роз'яснив, що у порядку цивільного чи господарського судочинства не можуть розглядатися позови про спростування інформації, яка міститься, зокрема, у вироків та інших судових рішеннях, а також у постановях органів досудового слідства, висновках судових експертиз, рішеннях органів влади, місцевого самоврядування та інших відповідних органів, атестаційних комісій, рішеннях про накладення на особу дисциплінарного стягнення, для яких законом встановлено інший порядок оскарження. У такому ж порядку не можуть розглядатися наукові спори, тобто вимоги про спростування інформації наукового характеру.

Разом з тим вимоги про спростування інформації, яка, на думку позивача, є недостовірною і порушує його особисті немайнові права, поширена в наданих атестаційній комісії матеріалах (характеристиках, протоколах чи інших документах), можуть розглядатись судом у порядку, передбаченому статтею 277 Цивільного кодексу України.

Інформація, зазначена у позовній заяві чи іншій заяві, адресованій суду, а також в процесуальних документах (запереченнях на позов, апеляційних чи інших скаргах тощо), може бути підставою для захисту гідності, честі чи ділової репутації, за винятком випадків, коли ця інформація була визначена підставою пред'явленого позову і стосувалася його предмета, була доказом у справі, а так само предметом апеляційного чи іншого перегляду в порядку, встановленому процесуальним законом.

Не підлягають розгляду судами позови про захист гідності, честі чи ділової репутації, приниження яких відбулося внаслідок давання показань свідками, а так само іншими особами, які брали участь у справі, відносно осіб, які брали участь у тій справі, якщо наведена в них інформація була доказом у справі та оцінювалась судом при ухваленні судового рішення, оскільки нормами процесуальних кодексів встановлено спеціальний порядок дослідження та оцінки таких доказів. Вказана вимога по суті означала б вимогу повторної судової оцінки наданих суду доказів у раніше розглянутій справі. Якщо ж недостовірну інформацію було поширено в ході розгляду ін-

шої справи зазначеними вище учасниками процесу відносно інших осіб, які не були учасниками процесу, то ці особи, якщо вони вважають, що така інформація порушує їх особисті немайнові права, вправі звернутися до суду за захистом своїх прав у порядку, передбаченому процесуальними кодексами.

Відповідно, журналісти повинні ознайомитися з означеною постановою та використовувати її положення як аргументи для свого захисту у судових процесах.

Загальні рекомендації для журналістів, які отримали судовий позов:

- не зволікайте! Як тільки вам стало відомо про поданий судовий позов, але поштою документи (позовна заява та додатки) не надійшли, йдіть до суду та знайомтеся з матеріалами справи, це забезпечить вам час для підготовки.
- не думайте, що краще не ходити до суду. Тільки ваша активна участь у судових засіданнях, подання доказів, пояснення забезпечать належний захист.
- зверніться до медіа-юриста на етапі розгляду справи у суді першої інстанції, а не в апеляції або касації. Належним чином підібрані та подані аргументи, оформлення доказової бази та дотримання процесуальних норм стануть запорукою того, що ви не програєте справу.
- зберігайте докази. Якщо ваш матеріал базується на публікаціях в Інтернеті, робіть скріншоти з офіційних сайтів. Диктофонний запис також є доказом разом з копіями документів та публікаціями, зберігайте його.

РОЗДІЛ 11

ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ, РОЗПОРЯДНИКОМ ЯКОЇ Є СУД

Упродовж 2010-2011 років в нашій країні було прийнято низку інформаційних законів. Зокрема, Закон України «Про доступ до публічної інформації», нову редакцію Закону України «Про інформацію», Закон України «Про захист персональних даних». Ці правові акти надали журналістам як нові можливості під час збору інформації, необхідної для їх професійної діяльності, так і окреслили низку обмежень в отриманні інформації та документів, зокрема, введених для захисту приватності особи.

Варто зазначити, що прийняття наведених законів вивело українську журналістику на якісно новий рівень, призвело до бурхливого розвитку інформаційних видань. Зокрема, Закон України «Про доступ до публічної інформації» став надійним інструментом, яким журналісти доволі швидко оволоділи і почали користуватись в своїй роботі. Особливу роль він почав відігравати під час проведення журналістських розслідувань, оскільки надав можливості в короткі строки отримувати важливу для суспільства інформацію та документи, які були в розпорядженні органів влади.

Важливою передумовою прийняття Закону України «Про доступ до публічної інформації» стало ухвалення Комітетом Міністрів Ради Європи 21 лютого 2002 року на 784-му засіданні заступників міністрів Рекомендації Rec (2002) 2 про доступ до офіційних документів¹²¹ (див. додаток № 6 до цього посібника). В цій Рекомендації було визначено основні принципи, втілення яких дозволяє зробити діяльність органів влади більш прозорою, створює підґрунтя для отримання громадськістю суспільно важливої інформації на умовах простого та рівного доступу до неї. В зазначеному документі національним органам влади рекомендовано керуватись викладеними в ньому приписами з метою надання доступу до офіційних документів, які є в розпорядженні органів державної влади. Проте зазначено, що держави-члени мають розглянути в світлі національного законодавства та практики те, наскільки викладені в цій Рекомендації принципи можуть бути застосовані до інформації, що є в розпорядженні органів законодавчої та судової влади.

Варто зазначити, що більша частина положень цієї Рекомендації були враховані при підготовці та прийнятті Закону України «Про доступ до публічної інформації». Цей правовий акт поширив свою дію не лише на органи державної виконавчої влади, а й на органи місцевого самоврядування, а також на законодавчу та судову гілки влади. Так, частина 1 статті 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації», визначаючи коло розпорядників публічної інформації, включила до нього всіх суб'єктів владних повноважень, а саме: органи державної влади, інші державні орга-

¹²¹ Див.: Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи Rec (2002) 2 про доступ до офіційних документів від 21.02.2002 р. // Офіційний веб-портал Верховної Ради України – реж. доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a33

ни, органи місцевого самоврядування, органи влади Автономної Республіки Крим, інші суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства та рішення яких є обов'язковими для виконання. Суди в Україні є державними органами, про що зазначено в частині 4 статті 3 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Відповідно, вони є суб'єктами владних повноважень в контексті Закону України «Про доступ до публічної інформації» і повинні оприлюднювати публічну інформацію та надавати її на запити.

Після прийняття зазначеного Закону Верховний Суд України, вищі спеціалізовані суди та й всі інші суди України прийняли свої положення про забезпечення доступу до публічної інформації. В зазначених документах здійснено розмежування публічної інформації, яку суди повинні надавати на підставі згаданого Закону, та інформації, пов'язаної із здійсненням правосуддя. Розгляньмо ці акти на прикладі Положення про забезпечення доступу до публічної інформації у Верховному Суді України¹²². Згадане Положення до публічної інформації про діяльність Верховного Суду України відносить наступні відомості: інформацію про діяльність Суду, а саме: про його місцезнаходження, поштову адресу, адресу електронної пошти для направлення електронних запитів на інформацію; прізвища, імена та по батькові, службові номери засобів зв'язку, адреси електронної пошти Голови Суду та його заступника, керівника апарату Суду та його заступника, а також керівників самостійних структурних підрозділів апарату Суду; розклад роботи та графік прийому громадян; вакансії, порядок та умови проходження конкурсу на заміщення вакантних посад; порядок звернення до Суду учасників судового процесу. Крім того, до публічної інформації віднесено правила внутрішнього трудового розпорядку Суду; інформацію про нормативно-правові засади діяльності Суду; інформацію, пов'язану з розглядом справ у Суді; висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судової системи та діяльності Суду; аналізи судової практики і дані судової статистики; постанови Пленуму Суду; інформацію про порядок складання та подання запиту на інформацію; інформацію про систему обліку, види інформації, що знаходяться у володінні Суду; звіти, в тому числі щодо результатів розгляду запитів на інформацію; інші відомості про діяльність Суду, які належать до публічної інформації.

У той же час в пункті 1.4 згаданого Положення Верховний Суд України зазначив, що його дія не поширюється на надання інформації при здійсненні судочинства Судом, при виконанні судових рішень, на відносини щодо отримання інформації суб'єктами владних повноважень при здійсненні ними своїх функцій, а також на відносини у сфері звернень громадян. В додатку № 1 до цього Положення затверджено перелік відомостей, які належать до інформації з обмеженим доступом, а також відомостей, які не містять ознак публічної інформації. Зокрема, такими, що не належать до публічної інформації, визнано наступні відомості:

¹²² Див.: Положення про забезпечення доступу до публічної інформації у Верховному Суді України // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України та Офіційний веб-портал Верховної Ради України – реж. доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/3E5C37056003CBAEC2257ADB00323A8E](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/3E5C37056003CBAEC2257ADB00323A8E) та http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v16_0700-11

- інформацію, яка на день надходження запиту не відображена та не задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях і її відображення та документування не передбачено чинним законодавством;
- інформацію, яка отримана або створена при опрацюванні матеріалів, пов'язаних зі співробітництвом Верховного Суду України з судовими органами інших держав, міжнародними організаціями, дипломатичними установами, акредитованими в Україні;
- інформацію, яка отримана або створена при листуванні з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, громадянами;
- внутрішньому службову кореспонденцію та доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності Верховного Суду України, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню чи прийняттю рішень;
- інформацію, яка міститься в матеріалах судових справ.

Деякі приписи цього документа не в повній мірі відповідають вимогам Закону України «Про доступ до публічної інформації». Можливо, це пов'язано з тим, що підготовка вказаного Положення здійснювалася в той час, коли згаданий Закон лише набув чинності і практики його застосування ще не було. Тому існує необхідність приділити більше уваги деяким його приписам.

Зокрема, у вказаному Положенні до інформації, яка не є публічною, віднесено відомості, які містяться в матеріалах судових справ. При цьому чітко не визначено, чи це положення стосується справ, розгляд яких ще триває, чи поширюється на всі без винятку судові справи, в тому числі й ті, провадження у яких вже завершилось.

Між тим, із тексту Положення можна дійти висновку про те, що рішення, прийняті судом, все ж таки віднесено до публічної інформації, яку повинні на запити надавати начальники управлінь забезпечення розгляду справ адміністративної, господарської, кримінальної і цивільної юстиції (див. п. 2.6 Положення). В такому випадку зазначене Положення додає аргументів юристам, які наполягають на тому, що доступ до судових рішень повинен відбуватись не лише в порядку, визначеному Законом України «Про доступ до судових рішень», а й на підставі Закону України «Про доступ до публічної інформації».

З іншого боку, судові рішення є невід'ємною частиною матеріалів судових справ, хоча останні, як зазначено в Положенні, не містять публічної інформації.

На наш погляд, зазначене Положення містить деякі внутрішні неузгодженості, які слід врегулювати з урахуванням європейських стандартів. Важливі орієнтири, які можуть в цьому допомогти, викладені в рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Угорське об'єднання громадянських свобод проти Угорщини»¹²³ від 14 травня 2009 року, заява № 37374/05, п. 37.

Зазначена справа стосується питань доступу до матеріалів, які містяться в судових

¹²³ Див.: рішення у справі «Угорське об'єднання громадянських свобод проти Угорщини» (Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary), заява № 37374/05, рішення від 14.04.2009 р. // веб-сайт Європейського Суду з прав людини – реж. доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92171>

справах. Так, одна з неурядових організацій Угорщини подала звернення, в якому попросила надати їй доступ до скарги члена парламенту, яка на той час розглядалась Конституційним Судом Угорщини. Це звернення було мотивовано тим, що питання, які окреслені у скарзі, мають значний суспільний інтерес, а зазначена організація хоче висловити стосовно них свої міркування. Проте в задоволенні її заяви було відмовлено як під час розгляду справи Конституційним Судом, так і після його завершення. Розглядаючи цю справу в контексті свободи обігу інформації, гарантованої статтею 10 Європейської Конвенції, Європейський Суд з прав людини зробив низку дуже важливих висновків. Зокрема, він зазначив:

- з огляду на інтереси, захищені статтею 10, законом не дозволено вводити умовні обмеження, що вважалося б формою непрямої цензури в разі створення перешкод владними структурами в зборі інформації; збір інформації є важливим підготовчим кроком у журналістиці і вважається невід'ємною частиною свободи преси; до функцій преси відноситься також створення форумів народних обговорень (див. п. 27 рішення);
- позивач був залучений до законного збору інформації з питань суспільної потреби, а органи влади втрутились в підготовчий етап цього процесу, створивши адміністративну перешкоду. Виняткове право Конституційного Суду монополії на інформацію набрало вигляду цензури. Беручи до уваги те, що наміром позивача було донести до громадськості інформацію, зібрану внаслідок конституційної скарги з даного питання і таким чином зробити внесок до народного обговорення законодавства на правопорушення, пов'язані з наркотиками – його право донесення інформації було порушено (див. п. 28 рішення). Отже, в даному випадку відбулось втручання в права позивача, затверджені в статті 10 § 1 Конвенції (див. п. 29 рішення);
- право на отримання інформації в основному забороняє урядові обмежувати особу в отриманні інформації, яку хочуть отримати або повідомити їй інші особи. Проте Суд вважає, що дана судова справа стосується, перш за все, втручання, заснованого на цензурі та монополії на інформацію - з врахуванням виконання функцій суспільного сторожового пса, подібно до преси, а не відмови в наданні доступу до офіційних документів (див. п. 36 рішення);
- Суд недавно просунувся до ширшого розуміння поняття «свобода на отримання інформації» і таким способом – до визнання права доступу до інформації (див. п. 35 рішення);
- до обов'язків держави стосовно свободи преси входить також знищення бар'єрів для виконання пресою покладених на неї функцій, коли вони виникають винятково через монополію інформації, утримувану органами влади;
- Суд наголошує, що на цей момент інформація, яку шукав позивач у даній судовій справі, була вже готова та доступна і не потребувала збирання ніяких даних урядом;
- отже, Суд постановляє, що державна влада не мала права заважати потоку інформації, яку шукав позивач (див. п. 36 рішення);
- Суд також висуває думку про невідворотність негативного впливу на свободу самовираження у політичній сфері, якби громадські діячі могли піддавати цензурі пресу та народні обговорення заради своїх особистих прав, аргументуючи що думки, висловлені ними щодо суспільних проблем, стосуються їх особистості і тому становлять приватну конфіденційну інформацію та не можуть бути розголошені без дозволу (див. п. 37 рішення);

- ▶ Суд розглядає перешкоди, створені навмисно для перешкоджання доступу до інформації суспільного інтересу як такі, що можуть відбити прагнення в засобів масової інформації та прилеглих сфер в розкритті даних питань. Як наслідок – вони більше не будуть виконувати важливу роль «сторожових псів демократії», а здатність забезпечення точною та надійною інформацією буде негативно уражена (див. п. 38 рішення).
- ▶ Суд зробив висновок, що в цій судовій справі відбулось порушення статті 10 Конвенції.

Зазначене рішення Європейського Суду з прав людини підтверджує, що матеріали судових справ не можуть автоматично виключатись з поля зору громадськості, а журналісти та громадські діячі повинні мати можливість отримувати з них інформацію, яка становить суспільний інтерес, в тому числі шляхом отримання доступу до матеріалів цих справ.

На необхідності дотримання наведених принципів Європейський Суд наголосив і у рішенні, прийнятому в лютому 2015 року у справі «Гусева проти Болгарії»¹²⁴. Ця справа стосувалась питань надання публічної інформації на запит заявниці щодо поведінки міської влади з безпритульними тваринами. Ненадання запитуваної інформації, в тому числі на виконання остаточного судового рішення, призвело до встановлення Судом порушення статті 10 Європейської Конвенції. Європейський Суд вкотре підкреслив, що збір інформації з метою її надання громадськості підпадає під свободу висловлення думки заявниці, гарантовану статтею 10 Конвенції.

Питання діяльності судової системи в Україні щоденно перебуває в фокусі уваги суспільства. Тож журналісти та засоби масової інформації, готуючи свої статті та репортажі, мають потребу в отриманні тієї чи іншої інформації про діяльність суду. Отримати таку інформацію можна, спираючись на Закон України «Про доступ до публічної інформації». Найчастіше журналісти направляють запити про отримання копій декларацій про майно, доходи, витрати та зобов'язання фінансового характеру суддів та працівників апарату суду, про надання статистичної інформації щодо розгляду судових справ, про надання відомостей щодо видатків судів на оплату праці, про стаж роботи суддів тощо. Трапляються випадки, коли через порушення права на доступ до публічної інформації суди самі стають відповідачами у справі.

Зокрема, в січні 2014 року до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (ВССУ) надійшов запит, в якому запитувач просив надати публічну інформацію про: 1) кількість ухвал про відкриття касаційного провадження у цивільних справах, постановлених ВССУ у 2013 році; 2) загальну кількість касаційних скарг у цивільних справах за 2013 рік, за якими ВССУ було відмовлено у відкритті касаційного провадження; 3) кількість касаційних скарг у цивільних справах за 2013 рік, за якими ВССУ було відмовлено у відкритті касаційного провадження у зв'язку з тим, що касаційна скарга є необґрунтованою; 4) кількість касаційних скарг у цивільних справах за 2013 рік, за якими ВССУ було постановлено ухвалу про залишення без руху у зв'язку із ненаданням завірених копій судових

¹²⁴ Див.: Guseva v. Bulgaria, no. 6987/07, 17 February 2015 // [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-152416#{"it emid":\["001-152416"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-152416#{)

рішень, які оскаржуються; 5) суму видатків на обслуговування ВССУ у 2013 році, враховуючи оплату праці апарату суду та суддів (з урахуванням сум єдиного внеску, які нараховувались на заробітну плату), оплату комунальних послуг, ремонту будівель та інших господарських витрат. Цей запит було задоволено частково. Зокрема, щодо інформації, зазначеної в пункті 5, суд відмовив у його задоволенні, посилаючись на підпункт 4.5 Переліку відомостей, що становлять службову інформацію у ВССУ, затвердженого наказом ВССУ № 41/0/14-13 від 20 серпня 2013 року. Згідно з цим пунктом інформація щодо суми видатків на обслуговування ВССУ у 2013 році є відомостями, що містяться у внутрішній службовій кореспонденції ВССУ, які пов'язані з розробкою напрямів діяльності ВССУ або процесом прийняття рішень, що передують публічному обговоренню та належить до службової інформації. Миколаївський окружний адміністративний суд визнав таку відмову протиправною, а апеляційний суд залишив це рішення без змін¹²⁵. Вищий адміністративний суд України також підтримав зазначене рішення. Показовим у цій справі є й те, що на боці позивача третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, виступив Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який підтримав позицію позивача в цій частині¹²⁶.

Спірні питання, які стосуються доступу до публічної інформації і виникають між заявниками та судами, вирішуються або в судах в порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України, або шляхом звернення із скаргою до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. В останньому випадку порушення права на доступ до публічної інформації може стати причиною притягнення винної особи до адміністративної відповідальності, передбаченої статтею 212-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Ця правова норма встановлює відповідальність, зокрема, за:

- неоприлюднення інформації, обов'язкове оприлюднення якої передбачено законами України «Про доступ до публічної інформації», «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років», «Про відкритість використання публічних коштів» та «Про засади запобігання і протидії корупції»;
- порушення Закону України «Про доступ до публічної інформації», а саме: необґрунтоване віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом, ненадання відповіді на запит на інформацію, ненадання інформації, неправомірна відмова в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання недостовірної інформації;
- порушення вимог Закону України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років», а саме: необґрунтоване віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом, ненадання відповіді на запит на інформацію, ненадання інформації, неправомірна відмова в наданні інформації, неповне надання ін-

¹²⁵ Див.: ухвалу Одеського апеляційного адміністративного суду від 01.07.2014 р., справа № 814/971/14 // Єдиний державний реєстр судових рішень – реж. доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39661762>

¹²⁶ Офіційний веб-сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/informright/akti-reaguvannya-upovnovazhenogo/protipravna-vidmova-vischogo-spetsializovanogo-sudu-ukraiini-v-nadanni.html>

формації, неповідомлення про подовження строку розгляду запиту, відстрочення розгляду запиту, крім випадків, визначених цим Законом;

- обмеження доступу до інформації або віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом, якщо це прямо заборонено законом;
- ненадання доступу до судового рішення або матеріалів справи за заявою особи, а також інше порушення Закону України «Про доступ до судових рішень»;
- незаконна відмова у прийнятті та розгляді звернення, інше порушення Закону України «Про звернення громадян»;
- повторне протягом року вчинення будь-якого з порушень, передбачених частинами 1–7 цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню.

Згідно з п. 8-1 частини 1 статті 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) у справах про правопорушення, передбачені статтею 212-3 КУпАП (крім порушень права на інформацію відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), протоколи про адміністративні правопорушення мають право складати уповноважені особи секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Відповідно до пунктів 11, 12, 14 частини 1 статті 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» Уповноважений Верховної Ради України з прав людини має право, зокрема, направляти у відповідні органи акти реагування у разі виявлення порушень прав і свобод людини і громадянина для вжиття цими органами заходів; перевіряти стан додержання встановлених прав і свобод людини і громадянина відповідними державними органами, в тому числі тими, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, здійснюють виконання судових рішень; вносити в установленому порядку пропозиції щодо поліпшення діяльності таких органів у цій сфері; здійснювати інші повноваження, визначені законом.

Користуючись наданими повноваженнями, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини може провести перевірку законності дій розпорядника інформації і вжити відповідні заходи реагування. Поширеною є практика направлення подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, в якому пропонується усунути порушення права на доступ до публічної інформації. Наприклад, в 2015 році таке подання направлялось на адресу голови Жовтневого районного суду м. Харкова. Це було пов'язано з відмовою зазначеного суду надати запитувачу інформацію про стаж роботи на посаді судді суддів Жовтневого районного суду м. Харкова Іванової І.В. та Шиянової Л.А. з мотивів того, що ця інформація є службовою.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, провівши перевірку, дійшов висновку про те, що запитувана інформація не відноситься до службової і не може бути конфіденційною, а тому виніс припис про усунення порушень прав запитувача¹²⁷.

¹²⁷ Див.: Правові позиції Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та судова практика щодо реалізації права на доступ до публічної інформації. – К.: К.I.C., 2015. - С. 49-51.

РОЗДІЛ 12

ЗМІНИ У НОРМАТИВНОМУ РЕГУЛЮВАННІ СУДДІВСЬКОЇ ЕТИКИ

У 2013 році XI з'їзд суддів затвердив нову редакцію Кодексу суддівської етики, який регулює поведінку суддів не тільки в залі засідання, а й поза його межами та більш відповідає міжнародним стандартам, зокрема Бангалорським принципам поведінки судді¹²⁸, схваленим резолюцією ООН. З метою просування етичних стандартів поведінки серед колег та забезпечення кращого розуміння їх у Раді суддів України створено Комітет із питань суддівської етики, професійного розвитку та конфлікту інтересів, члени якого будуть тлумачити положення Кодексу та давати поради суддям щодо їх дотримання.

Перше завдання Кодексу полягає у формуванні етичних стандартів поведінки судді, які виконують роль внутрішнього, центрального, регламентаційного акта й існують задля того, аби судді були поінформовані про вимоги, які поставлені перед ними. Слід зазначити, що дію Кодексу поширено й на кандидатів у судді (особа вже під час подання заяви на участь у доборі суддів й складення кваліфікаційних іспитів бере на себе зобов'язання дотримуватися етичних вимог, які висуваються перед суддями).

Другим завданням у Кодексі сформульовані морально-етичні принципи поведінки, такі, як: незалежність, неупередженість, чесність, непідкупність та справедливість. На відміну від старої редакції в Кодексі викладено й бачення, яким чином мають забезпечуватися ці принципи. Наприклад, при прийнятті рішень суддя має бути незалежним від думки своїх колег та адміністрації суду або ж суддя має уникати недоброчесних зв'язків, які, на думку громади, можуть вплинути на його незалежність та неупередженість. Іншими словами, в разі появи такої інформації суддя зобов'язаний взяти самовідвід у процесі.

Серед інших нововведень з'явилися у Кодексі і норми професійної етики. Тобто поруч із загальними принципами чесності і справедливості судді закладаються підвалини й етичних вимог щодо професійної роботи суддів. Це, зокрема – зовнішній вигляд судді, участь у громадських заходах, можливість займатися юридичною практикою, прагнення судді підвищувати власний професійний рівень тощо. Відповідно, суддя повинен демонструвати своєю поведінкою готовність вести себе згідно із законом як у судовому процесі, так і поза ним¹²⁹.

¹²⁸ Схвалено Резолюцією економічної та соціальної Ради ООН 27.07.2006 р. № 2006/23 – реж. доступу: http://crimecor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/publish/article?jsessionid=FDBFB35CEA772BBA6DDE038AA3B87E38?art_id=48076&cat_id=46352

¹²⁹ Див.: Інтерв'ю Василя Костицького, у 2012 р. – Голови Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі, керівника групи розробників проекту Кодексу суддівської етики // [liganet](http://euroinfo.tv/?p=7623) – реж. доступу: <http://euroinfo.tv/?p=7623>

Автори документа подбали також про організаційне забезпечення дотримання суддівської етики. А саме – як допоміжний механізм запропоновано створення комісії із суддівської етики, яка б надавала експертні висновки. Заразом був закладений і механізм захисту судді комісією із суддівської етики в разі необґрунтованого його звинувачення. Цей механізм має на меті переконати і суддю, і його опонента, що неправда буде покарана законом, а посприє цьому публічність обговорення й офіційне підтвердження чи спростування комісією інформації про суддю.

Із прийняттям Кодексу суддівської етики та відповідними змінами в Законі «Про судоустрій та статус суддів» грубе одноразове або систематичне порушення правил суддівської етики є підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Вирішення цих питань покладено на Вищу кваліфікаційну комісію суддів України та Вищу раду юстиції.

Наводимо Кодекс суддівської етики повністю, текст якого розміщено на веб-порталі «Судова влада України» за посиланням: [http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf)

КОДЕКС СУДДІВСЬКОЇ ЕТИКИ

ЗАТВЕРДЖЕНО

XI черговим з'їздом суддів України

22 лютого 2013 року

Преамбула

Здійснення права кожного на судовий захист на основі принципу верховенства права, здійснення правосуддя від імені держави Україна виключно на підставі Конституції та законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, висувають високі вимоги до моральних якостей кожного судді.

Усвідомлюючи значимість своєї місії, з метою зміцнення та підтримки довіри суспільства до судової влади судді України вважають, що зобов'язані демонструвати і пропагувати високі стандарти поведінки, у зв'язку з чим добровільно беруть на себе більш істотні обмеження, пов'язані з дотриманням етичних норм як у поведінці під час здійснення правосуддя, так і в позасудовій поведінці.

Керуючись Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів», враховуючи статтю 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, за якою кожен має право на незалежний і справедливий суд, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Основні принципи щодо незалежності судових органів, схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року, Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів незалежності судових органів, схвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 15 грудня 1989 року, Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені ре-

золюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року, Європейську хартію про закон щодо статусу суддів, Рекомендацію СМ/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам – членам відносно суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, з'їзд суддів України затверджує цей Кодекс суддівської етики, положення якого спрямовані на встановлення етичних стандартів, пов'язаних зі статусом судді.

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1

Суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону і принципу верховенства права, присяги судді, а також дотримання високих стандартів поведінки з метою зміцнення довіри громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду.

Стаття 2

Суддя має уникати будь-якого незаконного впливу на його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя, та бути незалежним від своїх колег у процесі прийняття рішень. Він не має права використовувати своє посадове становище в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб та не повинен дозволяти цього іншим.

Стаття 3

Суддя має докладати всіх зусиль до того, щоб на думку розсудливої, законослухняної та поінформованої людини його поведінка була бездоганною.

Стаття 4

Порушення правил етичної поведінки, встановлених цим Кодексом, не можуть самі по собі застосовуватися як підстави для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та визначати ступінь їх вини.

РОЗДІЛ II. ПОВЕДІНКА СУДДІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

Стаття 5

Незалежність судді під час здійснення правосуддя є передумовою дії принципу верховенства права та невід'ємною складовою справедливого суду.

Стаття 6

Суддя повинен виконувати свої професійні обов'язки незалежно, виходячи виключно з фактів, установлених на підставі власної оцінки доказів, розуміння закону, верховенства права, що є гарантією справедливого розгляду справи в суді, незважаючи на будь-які зовнішні впливи, стимули, загрози, втручання або публічну критику.

Стаття 7

Суддя повинен старанно й неупереджено виконувати покладені на нього обов'язки та вживати заходів для поглиблення своїх знань та вдосконалення практичних навичок.

Стаття 8

Суддя повинен здійснювати судочинство в межах та порядку, визначених процесуальним законом, і виявляти при цьому тактовність, ввічливість, витримку й повагу до учасників судового процесу та інших осіб.

Стаття 9

Суддя під час здійснення правосуддя не повинен допускати проявів неповаги до людини за ознаками раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад тощо та дозволяти цього іншим.

Стаття 10

Суддя повинен виконувати обов'язки судді безсторонньо і неупереджено та утримуватися від поведінки, будь-яких дій або висловлювань, що можуть призвести до виникнення сумнівів у рівності професійних суддів, народних засідателів та присяжних при здійсненні правосуддя.

Стаття 11

Суддя повинен проявляти повагу до права на інформацію про судовий розгляд та не допускати порушення принципу гласності процесу. Суддя у визначеному законом порядку надає засобам масової інформації можливість отримувати інформацію, не допускаючи при цьому порушення прав і свобод громадян, приниження їх честі й гідності, а також авторитету правосуддя.

Стаття 12

Суддя не може робити публічних заяв, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили. Суддя не має права розголошувати інформацію, що стала йому відома у зв'язку з розглядом справи.

Стаття 13

Суддя, що перебуває на адміністративній посаді в суді, повинен утримуватися від поведінки, дій або висловлювань, які можуть призвести до виникнення сумнівів у єдиному статусі суддів і в тому, що професійні судді здійснюють колективне вирішення питань організації роботи суду.

Стаття 14

Суддя повинен уникати позапроцесуальних взаємовідносин з одним із учасників процесу або його представником у справі за відсутності інших учасників процесу.

Стаття 15

Неупереджений розгляд справ є основним обов'язком судді. Суддя має право заявити самовідвід у випадках, передбачених процесуальним законодавством, у разі наявності упередженості щодо одного з учасників процесу, а також у випадку, якщо судді з його власних джерел стали відомі докази чи факти, які можуть вплинути на результат розгляду справи.

Суддя не повинен зловживати правом на самовідвід.

Суддя заявляє самовідвід від участі в розгляді справи у разі неможливості ухвалення ним об'єктивного рішення у справі.

РОЗДІЛ III. ПОЗАСУДОВА ПОВЕДІНКА СУДДІ

Стаття 16

Суддя не може належати до політичних партій і професійних спілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. Суддя повинен надавати пріоритет здійсненню правосуддя над усіма іншими видами діяльності.

Стаття 17

Суддя має право брати участь у громадській діяльності, публічних заходах, якщо вони не завдають шкоди його статусу, авторитету суду і не можуть вплинути на здійснення правосуддя, проте повинен уникати взаємовідносин, які можуть вплинути на незалежність та неупередженість судді.

Стаття 18

Суддя повинен бути обізнаним про свої майнові інтереси та вживати розумних заходів для того, щоб бути обізнаним про майнові інтереси членів своєї сім'ї.

Стаття 19

Суддя повинен враховувати, що сімейні, соціальні взаємовідносини чи будь-які інші стосунки та втручання з боку органів державної влади не мають впливати на поведінку судді чи ухвалення судових рішень.

Стаття 20

Участь судді у соціальних мережах, Інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК № 1

Зразок клопотання про фото- /відеозйомку у відкритому судовому засіданні (відповідно до Кримінального процесуального кодексу України)

До _____ суду
_____ адреса _____
Суддя _____ /ПІБ, якщо відомо/ _____
Журналіста/ЗМІ _____ ПІБ/назва _____
_____ адреса _____,
контактний телефон: _____

ЗАЯВА

В провадженні _____ суду _____ знаходиться кримінальна справа, обвинуваченим у якій є _____ зазначити ПІБ обвинуваченого _____ або потерпілим у якій є _____ зазначити ПІБ потерпілого/ або особа, щодо якої вирішується клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності _____ тощо. Зазначену справу призначено до розгляду в судовому засіданні на «__» _____ 20__ на _____ годину.

Відповідно до частини 2 статті 27 ЦПК України кримінальне провадження в судах усіх інстанцій здійснюється **відкрито**, крім випадків, встановлених законом. Крім того, частина 6 статті 27 КПК України передбачає, що кожен, хто присутній в залі судового засідання, може вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписуючі пристрої. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури допускаються на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін та можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду.

Відповідно до **частини 1 статті 5 Закону України «Про інформацію»** кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів.

Частина 1 статті 25 Закону України «Про інформацію» надає журналістам право під час виконання професійних обов'язків здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів за винятком випадків, передбачених законом.

Вищезазначена судова справа має великий суспільний інтерес (*коротко описати в чому він полягає, зокрема зазначити, який вплив ця справа має на життя громади,*

чи стосується вона публічної особи, чи іншим чином викликає інтерес з боку суспільства) _____

_____.

Крім того, демонстрація репортажу із зали судового засідання допоможе укріпити авторитет судової влади та продемонструвати суспільству її неупередженість та незалежність.

Враховуючи викладене, керуючись статтею 27 КПК України, статтями 5, 25 Закону України «Про інформацію»,

ПРОСИМО:

Дозволити проведення фото-/відеозйомки в залі судового засідання під час розгляду вищезазначеної кримінальної справи журналісту ____ зазначити ЗМІ ____ ПІБ журналіста ____ (або вказати список журналістів, оператора, фотографа, які будуть висвітлювати судовий процес).

З повагою,

Головний редактор / Редактор/ журналіст

« ____ » _____ 20 ____ року

ДОДАТОК № 2

Зразок скарги (заяви) щодо неналежної поведінки судді¹³⁰

ЗАТВЕРДЖЕНО
рішенням Вищої кваліфікаційної
комісії суддів України
03.04.2015 № 14/зп-15

ЗРАЗОК

Вища кваліфікаційна комісія суддів України
вул. Механізаторів, 9, м. Київ, 03109

Скарга (заява)
щодо поведінки судді

1. Інформація про заявника:

1.1. Заявник: _____

(прізвище, ім'я, по батькові (найменування) заявника)

1.2. Адреса місця проживання (перебування) заявника або місцезнаходження: _____

(поштовий індекс, область, населений пункт, вулиця, номер будинку, квартири)

1.3. Номери засобів зв'язку: _____

(домашній, робочий або мобільний номер телефону)

1.4. Статус заявника: _____

(сторона, третя особа, представник сторони (адвокат), інші учасники судового процесу тощо)

2. Інформація про суддю:

(прізвище, ім'я, по батькові та посада судді (суддів), на дії якого (яких) скаржиться заявник)

(назва місцевого чи апеляційного суду, в якому працює суддя)

3. Інформація у судовій справі: _____

(якщо неналежна поведінка судді мала місце під час розгляду справи, за наявності інформації зазначити номер такої справи та дату прийняття судового рішення)

4. Конкретні відомості про наявність у поведінці судді ознак дисциплінарного правопорушення, що відповідно до частини першої статті 92 Закону України «Про судоустрій і

¹³⁰ <http://vkksu.gov.ua/ua/distiplinarne-provadjennya/>

статус суддів» може бути підставою дисциплінарної відповідальності судді (з посиланням на фактичні дані (свідчення, докази) що підтверджують зазначені відомості):

4.1. Підстави дисциплінарної відповідальності судді відповідно до статті 92 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”:

1) умисне або внаслідок недбалості:

а) незаконна відмова в доступі до правосуддя (у тому числі незаконна відмова в розгляді по суті позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги тощо) або інше істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило учасниками судового процесу реалізацію наданих їм процесуальних прав та виконання процесуальних обов’язків або призвело до порушення правил підсудності чи підвідомчості;

б) незазначення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору;

в) порушення засад гласності і відкритості судового процесу;

г) порушення засад рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;

ґ) незабезпечення обвинуваченому права на захист, перешкоджання реалізації прав інших учасників судового процесу;

д) порушення правил щодо відводу (самовідводу);

2) безпідставне затягування або невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом, зволікання з виготовленням вмотивованого судового рішення, несвоєчасне надання суддею копії судового рішення для її внесення до Єдиного державного реєстру судових рішень;

3) систематичне або грубе одноразове порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя, у тому числі прояв неповаги під час здійснення судочинства до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу;

4) умисне або у зв’язку з очевидною недбалістю допущення суддею, який брав участь в ухваленні судового рішення, порушення прав людини і основоположних свобод;

5) розголошення суддею таємниці, що охороняється законом, у тому числі таємниці нарадчої кімнати, або інформації, що стала відомою судді під час розгляду справи у закритому судовому засіданні;

6) неповідомлення суддею органів суддівського самоврядування та правоохоронних органів про випадок втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, у тому числі про звернення до нього учасників судового процесу чи інших осіб, включаючи осіб, уповноважених на виконання функцій держави, з приводу конкретних справ, що перебувають у

провадженні судді, якщо таке звернення відбулося в інший, ніж передбачено процесуальним законодавством, спосіб упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про такий випадок;

7) неповідомлення або несвоєчасне повідомлення Ради суддів України про реальний чи потенційний конфлікт інтересів судді (крім випадків, коли конфлікт інтересів врегульовується в порядку, визначеному процесуальним законом);

8) втручання у процес здійснення судочинства іншими суддями;

9) неподання або несвоєчасне подання для оприлюднення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в порядку, встановленому законодавством у сфері запобігання корупції;

10) зазначення в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, завідомо неправдивих відомостей або умисне незазначення відомостей, передбачених законодавством;

11) використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди, якщо таке правопорушення не містить складу злочину або кримінального проступку;

12) допущення суддею недоброчесної поведінки, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим доходам;

13) ненадання інформації або надання завідомо недостовірної інформації на законну вимогу члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та/або члена Вищої ради юстиції;

14) визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом;

15) скасування або зміна судового рішення у випадку, коли порушення допущено суддею, який брав участь у його ухваленні, внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків.

5. Прошу притягти суддю _____

(назва суду, ПІБ судді)

_____ до дисциплінарної відповідальності.

6. "Всі відомості, подані у цій заяві, є правдивими, і я обізнаний з тим, що не допускається зловживання правом звернення до органу, уповноваженого здійснювати дисциплінарне провадження, у тому числі ініціювання питання відповідальності судді без достатніх підстав, використання такого права як засобу тиску на суддю у зв'язку зі здійсненням ним правосуддя".

_____ (підпис заявника)

Додаток: _____

(копії судових рішень та інших документів (за їх наявності),
що підтверджують зазначені заявником відомості)

Дата _____ Підпис заявника _____

ПРИМІТКА:

1. Прізвище, ім'я, по батькові заявника і судді потрібно зазначати в називному відмінку, друкованими літерами. Інші відомості викладати чітким, розбірливим почерком або у друкованому вигляді.

2. Вища кваліфікаційна комісія суддів України здійснює дисциплінарне провадження лише стосовно суддів місцевих та апеляційних судів (пункт 1 частини першої статті 94 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

3. Якщо у Вас є відомості/докази про будь-який злочин, скоєний суддею, повідомте про це правоохоронні органи. Така інформація не є предметом розгляду Вищою кваліфікаційною комісією суддів України.

4. Адвокат зобов'язаний перевірити факти, які можуть тягти дисциплінарну відповідальність судді, до подання відповідної скарги (заяви). Адвокат, прокурор зобов'язані відмовити у зверненні зі скаргю (заявою) щодо поведінки судді за наявності конфлікту інтересів, а також у разі, якщо такий адвокат є учасником судового процесу, в якому бере участь суддя, щодо поведінки якого подається відповідне звернення (частина друга статті 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

5. Не допускається зловживання правом звернення до органу, уповноваженого здійснювати дисциплінарне провадження, у тому числі ініціювання питання відповідальності судді без достатніх підстав, використання такого права як засобу тиску на суддю у зв'язку зі здійсненням ним правосуддя. За подання завідомо безпідставної скарги про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності адвокатом такий адвокат може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності згідно із законом (частина четверта статті 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

6. Дисциплінарну справу щодо судді не може бути порушено за заявою чи повідомленням, що не містять відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку судді, а також за анонімними заявами та повідомленнями (частина п'ята статті 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

7. Відповідно до частини шостої статті 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» звернення повертається без розгляду, якщо:

- 1) звернення не відповідає визначеним цим Законом вимогам;
- 2) звернення містить виражені у непристойній формі висловлювання, що принижують честь і гідність будь-яких осіб;
- 3) наведені у зверненні відомості стосуються тільки поведінки учасників процесу, працівників апарату суду або інших осіб;
- 4) у зверненні порушується питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності осіб, звільнених з посади судді, суддів провадження щодо яких не підвідомче відповідному органу, що здійснює дисциплінарне провадження, а також суддів, повноваження яких припинено у зв'язку зі смертю;
- 5) звернення стосується оскарження судового рішення, ґрунтується на доводах, що можуть бути перевірені лише судом вищої інстанції в порядку, передбаченому процесуальним законодавством;
- 6) факти неналежної поведінки судді, що повідомляються, вже були предметом перевірки і щодо них у дисциплінарному провадженні прийнято рішення.

ДОДАТОК № 3

Пам'ятка щодо спілкування з журналістами

Затверджено Радою суддів України рішення № 63 від 12 березня 2015 року.

Основні принципи спілкування з журналістами:

- Не бійтесь журналістів – вони служать суспільству.
- Журналістам важливо правильно зрозуміти інформацію, щоб донести її до своєї аудиторії.
- Суди можуть і повинні вибудувати добрі стосунки із медіа.
- Преса має право інформувати громадськість, а громадськість – право отримати від неї інформацію про суди.

Пам'ятайте! Недомовленість і закритість породжують чутки і домисли.

Деякі поради при спілкуванні з журналістами:

Що необхідно робити	Чого робити неможна
Найважливішу інформацію озвучуйте на початку.	«По-приятельськи» спілкуватися з журналістами. Фраза «не для друку» не діє. Пам'ятайте: все, що ви скажете журналісту, може бути використано в публікації.
Намагайтесь говорити чітко і лаконічно, адже, найвірогідніше, з вашого інтерв'ю використають лише кілька фраз.	За жодних умов не повідомляйте ті факти, які не хочете повідомляти.
Завжди говоріть правду.	Не уникайте відповіді на запитання. Пообіцяйте уточнити інформацію і повідомити її пізніше.
Вживайте позитивні форми речень замість негативних.	Якщо журналіст ставить запитання у формі заперечення, не повторюйте його.
Будьте доброзичливими до преси.	Не говоріть «Без коментарів». Краще зайвий раз нагадати журналістам, що законодавство не дозволяє вам коментувати судові рішення або висловлювати оціночні судження щодо політичної ситуації в країні.

Що необхідно робити	Чого робити неможна
Обережно вибирайте висловлювання. Ваше «міцне слівце» завтра може опинитися на перших шпальтах.	Не сперечайтесь з журналістом. Ви можете виграти в суперечці, але публікації готуватиме він, і в кінцевому рахунку ви все одно програєте.
Озбройтесь гумором. Якщо мета журналіста –просто викликати скандал, гумор працює краще за погрози та сварки.	Не повторюйте слова журналіста, з якими ви незгодні! Існує відомий прийом, який дозволяє вкласти у ваші вуста ті слова, які ви зовсім не збиралися говорити.
Завжди слідкуйте за своїм зовнішнім виглядом, словами та поведінкою у присутності журналістів.	Не переходьте на особистості. Якщо журналіст виявився непрофесійним, краще дати свої розумні відповіді на його некоректні запитання.
За потреби і за можливості переадресуйте журналіста до прес-служби суду.	Не піддавайтесь на провокацію.

ДОДАТОК № 4

Інструкція

про порядок передання до архіву місцевого та апеляційного суду, зберігання в ньому, відбору та передання до державних архівних установ та архівних відділів міських рад судових справ та управлінської документації суду¹³¹
(витяг)

ЗАТВЕРДЖЕНО

наказом Державної судової

адміністрації України

15 грудня 2011 року № 168

4.4.2. При наданні дозволу на передання судових справ, розгляд яких передбачено кримінально-процесуальним законодавством, до архіву суду слід керуватись такими правилами:

а) справа, за якою особу засуджено до штрафу або з особи стягнуто грошові суми на користь держави, передається до архіву суду після долучення до справи квитанції про оплату вказаної у вирокі суми.

У разі заміни штрафу покаранням у виді виправних або громадських робіт справа передається до архіву суду після долучення до матеріалів справи повідомлення органу, що виконує покарання, про місце відбування покарання;

б) справа, за якою особа засуджена до позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, а також позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю підлягає передачі до архіву суду після долучення до матеріалів справи повідомлення органу, що виконує покарання, про виконання вироку в цій частині або про вилучення відповідного документа, який надає особі право займатися певною діяльністю, тощо;

в) справа, за якою особу засуджено до виправних або громадських робіт, передається до архіву суду після долучення до матеріалів справи повідомлення органу, що виконує покарання, про місце відбування покарання;

г) справа, за якою особу засуджено до службових обмежень для військовослужбовців, підлягає передачі до архіву суду після отримання від командира військової частини повідомлення про прийняття вироку до виконання;

г) справа, за якою особа засуджена і підлягає взяттю під варту або якщо засуджений після винесення вироку переховується, передається до архіву суду після долучення до матеріалів справи повідомлення органу, що виконує покарання, про місце відбування покарання засудженого;

д) справа, за якою особа засуджена до позбавлення волі або арешту та перебуває під вартою, передається до архіву суду після долучення до матеріалів справи повідомлення органу, що виконує покарання, про місце відбування покарання засудженого;

¹³¹ <http://court.gov.ua/archive/12295/>

є) справа, у якій засуджена особа, що перебуває під вартою, за судовим рішенням звільняється з-під варти, у разі її відсутності в залі судового засідання, підлягає передачі до архіву суду після отримання судом від адміністрації місця попереднього ув'язнення повідомлення про звільнення ув'язненого з-під варти;

ж) справа, за якою особу засуджено до покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, підлягає передачі до архіву суду після отримання судом повідомлення про місце відбування покарання засудженого військовослужбовця;

з) справа, за якою засуджену особу звільнено від відбування покарання з випробуванням, підлягає передачі до архіву суду після долучення до матеріалів справи копії постанови суду про звільнення засудженого від призначеного покарання у зв'язку із закінченням іспитового строку або копії судового рішення про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення засудженого для відбування покарання.

У разі скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням справа передається до архіву суду після долучення до матеріалів справи повідомлення органу, що виконує покарання, про місце відбування покарання засудженого;

і) справа, за якою оголошено розшук особи, що уникає відбуття покарання після винесення вироку, підлягає передачі до архіву суду після отримання повідомлення про затримання особи та повідомлення органу, що виконує покарання, про місце відбування покарання засудженого або іншого повідомлення про виконання щодо цієї особи вироку;

й) справа, за якою судом винесено виправдувальний вирок, підлягає передачі до архіву суду після набрання вироком законної сили;

к) справа, за якою особу звільнено від покарання, але до неї застосовано примусові заходи медичного характеру, підлягає передачі до архіву суду після долучення до матеріалів справи документів або постанови суду про припинення примусових заходів медичного характеру, або постанови суду про вирішення питання щодо подальшого відбування покарання осіб;

л) справа, провадження у якій судом закрито на підставі статей 7, 71, 72, 73, 8 Кримінально-процесуального кодексу України, підлягає передачі до архіву суду після набрання ухвалою або постановою суду про закриття провадження у справі законної сили;

м) справа, у якій засудженій особі крім основного покарання призначене ще й додаткове у виді конфіскації майна, підлягає передачі до архіву суду після долучення до матеріалів справи документів про виконання вироку в цій частині або про неможливість виконання;

н) справа, у якій засуджену особу зобов'язано до відшкодування збитків, заподіяних злочинцем, за цивільним позовом на користь фізичної або юридичної особи, підлягає передачі до архіву суду після видачі стягувачу виконавчого листа.

У разі, якщо стягувач не звернувся до суду із заявою про видачу виконавчого листа про виконання вироку суду після набрання ним законної сили, справа передається до архіву суду після закінчення календарного року;

о) справа, у якій до засудженої неповнолітньої особи застосовано примусові заходи виховного характеру, підлягає передачі до архіву суду після долучення до матеріалів справи повідомлення служби у справах дітей, органу внутрішніх справ, педагогічного, трудового колективу, окремих громадян про отримання копії вироку;

п) справа, провадження у якій судом закрито з передачею особи на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їх клопотанням про це, прийнятим на загальних зборах, справа підлягає передачі до архіву суду після однорічного терміну дії поручительства колективу, якщо до матеріалів кримінальної справи долучено спостережне провадження з характеристиками на особу, яку звільнено від кримінальної відповідальності, або з відомостями про притягнення особи до кримінальної відповідальності у зв'язку з порушенням умов передачі на поруки;

р) справа, провадження у якій судом закрито, підлягає передачі до архіву суду після приєднання до матеріалів справи копій відповідних супровідних листів і повернутих зворотних повідомлень про вручення поштового відправлення із судовим рішенням з підписами осіб, які їх отримали, прокуророві, особі, яка притягалася до відповідальності, його законному представнику, особі, за заявою якої була порушена кримінальна справа, а також потерпілому та цивільному позивачеві;

с) справа, у якій до засудженої особи застосовано примусове лікування від хвороби, що становить небезпеку для здоров'я інших людей, підлягає передачі до архіву суду після долучення до матеріалів справи повідомлення органу, що виконує покарання, про місце відбування покарання та початок примусового лікування засудженого;

т) справа за поданням органу досудового слідства підлягає передачі до архіву суду після приєднання до матеріалів справи документів про отримання органом, який вніс до суду подання, та, у передбачених Кримінально-процесуальним кодексом України випадках, особою, стосовно якої розглянуто подання, копії судового рішення;

у) справа за скаргою на дії та рішення правоохоронних органів підлягає передачі до архіву суду після долучення до матеріалів справи документів про отримання відповідними особами копії постанови суду;

ф) справа за поданням про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання чи інше звільнення від покарання, скасування звільнення від покарання з випробуванням, про припинення адміністративного нагляду, застосування обмежень, зміну обсягу обмежень особам, яким встановлено адміністративний нагляд або іншим подання у порядку виконання судового рішення в кримінальних справах підлягає передачі до архіву суду після долучення до матеріалів справи повідомлення про отримання органом, установою постанови для виконання;

х) у разі винесення у справі окремої ухвали (постанови), справа підлягає передачі до архіву після долучення до матеріалів справи повідомлення про вжиті заходи або копії постанови судді про розгляд протоколу про вчинення посадовою особою адміністративного правопорушення у зв'язку із залишенням нею окремої ухвали (постанови) без розгляду.

4.4.3. При наданні дозволу на передання судових справ, розгляд яких передбачено цивільним процесуальним законодавством, слід керуватись такими правилами:

а) справа, що вирішена із задоволенням (частковим задоволенням) позову (заяви) підлягає передачі до архіву суду після видачі виконавчих листів стягувачам, а у справах, по яких не передбачено видачу виконавчого листа – надіслання (видачі) копії судового рішення, що набрало законної сили, відповідним органам (особам), у випадках, встановлених законодавством.

У разі, якщо стягувач не звернувся до суду із заявою про видачу виконавчого листа про примусове виконання рішення суду після набрання ним законної сили, справа передається до архіву суду після закінчення календарного року;

б) справа, у якій у задоволенні позову відмовлено, підлягає передачі до архіву суду після набрання судовим рішенням законної сили;

в) справа, у якій ухвалено судові рішення щодо стягнення судового збору на користь держави, підлягає передачі до архіву суду після долучення до матеріалів справи документів про зарахування відповідних сум до спеціального фонду державного бюджету або про неможливість виконання судового рішення в цій частині;

г) справа, в якій позов залишено без розгляду, закрито провадження у справі, а також у разі укладення між сторонами мирової угоди, підлягає передачі до архіву суду після набрання судовим рішенням законної сили;

д) справа про позбавлення батьківських прав підлягає передачі до архіву суду після отримання повідомлення від відповідного державного органу реєстрації актів цивільного стану за місцем реєстрації народження дитини повідомлення про отримання копії судового рішення;

є) у разі винесення у справі окремої ухвали суду, справа підлягає передачі до архіву суду після долучення до матеріалів справи повідомлення про результати вжитих заходів або копії постанови судді про розгляд протоколу про вчинення посадовою особою адміністративного правопорушення у зв'язку із залишенням нею окремої ухвали без розгляду.

4.4.4. При наданні дозволу на передання судових справ, розгляд яких передбачено господарським процесуальним законодавством, слід керуватись такими правилами:

а) справа (крім справ про банкрутство) підлягає передачі до архіву суду після видачі або надіслання стягувачу наказу про виконання рішення;

б) справа про банкрутство підлягає передачі до архіву суду після закінчення строків для оскарження винесеної господарським судом ухвали, якою затверджено звіт керуючого санацією, ухвали про ліквідацію юридичної особи або ухвали про затвердження мирової угоди та припинення провадження у справі про банкрутство;

в) справа, у якій відмовлено у прийнятті позовної заяви, повернуто позовну заяву, припинено провадження у справі, залишено позов без розгляду, підлягає передачі до архіву суду після набрання судовим рішенням законної сили;

г) у разі видачі господарським судом наказу про стягнення судового збору на користь держави, справа підлягає передачі до архіву суду після долучення до матеріалів справи документів про зарахування відповідних сум до спеціального фонду державного бюджету або про неможливість виконання судового рішення в цій частині;

д) у разі винесення у справі окремої ухвали, справа підлягає передачі до архіву після долучення до матеріалів справи повідомлення про результати вжиття необхідних заходів або копії постанови судді про розгляд протоколу про вчинення посадовою особою адміністративного правопорушення у зв'язку із залишенням нею окремої ухвали (постанови) без розгляду.

4.4.5. При наданні дозволу на передання судових справ, що розглядаються у порядку адміністративного судочинства, слід керуватись такими правилами:

а) справи, вирішені із задоволенням (частковим задоволенням) позову, підлягають передачі в архів суду після видачі виконавчих листів стягувачам про примусове виконання судового рішення після набрання ним законної сили, а у справах, по яких не передбачено видачу виконавчого листа – надіслання (видачі) копії судового рішення відповідним органам (особам).

У разі, якщо стягувач не звернувся до суду із заявою про видачу виконавчого листа про примусове виконання судового рішення після набрання ним законної сили, справа передається до архіву суду після закінчення календарного року;

б) справа, у якій відмовлено у задоволенні позовних вимог, залишено позовну заяву без розгляду або закрито провадження у справі, підлягає передачі в архів суду після набрання судовим рішенням законної сили;

в) справа, у якій суд ухвалив судові рішення не на користь суб'єкта владних повноважень та зобов'язав його подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення, підлягає передачі в архів суду після долучення до матеріалів справи такого звіту;

г) справа, у якій ухвалено судові рішення щодо стягнення судового збору на користь держави, підлягає передачі до архіву суду після долучення до матеріалів справи документів про зарахування відповідних сум до спеціального фонду державного бюджету або про неможливість виконання судового рішення в цій частині;

д) у разі постановлення по справі окремої ухвали, справа передається до архіву суду після долучення до матеріалів справи повідомлення про результати вжитих заходів або копії постанови судді про розгляд протоколу про вчинення посадовою особою адміністративно-го правопорушення у зв'язку із залишенням нею окремої ухвали без розгляду.

4.4.6. При наданні дозволу на передання судових справ, розгляд яких передбачено законодавством про адміністративні правопорушення, слід керуватись такими правилами:

а) справа з постановою судді, що набрала законної сили, про застосування стягнення у виді адміністративного арешту передається до архіву суду після долучення до матеріалів справи повідомлення органу внутрішніх справ про відбуття правопорушником стягнення;

б) справа з постановою судді, що набрала законної сили, про застосування стягнення у виді виправних, громадських робіт передається до архіву суду після долучення до матеріалів справи повідомлення відповідного органу про відбуття правопорушником стягнення;

в) справа з постановою судді, що набрала законної сили, про застосування стягнення у виді позбавлення спеціального права, підлягає передачі до архіву суду після долучення до матеріалів справи повідомлення відповідного органу про виконання постанови судді;

г) справа з постановою судді про конфіскацію предмета, що став знаряддям учинення або безпосереднім об'єктом правопорушення, грошей, передається до архіву суду після долучення до матеріалів справи документів про конфіскацію предмета, грошей або про неможливість виконання постанови судді;

г) справа з постановою судді про оплатне вилучення предмета, що став знаряддям учинення або безпосереднім об'єктом правопорушення передається до архіву суду після долучення до матеріалів справи документів про виконання або про неможливість виконання постанови судді;

д) справа з постановою судді про накладення штрафу передається до архіву суду після приєднання до матеріалів справи документів про оплату штрафу у добровільному порядку, виконання постанови судді у примусовому порядку або про неможливість виконання;

є) справа з постановою судді про накладення адміністративного стягнення у виді попередження підлягає передачі до архіву суду після долучення до матеріалів справи розписки особи, стосовно якої розглянуто справу, про вручення копії постанови судді або проголошення її змісту;

ж) справа з постановою судді про притягнення до адміністративної відповідальності за стрільбу з вогнепальної, холодної металевий чи пневматичної зброї в населених пунктах і в не відведених для цього місцях або з порушенням установленого порядку, а також за порушення правил зберігання, носіння або перевезення вогнепальної, холодної чи пневматичної зброї і бойових припасів особи, якій вогнепальну зброю, а також бойові припаси ввірено у зв'язку з виконанням службових обов'язків або передано в тимчасове користування, передається до архіву суду після приєднання до матеріалів справи повідомлення органу внутрішніх справ про результати розгляду питання про заборону цій особі користуватися вогнепальною зброєю та прийняті заходи;

з) справа з постановою судді про накладення адміністративного стягнення за корупційні правопорушення передається до архіву суду після приєднання до матеріалів справи повідомлень відповідного органу державної влади, органу місцевого самоврядування, керівника підприємства, установи чи організації, державного чи виборного органу, власника юридичної особи або уповноваженого ним органу про виконання;

і) справа з постановою судді про закриття провадження підлягає передачі до архіву суду після набрання постановою законної сили;

й) при винесенні постанови судді про закриття провадження у справі та звільнення особи від адміністративної відповідальності з передачею матеріалів на розгляд громадської організації або трудового колективу, копії матеріалів справи про адміністративне правопорушення з оригіналом постанови судді передаються до архіву суду у кінці календарного року при наявності повідомлення про заходи громадського впливу.

4.4.7. Якщо за судовим рішенням необхідно знищити речові докази, повернути речові докази власнику або передбачена їх конфіскація, справа підлягає передачі до архіву суду після долучення до матеріалів справи повідомлення про виконання судового рішення в повному обсязі.

ДОДАТОК № 5**Постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27.02.2009 року
«Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи,
а також ділової репутації фізичної та юридичної особи»**

З метою забезпечення правильного й однакового застосування судами законодавства, що регулює захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи Пленум Верховного Суду України П О С Т А Н О В Л Я Є дати судам такі роз'яснення:

1. Конституцією України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (стаття 34).

Разом з тим відповідно до статті 68 Конституції України кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Праву на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань відповідає обов'язок не поширювати про особу недостовірну інформацію та таку, що ганьбить її гідність, честь чи ділову репутацію.

У зв'язку з цим статтею 32 Конституції України передбачено судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Беручи до уваги зазначені конституційні положення, суди при вирішенні справ про захист гідності, честі та ділової репутації повинні забезпечувати баланс між конституційним правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та переконань, з одного боку, та правом на повагу до людської гідності, конституційними гарантіями невтручання в особисте і сімейне життя, судовим захистом права на спростування недостовірної інформації про особу, з іншого боку.

2. При розгляді справ про захист гідності, честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи суди повинні точно і неухильно застосовувати положення Конституції України, Цивільного кодексу України (далі - ЦК), законів України від 16 листопада 1992 року № 2782-XII «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (далі - Закон про пресу), від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII «Про інформацію», від 21 грудня 1993 року № 3759-XII «Про телебачення і радіомовлення» (у редакції Закону від 12 січня 2006 року № 3317-IV), від 23 вересня 1997 року № 540/97-ВР «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» та інших нормативно-правових актів, що регулюють вказані суспільні відносини.

Крім того, враховуючи положення статті 9 Конституції України та беручи до уваги ратифікацію Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і Першого протоколу та протоколів №№ 2, 4, 7, 11 до Конвенції та прийняття Закону України від 23 лютого

2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди також повинні застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4 листопада 1950 року; далі - Конвенція) та рішення Європейського суду з прав людини як джерела права, а також враховувати роз'яснення постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя».

3. Вибір способу захисту особистого немайнового права, зокрема права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, належить позивачеві. Разом із тим, особа, право якої порушено, може обрати як загальний, так і спеціальний спосіб захисту свого права, визначені законом, який регламентує конкретні цивільні правовідносини. У зв'язку з цим суди повинні брати до уваги, що відповідно до статті 275 ЦК захист особистого немайнового права здійснюється у спосіб, встановлений главою 3 цього Кодексу, а також іншими способами відповідно до змісту цього права, способу його поширення та наслідків, що їх спричинило це порушення. До таких спеціальних способів захисту відносяться, наприклад, спростування недостовірної інформації та/або право на відповідь (стаття 277 ЦК), заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права (стаття 278 ЦК), тощо.

4. Чинне законодавство не містить визначення понять гідності, честі чи ділової репутації, оскільки вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту.

Зокрема, під гідністю слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло, а під діловою репутацією фізичної особи розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків. Під діловою репутацією юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств, фізичних осіб - підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб, розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин.

Виняток становить надане в статті 2 Закону України від 7 грудня 2000 року № 2121-III «Про банки і банківську діяльність» поняття ділової репутації, яка визначається як сукупність підтвердженої інформації про особу, що дає можливість зробити висновок про професійні та управлінські здібності такої особи, її порядність та відповідність її діяльності вимогам закону. Зазначене поняття застосовується до правовідносин, на які поширюється цей Закон.

5. Відповідно до статей 94, 277 ЦК фізична чи юридична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації.

При цьому суди повинні враховувати такі відмінності: а) при спростуванні поширена інформація визнається недостовірною, а при реалізації права на відповідь - особа має право на висвітлення власної точки зору щодо поширеної інформації та обставин порушення особистого немайнового права без визнання її недостовірною; б) спростовує недо-

вірну інформацію особа, яка її поширила, а відповідь дає особа, стосовно якої поширено інформацію.

6. Позови про захист гідності, честі чи ділової репутації вправі пред'явити фізична особа у разі поширення про неї недостовірної інформації, яка порушує її особисті немайнові права, а також інші заінтересовані особи (зокрема, члени її сім'ї, родичі), якщо така інформація прямо чи опосередковано порушує їхні особисті немайнові права.

Відповідно до положень статті 39 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) при поширенні такої недостовірної інформації стосовно малолітніх, неповнолітніх чи недієздатних осіб з відповідним позовом до суду вправі звернутися їх законні представники. Якщо поширено недостовірну інформацію про особу, яка померла, з відповідним позовом вправі звернутися члени її сім'ї, близькі родичі та інші заінтересовані особи, навівши у заяві такі обставини: характер свого зв'язку з особою, щодо якої поширено недостовірну інформацію; у який спосіб це порушило особисті немайнові права особи, яка звертається до суду.

У разі поширення недостовірної інформації, що порушує особисті немайнові права юридичної особи або її структурного підрозділу, позов вправі пред'явити орган цієї юридичної особи. У випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (частина друга статті 3, стаття 45 ЦПК).

7. Відкриваючи провадження у справі, суд має з'ясувати, за правилами якого судочинства підлягає розгляду заява. При цьому слід виходити з компетенції суду щодо розгляду цивільних справ, зазначеної в статті 15 ЦПК, та враховувати положення статей 1, 12 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК). Оскільки характер спірних правовідносин є цивільно-правовим (незалежно від суб'єктного складу), то всі справи зазначеної категорії підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства, за винятком справ про захист ділової репутації між юридичними особами та іншими суб'єктами підприємницької діяльності у сфері господарювання та іншої підприємницької діяльності, що розглядаються в порядку господарського судочинства.

Справи зазначеної категорії не можуть розглядатися за правилами Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС), оскільки такі спори не мають публічно-правового характеру, навіть якщо стороною в ньому виступає суб'єкт владних повноважень.

8. Згідно з частиною другою статті 124 Конституції України право на звернення до суду в разі поширення засобами масової інформації недостовірної інформації, яка порушує особисті немайнові права фізичної чи юридичної особи, є безумовним і невикористання передбаченого статтею 37 Закону про пресу права вимагати від редакції друкованого засобу масової інформації опублікування ним спростування такої інформації з подальшим правом на оскарження відмови в публікації спростування або порушення порядку його публікації не є підставою для відмови у відкритті провадження у справі.

9. Відповідачами у справі про захист гідності, честі чи ділової репутації є фізична або юридична особа, яка поширила недостовірну інформацію, а також автор цієї інформації.

Якщо позов пред'явлено про спростування інформації, опублікованої в засобах масової інформації, то належними відповідачами є автор і редакція відповідного засобу масової ін-

формації чи інша установа, що виконує її функції, оскільки згідно зі статтею 21 Закону про пресу редакція або інша установа, яка виконує її функції, здійснює підготовку та випуск у світ друкованого засобу масової інформації.

У разі, коли редакція друкованого засобу масової інформації не має статусу юридичної особи, належним відповідачем є юридична особа, структурним підрозділом якої є редакція. Якщо редакція не є структурним підрозділом юридичної особи, то належним відповідачем виступає засновник друкованого засобу масової інформації.

У випадку, коли інформація була поширена у засобі масової інформації з посиланням на особу, яка є джерелом цієї інформації, ця особа також є належним відповідачем.

При опублікуванні чи іншому поширенні оспорюваної інформації без зазначення автора (наприклад, у редакційній статті) відповідачем у справі має бути орган, що здійснив випуск засобу масової інформації.

10. Якщо позивач заявляє вимоги до одного з належних відповідачів, які спільно поширили недостовірну інформацію, суд вправі залучити до участі у справі іншого співвідповідача лише у разі неможливості розгляду справи без його участі (статті 32, 33 ЦПК).

11. Відповідачем у випадку поширення інформації, яку подає посадова чи службова особа при виконанні своїх посадових (службових) обов'язків, зокрема при підписанні характеристики тощо, є юридична особа, в якій вона працює. Враховуючи, що розгляд справи може вплинути на права та обов'язки цієї особи, остання може бути залучена до участі у справі в порядку, передбаченому статтею 36 ЦПК.

У разі поширення такої інформації посадовою чи службовою особою для визначення належного відповідача судам необхідно з'ясовувати, від імені кого ця особа виступає. Якщо посадова чи службова особа виступає не від імені юридичної особи і не при виконанні посадових (службових) обов'язків, то належним відповідачем є саме вона.

12. Належним відповідачем у разі поширення оспорюваної інформації в мережі Інтернет є автор відповідного інформаційного матеріалу та власник веб-сайта, особи яких позивач повинен установити та зазначити в позовній заяві (пункт 2 частини другої статті 119 ЦПК).

Якщо автор поширеної інформації невідомий або його особу та/чи місце проживання (місцезнаходження) неможливо встановити, а також коли інформація є анонімною і доступ до сайта - вільним, належним відповідачем є власник веб-сайта, на якому розміщено зазначений інформаційний матеріал, оскільки саме він створив технологічну можливість та умови для поширення недостовірної інформації.

Дані про власника веб-сайта можуть бути витребувані відповідно до положень ЦПК в адміністратора системи реєстрації та обліку доменних назв та адреси українського сегмента мережі Інтернет.

Якщо недостовірна інформація, що порочить гідність, честь чи ділову репутацію, розміщена в мережі Інтернет на інформаційному ресурсі, зареєстрованому в установленому законом порядку як засіб масової інформації, то при розгляді відповідних позовів судам слід керуватися нормами, що регулюють діяльність засобів масової інформації.

13. Відповідно до абзацу третього частини четвертої статті 277 ЦК судовий захист гідності, честі та ділової репутації внаслідок поширення про особу недостовірної ін-

формації не виключається і в разі, якщо особа, яка поширила таку інформацію, невідома (наприклад, при направленні анонімних або псевдонімних листів чи звернень, смерті фізичної особи чи ліквідації юридичної особи, поширення інформації в мережі Інтернет особою, яку неможливо ідентифікувати, тощо). У такому випадку суд вправі за заявою заінтересованої особи встановити факт неправдивості цієї інформації та спростувати її в порядку окремого провадження. Така заява розглядається за правилами, визначеними розділом IV ЦПК.

У разі доведеності обставин, на які посилається заявник, суд лише констатує факт, що поширена інформація є неправдивою, та спростовує її. При цьому тягар доказування недостовірності поширеної інформації покладається на заявника, який несе витрати, пов'язані з її спростуванням. Встановлення такого факту можливо лише у тому разі, коли особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома.

Якщо під час розгляду справи в порядку окремого провадження особа, яка поширила інформацію, щодо якої виник спір, стане відома, то відповідно до положень частини шостої статті 235 ЦПК суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах.

14. При вирішенні питання про відкриття провадження у справі судам слід звертати увагу на відповідність позовної заяви (заяви) вимогам статті 119 ЦПК. Така заява має містити, зокрема, відомості про те, в який спосіб була поширена інформація, що порушує особисті немайнові права позивача (заявника), яка саме інформація поширена відповідачем (відповідачами), із зазначенням часу, способу й осіб, яким така інформація повідомлена, інші обставини, які мають юридичне значення, посилання на докази, що підтверджують кожен з таких обставин, а також зазначення способу захисту, в який позивач бажає захистити своє порушене право.

Позовна заява (заява в порядку окремого провадження) оплачується судовим збором за ставками, встановленими законодавством про судовий збір.

Невиконання зазначених вимог зумовлює наслідки, передбачені статтею 121 ЦПК.

15. При розгляді справ зазначеної категорії суди повинні мати на увазі, що юридичним складом правопорушення, наявність якого може бути підставою для задоволення позову, є сукупність таких обставин: а) поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб; б) поширена інформація стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача; в) поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності; г) поширення інформації, що порушує особисті немайнові права, тобто або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право.

Під поширенням інформації слід розуміти: опублікування її у пресі, передання по радіо, телебаченню чи з використанням інших засобів масової інформації; поширення в мережі Інтернет чи з використанням інших засобів телекомунікаційного зв'язку; викладення в характеристиках, заявах, листах, адресованих іншим особам; повідомлення в публічних виступах, в електронних мережах, а також в іншій формі хоча б одній особі.

Поширенням інформації також є вивішування (демонстрація) в громадських місцях плакатів, гасел, інших творів, а також розповсюдження серед людей листівок, що за своїм

змістом або формою порочать гідність, честь фізичної особи або ділової репутації фізичної та юридичної особи.

Проте судам необхідно враховувати, що повідомлення оспорюваної інформації лише особі, якої вона стосується, не може визнаватись її поширенням, якщо особа, яка повідомила таку інформацію, вжила достатніх заходів конфіденційності для того, щоб ця інформація не стала доступною третім особам.

Недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені).

Згідно з частиною третьою статті 277 ЦК негативна інформація, поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного (презумпція добропорядності). Негативною слід вважати інформацію, в якій стверджується про порушення особою, зокрема, норм чинного законодавства, вчинення будь-яких інших дій (наприклад, порушення принципів моралі, загальноновизнаних правил співжиття, неетична поведінка в особистому, суспільному чи політичному житті тощо) і яка, на думку позивача, порушує його право на повагу до гідності, честі чи ділової репутації.

Спростування поширеної недостовірної інформації повинно здійснюватись незалежно від вини особи, яка її поширила.

16. Відповідно до статті 40 Конституції України усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Суди повинні мати на увазі, що у випадку, коли особа звертається до зазначених органів із заявою, в якій міститься та чи інша інформація, і в разі, якщо цей орган компетентний перевірити таку інформацію та надати відповідь, проте в ході перевірки інформація не знайшла свого підтвердження, вказана обставина не може сама по собі бути підставою для задоволення позову, оскільки у такому випадку мала місце реалізація особою конституційного права, передбаченого статтею 40 Конституції, а не поширення недостовірної інформації.

У випадку звернення особи із заявою до правоохоронних органів судам слід враховувати висновки, викладені у Рішенні Конституційного Суду України від 10 квітня 2003 року № 8-рп/2003 (справа про поширення відомостей).

Разом з тим наявність у такому зверненні завідомо неправдивих відомостей, а також у разі встановлення, що для звернення особи до вказаних органів не було жодних підстав і було викликано не наміром виконати свій громадський обов'язок або захистити свої права, свободи чи законні інтереси, тягне відповідальність, передбачену законодавством України.

17. У порядку цивільного чи господарського судочинства не можуть розглядатися позови про спростування інформації, яка міститься, зокрема, у вироках та інших судових рішеннях, а також у постановках органів досудового слідства, висновках судових експертиз, рішеннях органів влади, місцевого самоврядування та інших відповідних органів, атеста-

ційних комісій, рішеннях про накладення на особу дисциплінарного стягнення, для яких законом встановлено інший порядок оскарження. У такому ж порядку не можуть розглядатися наукові спори, тобто вимоги про спростування інформації наукового характеру.

Разом з тим вимоги про спростування інформації, яка, на думку позивача, є недостовірною і порушує його особисті немайнові права, поширена в наданих атестаційній комісії матеріалах (характеристиках, протоколах чи інших документах), можуть розглядатись судом у порядку, передбаченому статтею 277 ЦК.

Інформація, зазначена у позовній заяві чи іншій заяві, адресованій суду, а також в процесуальних документах (запереченнях на позов, апеляційних чи інших скаргах тощо), може бути підставою для захисту гідності, честі чи ділової репутації, за винятком випадків, коли ця інформація була визначена підставою пред'явленого позову і стосувалася його предмета, була доказом у справі, а так само предметом апеляційного чи іншого перегляду в порядку, встановленому процесуальним законом.

Не підлягають розгляду судами позови про захист гідності, честі чи ділової репутації, приниження яких відбулося внаслідок давання показань свідками, а так само іншими особами, які брали участь у справі, відносно осіб, які брали участь у тій справі, якщо наведена в них інформація була доказом у справі та оцінювалась судом при ухваленні судового рішення, оскільки нормами процесуальних кодексів встановлено спеціальний порядок дослідження та оцінки таких доказів. Вказана вимога по суті означала б вимогу повторної судової оцінки наданих суду доказів у раніше розглянутій справі.

Якщо ж недостовірну інформацію було поширено в ході розгляду іншої справи зазначеними вище учасниками процесу відносно інших осіб, які не були учасниками процесу, то ці особи, якщо вони вважають, що така інформація порушує їх особисті немайнові права, вправі звернутися до суду за захистом своїх прав у порядку, передбаченому процесуальними кодексами.

18. Згідно з положеннями статті 277 ЦК і статті 10 ЦПК обов'язок довести, що поширена інформація є достовірною, покладається на відповідача, проте позивач має право подати докази недостовірності поширеної інформації. Позивач повинен довести факт поширення інформації відповідачем, а також те, що внаслідок цього було порушено його особисті немайнові права.

19. Вирішуючи питання про визнання поширеної інформації недостовірною, суди повинні визначати характер такої інформації та з'ясовувати, чи є вона фактичним твердженням, чи оціночним судженням.

Відповідно до частини другої статті 47-1 Закону України «Про інформацію» оціночними судженнями, за винятком образи чи клевети, є висловлювання, які не містять фактичних даних, зокрема критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, з огляду на характер використання мовних засобів, зокрема гіпербол, алегорій, сатири. Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості.

Таким чином, відповідно до статті 277 ЦК не є предметом судового захисту оціночні судження, думки, переконання, критична оцінка певних фактів і недоліків, які, будучи вираженням суб'єктивної думки і поглядів відповідача, не можна перевірити на предмет їх

відповідності дійсності (на відміну від перевірки істинності фактів) і спростувати, що відповідає прецедентній судовій практиці Європейського суду з прав людини при тлумаченні положень статті 10 Конвенції.

Якщо особа вважає, що оціночні судження або думки, поширені в засобі масової інформації, принижують її гідність, честь чи ділову репутацію, а також інші особисті немайнові права, вона вправі скористатися наданим їй частиною першою статті 277 ЦК та відповідним законодавством правом на відповідь, а також на власне тлумачення справи (стаття 37 Закону про пресу, стаття 65 Закону України «Про телебачення і радіомовлення») у тому ж засобі масової інформації з метою обґрунтування безпідставності поширених суджень, надавши їм іншу оцінку.

Якщо суб'єктивну думку висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на відповідача може бути покладено обов'язок відшкодувати моральну шкоду.

20. З огляду на положення статті 32 Конституції України, судам належить розрізняти справи про захист гідності, честі чи ділової репутації шляхом спростування недостовірної інформації (права на відповідь) від справ про захист інших особистих немайнових прав, зокрема, перелічених у статті 270 ЦК, порушених у зв'язку з поширенням про особу інформації, недоторканість якої спеціально охороняється Конституцією та законами України і поширення якої може завдати моральну шкоду навіть у випадку, якщо ця інформація відповідає дійсності і не порочить гідність, честь чи ділову репутацію. Тобто, якщо інформація, яка порушує особисті немайнові права особи, є достовірною, вимоги про її спростування не можуть бути задоволені.

Встановивши при вирішенні таких спорів факт поширення інформації про приватне життя позивача, що відповідає дійсності та не порочить його гідність, честь чи ділову репутацію, а також факт відсутності згоди позивача на поширення цієї інформації, суд повинен захистити його право на таємницю приватного життя та може зобов'язати відповідача відшкодувати моральну шкоду.

Судам слід урахувувати положення частини одинадцятої статті 30 Закону України «Про інформацію», в якій зазначено, що інформацію з обмеженим доступом може бути поширено без згоди її власника, якщо ця інформація є суспільно значимою, тобто якщо вона є предметом громадського інтересу і якщо право громадськості знати цю інформацію переважає право її власника на її захист, що відповідає практиці застосування Європейським судом з прав людини статті 8 Конвенції.

21. При поширенні недостовірної інформації стосовно приватного життя публічних осіб вирішення справ про захист їх гідності, честі чи ділової репутації має свої особливості. Суди повинні враховувати положення Декларації про свободу політичних дебатів у засобах масової інформації (далі - Декларація), схваленої 12 лютого 2004 року на 872-му засіданні Комітету Міністрів Ради Європи, а також рекомендації, що містяться у Резолюції 1165 (1998) Парламентської Асамблеї Ради Європи про право на недоторканість приватного життя.

Зокрема, у названій Резолюції зазначається, що публічними фігурами є особи, які обіймають державні посади і (або) користуються державними ресурсами, а також усі ті, хто

відіграє певну роль у суспільному житті (у галузі політики, економіки, мистецтва, соціальній сфері, спорті чи в будь-якій іншій галузі).

У статтях 3, 4, 6 Декларації вказується, що оскільки політичні діячі та посадові особи, які обіймають публічні посади або здійснюють публічну владу на місцевому, регіональному, національному чи міжнародному рівнях, вирішили апелювати до довіри громадськості та погодилися «виставити» себе на публічне політичне обговорювання, то вони підлягають ретельному громадському контролю і потенційно можуть зазнати гострої та сильної громадської критики у засобах масової інформації з приводу того, як вони виконували або виконують свої функції. При цьому зазначені діячі та особи не повинні мати більшого захисту своєї репутації та інших прав порівняно з іншими особами.

У зв'язку з цим, межа допустимої критики щодо політичного діяча чи іншої публічної особи є значно ширшою, ніж окремої пересічної особи. Публічні особи неминуче відкриваються для прискіпливого висвітлення їх слів та вчинків і повинні це усвідомлювати.

22. Наведені у статті 42 Закону про пресу підстави звільнення від відповідальності за публікацію недостовірної інформації, яка порушує особисті немайнові права або являє собою зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації та правами журналіста, є вичерпними, а тому розширеному тлумаченню чи вільному редагуванню не підлягають.

При цьому в зазначених випадках засоби масової інформації звільняються лише від обов'язку щодо відшкодування збитків та моральної шкоди. Оскільки спростування поширеної недостовірної інформації не є способом цивільно-правової відповідальності, бо не має компенсаційного та майнового характеру, то на засоби масової інформації може бути покладено обов'язок опублікувати спростування.

Крім того, відповідно до частини другої статті 302 ЦК фізична особа, яка поширює інформацію, отриману з офіційних джерел (інформація органів державної влади, органів місцевого самоврядування, звіти, стенограми тощо), не зобов'язана перевіряти її достовірність та не несе відповідальності в разі її спростування. При цьому фізична особа, яка поширює інформацію, отриману з офіційних джерел, зобов'язана робити посилання на таке джерело.

23. Вимоги про захист гідності, честі чи ділової репутації впливають із порушення особистих немайнових прав, тому згідно з пунктом 1 частини першої статті 268 ЦК позовна давність на них не поширюється, крім випадків, встановлених законом, зокрема пунктом 2 частини другої статті 258 ЦК і статтею 37 Закону про пресу.

Для таких випадків застосовуються загальні положення про початок перебігу та наслідки впливу позовної давності. Сплив без поважних причин позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі до винесення судом рішення, є підставою для відмови в позові.

24. Задовольняючи позов, суд повинен у резолютивній частині рішення зазначити, чи було порушено особисте немайнове право особи, яка саме інформація визнана недостовірною та порочить гідність, честь чи ділову репутацію позивача, а також вказати на спосіб захисту порушеного особистого немайнового права.

Якщо суд ухвалює рішення про право на відповідь або про спростування поширеної недостовірної інформації, то у судовому рішенні за необхідності суд може викласти текст спростування інформації або зазначити, що спростування має здійснюватися шляхом повідомлення про ухвалене у справі судове рішення, включаючи публікацію його тексту. За загальним правилом, інформація, що порочить особу, має бути спростована у спосіб, найбільш подібний до способу її поширення (шляхом публікації у пресі, повідомлення по радіо, телебаченню, оголошення на зібранні громадян, зборах трудового колективу, відкликання документа тощо).

У судовому рішенні також має бути зазначено строк, у межах якого відповідь чи спростування повинно бути оприлюднено.

25. Спростування має здійснюватися у такий самий спосіб, у який поширювалася недостовірна інформація. У разі, якщо спростування недостовірної інформації неможливо чи недоцільно здійснити у такий же спосіб, у який вона була поширена, то воно повинно проводитись у спосіб, наблизений (адекватний) до способу поширення, з урахуванням максимальної ефективності спростування та за умови, що таке спростування охопить максимальну кількість осіб, що сприйняли попередньо поширену інформацію.

Крім того, визначаючи спосіб спростування відомостей, суд відповідно до вимог статті 37 Закону про пресу та положень іншого відповідного законодавства може зобов'язати редакцію (видавництво) опублікувати спростування в спеціальній рубриці або на тій самій шпальті й тим самим шрифтом, що й спростовуване повідомлення: у газеті - не пізніше місяця з дня набрання рішенням законної сили, в інших періодичних виданнях - у запланованому найближчому випуску.

При спростуванні відомостей по радіо чи телебаченню суд може вказати органу масової інформації, щоб резолютивна частина судового рішення була зачитана диктором у тій самій передачі або циклі передач і в той самий час - не пізніше місяця з дня набрання судовим рішенням законної сили. Редагування органом масової інформації тексту судового рішення або коментар до нього не допускаються.

У такому ж порядку здійснюється оприлюднення відповіді особи, права якої порушено.

Якщо відповідь та спростування у тому ж засобі масової інформації є неможливими у зв'язку з припиненням його випуску, то така відповідь та спростування можуть бути оприлюднені в іншому засобі масової інформації за рахунок особи, яка поширила недостовірну інформацію.

Звернути увагу судів, що спеціальний порядок спростування недостовірної інформації передбачений для випадків, коли ця інформація набула поширення через документ, який прийняла (видала) юридична особа (частина п'ята статті 277 ЦК). У такому випадку документ, який містить таку недостовірну інформацію, що порочить особисті немайнові права фізичних осіб, має бути відкликаний.

26. Відповідно до статті 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. У свою чергу, частина перша статті 34 Конституції України кожному гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Суд не вправі зобов'язувати відповідача вибачатися перед позивачем у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як спосіб судового захисту гідності, честі чи ділової репутації за поширення недостовірної інформації не передбачено у статтях 16, 277 ЦК. Разом із тим не суперечить закону визнання судом мирової угоди, за умовами якої сторони як спосіб захисту гідності, честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи передбачають вибачення перед потерпілим.

27. Способами захисту гідності, честі чи ділової репутації від поширення недостовірної інформації можуть бути, крім права на відповідь та спростування недостовірної інформації, також і вимоги про відшкодування збитків та моральної шкоди, заподіяної такими порушеннями як фізичній, так і юридичній особі. Зазначені вимоги розглядаються у відповідності до загальних підстав щодо відповідальності за заподіяння шкоди.

Вирішуючи питання про відшкодування моральної шкоди, судам необхідно враховувати роз'яснення, що містяться в постанові Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» (зі змінами, внесеними постановою від 25 травня 2001 року № 5).

Крім того, при визначенні розміру моральної шкоди судам слід виходити із засад справедливості, добросовісності та розумності. При цьому визначений розмір грошового відшкодування має бути співмірний із заподіяною шкодою і не повинен призводити до припинення діяльності засобів масової інформації чи іншого обмеження свободи їх діяльності.

Відповідно до пункту 4 частини другої статті 23 ЦК моральна шкода полягає у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи, тому вимога про відшкодування моральної шкоди може бути заявлена самостійно, якщо, наприклад, редакція засобу масової інформації добровільно опублікувала спростування, яке задовольняє позивача. Ця обставина повинна враховуватися судом при визначенні розміру відшкодування моральної шкоди.

Визначаючи розмір судового збору за вимогу про відшкодування моральної шкоди, судам слід урахувати, що вона оплачується окремо від інших заявлених вимог, а розмір судового збору визначено відповідним законодавством і обмеження його максимального розміру не встановлено.

Позовна давність на вимоги про відшкодування моральної шкоди у даному випадку обчислюється так само, як за вимогами про захист гідності, честі чи ділової репутації.

Процесуальне правонаступництво за вимогою про відшкодування моральної шкоди не допускається.

Разом з тим, відповідно до частини третьої статті 1230 ЦК до спадкоємця переходить право на відшкодування моральної шкоди, яке було присуджено судом спадкодавцеві за його життя.

28. Розглядаючи справи за позовами органів державної влади та місцевого самоврядування, суди мають враховувати положення частини другої статті 49 Закону України «Про інформацію», згідно з якою органи державної влади, органи місцевого самоврядування як позивачі у справах про захист честі, гідності та ділової репутації вправі вимагати по суду лише спростування недостовірної інформації та не мають права вимагати відшкодування

моральної (немайнової) шкоди. Проте це не позбавляє посадову особу органу державної влади чи органу місцевого самоврядування права на захист честі, гідності та ділової репутації у суді.

29. У разі, якщо з вимогою про захист гідності, честі чи ділової репутації заявлено також вимогу про відшкодування збитків, завданих внаслідок поширення недостовірної інформації, суд вирішує цю вимогу відповідно до статті 22 ЦК. При цьому судовий збір сплачується згідно з чинним законодавством за ставками, визначеними для вимог майнового характеру.

30. Суди мають використовувати широкі можливості, що надає розгляд справ про захист гідності, честі чи ділової репутації, для підвищення культури спілкування, з'ясовувати обставини поширення недостовірної інформації і відповідно до статті 211 ЦПК реагувати окремими ухвалами при встановленні фактів порушення закону.

31. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 28 вересня 1990 року № 7 «Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій» (зі змінами, внесеними постановами від 4 червня 1993 року № 3, від 31 березня 1995 року № 4, від 25 грудня 1996 року № 14 та від 3 грудня 1997 року № 12).

ДОДАТОК № 6

Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи Rec(2002) 2

Про доступ до офіційних документів

Ухвалена Комітетом Міністрів 21 лютого 2002 року
на 784 засіданні заступників міністрів

Комітет Міністрів, відповідно до пункту *b* статті 15 Статуту Ради Європи, беручи до уваги, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами задля збереження й втілення ідеалів і принципів, які є їхньою спільною спадщиною,

пам'ятаючи, зокрема, про статтю 19 Загальної декларації прав людини, про статті 6, 8 та 10 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, конвенцію ООН “Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі випрацювання рішень та доступ до правосуддя в питаннях захисту довкілля” (ухвалена в Ааргусі (Данія) 25 червня 1998 року) й конвенцію “Про захист осіб з огляду на автоматизовану обробку персональних даних” від 28 січня 1981 року (ETS 108), Декларацію про свободу вираження поглядів та інформації, ухвалену 29 квітня 1982 року, а також рекомендацію № R (81) 19 “Про доступ до інформації, яка знаходиться в розпорядженні органів державної влади”, рекомендацію № R (91) 10 “Про повідомлення третім сторонам персональних даних, які зберігаються в державних органах”, рекомендацію № R (97) 18 “Про захист персональних даних, які збираються та записуються із статистичною метою”, а також рекомендацію № R (2000) 13 “Про європейську політику в питанні доступу до архівів”,

беручи до уваги важливість у плюралістичному й демократичному суспільстві відкритості органів державної влади та їхньої готовності надавати інформацію з питань, які становлять суспільний інтерес,

беручи до уваги, що широкий доступ до офіційних документів на основі рівноправності та відповідно до чітких правил:

- дає громадянам можливість виробити адекватне бачення та сформулювати критичні погляди щодо стану суспільства, в якому вони живуть, та щодо органів влади, які ними керують, заохочуючи тим самим громадян до поінформованої участі в питаннях, що є предметом загального інтересу;

- сприяє більшій дієвості та ефективності адміністративних органів і допомагає підтримувати їхню цілісність, усуваючи ризик корупції;

- є чинником, що підтверджує легітимність органів управління як державних служб і посилює довіру громадськості до органів державної влади,

беручи до уваги, відповідно, що держави-члени повинні докласти максимум зусиль, щоб забезпечити громадянам доступ до інформації, яка міститься в офіційних документах, за умови охорони інших прав та законних інтересів,

підкреслюючи, що викладені нижче принципи є мінімальним стандартом, і їх слід сприймати неупереджено тим національним законодавством і підзаконним актам, в яких уже зараз визнається більш широке право доступу до офіційних документів,

беручи до уваги, що оскільки центром уваги цього документа є індивідуальні запити щодо доступу до офіційних документів, органи державної влади мають взяти на себе зобов'язання проводити активну політику в питаннях спілкування з громадянами з тим, щоб надати в розпорядження громадян всю інформацію, яка може вважатись необхідною у відкритому демократичному суспільстві,

рекомендує урядам держав-членів керуватися в їхньому національному законодавстві та практичній діяльності принципами, що викладені в цій Рекомендації.

I. Визначення

Для цілей цієї Рекомендації:

“органи державної влади” означають:

- i) уряд та адміністрацію на національному, регіональному або місцевому рівні;
- ii) фізичну або юридичну особу, яка виконує функції урядовця або наділена адміністративними повноваженнями відповідно до національного законодавства;

“офіційні документи” означають будь-яку інформацію, що зафіксована в будь-якому вигляді, розроблена або отримана органами державної влади і пов'язана з будь-якою державною чи адміністративною функцією, **за винятком документів, що перебувають на стадії підготовки.**

II. Сфера застосування

1. Ця Рекомендація застосовується лише до офіційних документів, які є в розпорядженні органів державної влади. Однак держави-члени мають розглянути в світлі національного законодавства та практики те, наскільки викладені в цій Рекомендації принципи можуть бути застосовані до інформації, що є в розпорядженні органів законодавчої та судової влади.

2. Ця Рекомендація не впливає на право доступу або обмеження у доступі, які передбачені в конвенції “Про захист осіб з огляду на автоматизовану обробку персональних даних”.

III. Загальні принципи доступу до офіційних документів

Держави-члени повинні гарантувати кожній особі після здійснення нею запиту право доступу до офіційних документів, які є в розпорядженні органів державної влади. Цей принцип має застосовуватися без жодної дискримінації, в т. ч. і за ознакою національного походження.

IV. Можливі обмеження доступу до офіційних документів

1. Держави-члени можуть обмежити право доступу до офіційних документів. Обмеження мають бути чітко визначені в законодавстві, бути необхідними в демократичному суспільстві й пропорційними з метою захисту:

- i) національної безпеки, оборони та міжнародних зв'язків;
- ii) охорони громадського порядку;
- iii) запобігання, розшуку та розслідування кримінальної діяльності;
- iv) приватного життя та інших законних приватних інтересів;
- v) комерційних та інших економічних інтересів, як приватних, так і державних;
- vi) рівності сторін у судовому провадженні;

- vii) природи;
- viii) інспекцій, контролю й нагляду з боку органів державної влади;
- ix) державної економічної, монетарної та обмінної політики;
- x) конфіденційності обговорень усередині органу державної влади або ж між кількома органами державної влади під час внутрішнього процесу підготовки документа.

2. У доступі до документа може бути відмовлено, якщо оприлюднення вміщеної в офіційному документі інформації призводить або може призвести до порушення одного з інтересів, які викладені в пункті 1, незважаючи на переважаючий інтерес громадськості в такому оприлюдненні.

3. Держави-члени мають розглянути можливість встановлення часових строків, по закінченні яких припиняється застосування викладених у пункті 1 обмежень.

V. Запити про доступ до офіційних документів

1. Особа, яка звертається із запитом по офіційний документ, не повинна пояснювати причини, через які вона бажає отримати доступ до офіційного документа.

2. Формальності під час здійснення запиту мають бути зведені до мінімуму.

VI. Процедура розгляду заяв про доступ до офіційних документів

1. Запит про доступ до офіційного документа має бути розглянутий будь-яким органом державної влади, в розпорядженні якого перебуває цей документ.

2. Запити про доступ до офіційних документів мають розглядатися на основі рівноправності.

3. Кожен запит про доступ до офіційного документа має бути розглянутий у короткий термін. Рішення має бути ухвалено, повідомлено та виконано впродовж визначеного строку, який може бути встановлений заздалегідь.

4. Якщо орган державної влади не має в своєму розпорядженні запитуваного офіційного документа, він повинен, наскільки це видається можливим, вказати особі, що робить запит, на компетентний орган державної влади.

5. Орган державної влади повинен, наскільки це видається можливим, допомогти особі, що робить запит, визначити запитуваний документ, однак цей орган не зобов'язаний виконувати запит, якщо йдеться про документ, який не може бути визначений.

6. У запиті про доступ до офіційного документа може бути відмовлено, якщо такий запит є вочевидь безглуздим.

7. Орган державної влади, який відмовляє у доступі до офіційного документа в повному обсязі або до його частини, має навести причини відмови.

VII. Форми доступу до офіційних документів

1. У разі якщо надається доступ до офіційного документа, орган державної влади має дозволити ознайомитися з оригіналом документа або ж надати його копію, враховуючи, наскільки це можливо, побажання, висловлені особою, яка звертається із запитом.

2. Якщо до певної частини вміщеної в офіційному документі інформації застосовується обмеження, то орган державної влади повинен, тим не менш, надати всю іншу інформацію, що міститься в документі. Кожен випадок невідкриття інформації має бути чітко визначений. Однак якщо версія документа з вилученими фрагментами тексту є хибною за змістом або взагалі позбавлена змісту, то в доступі до документа може бути відмовлено.

3. Орган державної влади може надати доступ до офіційного документа, спрямовуючи особу, яка звертається із запитом, до альтернативних джерел, з яких легко можна отримати інформацію.

VIII. Оплата за доступ до офіційних документів

1. Ознайомлення з офіційним документом на місці повинно бути, в принципі, безкоштовним.

2. Видача копії офіційного документа може бути платною для особи, яка звернулась із запитом, однак ціна має бути розумною і не перевищувати дійсних витрат з боку органів державної влади.

IX. Процедура перегляду

1. Заявник, якому було відмовлено в запиті про офіційний документ – в окремій його частині або щодо документа в цілому – або запит якого був відхилений чи залишився без відповіді впродовж терміну, про який ішлося в принципі VI.3, повинен мати доступ до процедури перегляду в суді або в іншій незалежній та неупередженій інстанції, що має бути встановлено законом.

2. Заявник завжди повинен мати доступ до швидкої та недорогої процедури перегляду (його заяви) з боку органу державної влади або до перегляду відповідно до викладеного вище пункту 1.

X. Додаткові заходи

1. Держави-члени мають вжити необхідних заходів з тим, щоб:

- i) інформувати громадян про їхнє право на доступ до офіційних документів та про те, в який спосіб вони можуть ним скористатися;
- ii) забезпечити проходження офіційними посадовими особами необхідної підготовки з питань їхніх зобов'язань і обов'язків з огляду на запровадження цього права;
- iii) забезпечити заявникам можливість користування цим правом.

2. З цією метою органи державної влади повинні, зокрема:

- i) продуктивно вести документацію в такий спосіб, щоб доступ до документів був легким;
- ii) застосовувати чіткі та визначені процедури для зберігання та знищення своїх документів;
- iii) наскільки це видається можливим, оприлюднювати інформацію щодо проблематики або діяльності, які належать до їхньої компетенції, наприклад, шляхом підготовки переліку або реєстру документів, що є в їхньому розпорядженні.

XI. Інформація, яка оприлюднюється з ініціативи органів державної влади

Органи державної влади мають за власною ініціативою й тоді, коли це є доречним, вживати необхідних засобів для оприлюднення інформації, яка є в їхньому розпорядженні, якщо оприлюднення такої інформації здійснюється в інтересах підтримки відкритості адміністративних органів та ефективності взаємодії між різними адмінорганами або ж заохочує широкі кола громадськості до участі в питаннях, що становлять суспільний інтерес.

ДОДАТОК № 7

Декларація Комітету Міністрів Ради Європи про свободу вираження поглядів та інформації

Ухвалена Комітетом Міністрів
на 70 сесії 29 квітня 1982 року

Держави-члени Ради Європи,

1) беручи до уваги, що принципи справжньої демократії, верховенства права й поваги прав людини становлять підвалини їхнього співробітництва і що свобода вираження поглядів та інформації є основоположним елементом цих принципів,

2) беручи до уваги, що ця свобода була проголошена в національних конституціях і міжнародних документах, зокрема в статті 19 Загальної декларації прав людини й статті 10 Європейської конвенції з прав людини,

3) згадуючи, що завдяки цій Конвенції вони вжили кроків для спільного обов'язкового впровадження права на свободу вираження поглядів та інформації, доручивши контроль за його додержанням органам, передбаченим Конвенцією,

4) беручи до уваги, що свобода вираження поглядів та інформації необхідна для соціального, економічного, культурного й політичного розвитку кожної людини та є умовою гармонійного прогресу соціальних і культурних груп, націй та міжнародної спільноти,

5) впевнені в тому, що постійний розвиток інформаційних і комунікативних технологій має допомогти, незалежно від кордонів, здійснювати право на висловлення, пошук, одержання й поширення інформації та ідей з будь-якого джерела,

6) впевнені в тому, що держави зобов'язані захищати від порушень право на свободу вираження поглядів та інформації, а також дотримуватися політик, спрямованих на найбільше заохочення різноманітності ЗМІ та плюралізму інформаційних джерел, сприяючи таким чином плюралізму ідей та думок,

7) звертаючи увагу на те, що, на додаток до статутних заходів, про які йдеться в пункті 2 статті 10 Європейської конвенції з прав людини, професійні організації в сфері ЗМІ добровільно розробили та застосовують етичні кодекси,

8) усвідомлюючи, що вільний обіг і безперешкодне поширення будь-якої інформації через кордони є важливим фактором міжнародного розуміння, яке сприяє єднанню людей та взаємному збагаченню культур,

I. Підтверджують свою тверду відданість принципам свободи вираження поглядів та інформації як основоположному елементу демократичного й плюралістичного суспільства.

II. Оголошують про те, що в сфері інформації та ЗМІ вони намагаються досягти такої мети:

- a) захист права кожного, незалежно від кордонів, самовиражатися, шукати й одержувати інформацію та ідеї з будь-якого джерела, а також поширювати їх відповідно до умов, викладених у статті 10 Європейської конвенції з прав людини;
- b) скасування цензури або будь-якого довільного контролю чи обмежень щодо учасників інформаційного процесу, змістового наповнення ЗМІ або передавання чи поширення інформації;
- c) проведення відкритої інформаційної політики в публічному секторі, що включає також доступ до інформації, задля сприяння розумінню кожною людиною політичних, соціальних, економічних і культурних проблем та заохочення вільного обговорення цих проблем;
- d) існування широкого кола незалежних і автономних ЗМІ, що дасть можливість відображати різноманітність ідей та думок;
- e) створення відповідних можливостей для передавання і поширення інформації та ідей, розумного доступу до них на національному й міжнародному рівнях;
- f) сприяння міжнародному співробітництву та надання допомоги через державні й приватні канали з метою заохочення вільного обігу інформації та поліпшення інфраструктури і можливостей зв'язку.

III. Вирішили посилити своє співробітництво з метою:

- a) захисту права кожного на здійснення свободи вираження поглядів та інформації;
- b) сприяння, завдяки підготовці та освіті, ефективному здійсненню права на свободу вираження поглядів та інформації;
- c) заохочення вільного обігу інформації, сприяючи таким чином міжнародному розумінню, кращому ознайомленню з поглядами та традиціями, повазі до різноманітності думок, а також взаємному збагаченню культур;
- d) обміну досвідом та знаннями в галузі ЗМІ;
- e) забезпечення ефективного використання, де це потрібно, нових інформаційних і комунікативних технологій та служб з метою збільшення можливостей свободи вираження поглядів та інформації.

ДОДАТОК № 8

Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (2000) 7 про право журналістів не розкривати свої джерела інформації

Ухвалена Комітетом Міністрів 8 березня 2000 року
на 701 засіданні заступників міністрів

Комітет Міністрів, відповідно до пункту *b* статті 15 Статуту Ради Європи, беручи до уваги, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами задля збереження й втілення ідеалів і принципів, які є їхньою спільною спадщиною,

згадуючи зобов'язання держав-членів щодо основного права на свободу вираження поглядів, гарантованого статтею 10 Конвенції про захист прав і основних свобод людини,

підтверджуючи знову, що право на свободу вираження поглядів та інформації є однією з найсуттєвіших засад демократичного суспільства, а також однією з основних умов його прогресу і розвитку кожної людини, як це зазначено в Декларації про свободу вираження поглядів та інформації 1982 року,

підтверджуючи знову потребу для демократичного суспільства забезпечити відповідні засоби, що сприятимуть розвитку вільних, незалежних і плюралістичних ЗМІ,

визнаючи, що вільна й безперешкодна журналістська діяльність охороняється правом на свободу вираження поглядів і є основною передумовою права громадянськості бути поінформованою стосовно справ, що її стосуються,

впевнений у тому, що захист журналістських джерел інформації є важливою умовою роботи та свободи журналістів, так само, як свободи ЗМІ,

згадуючи, що за професійними кодексами поведінки багато журналістів взяли на себе зобов'язання не розкривати своїх джерел інформації, якщо вона одержана конфіденційним шляхом,

згадуючи, що захист журналістів та їхніх джерел закладений у правових системах деяких держав-членів, згадуючи також, що використання журналістами права не розкривати свої джерела інформації пов'язано з обов'язками й відповідальністю, як це зазначено в статті 10 Конвенції про захист прав і основних свобод людини,

знайомий із резолюцією Європейського Парламенту від 1994 року "Про конфіденційність журналістських джерел та право державних службовців розкривати інформацію",

знайомий із резолюцією № 2 "Свободи журналістів і права людини" 4 Європейської конференції міністрів з питань політики в галузі ЗМІ, що відбулась у Празі в грудні 1994 року, та згадуючи Рекомендацію № R (96) 4 про захист журналістів за умов конфліктів і тиску,

рекомендує урядам держав-членів:

- 1) впровадити до національного законодавства й практики принципи, що додаються до цієї Рекомендації;
- 2) широко розповсюдити цю Рекомендацію та принципи, що додаються до неї, якщо необхідно – з перекладом, і, зокрема,
- 3) довести їх до відома органів державної влади, поліції та суду, а також зробити доступними для журналістів, ЗМІ та їхніх професійних організацій.

Додаток до Рекомендації № R (2000) 7

Принципи, що стосуються права журналістів не розкривати свої джерела інформації

Визначення

Для цілей цієї Рекомендації:

- a) термін “журналіст” означає будь-яку фізичну або юридичну особу, яка регулярно або професійно задіяна в зборі та публічному поширенні інформації через будь-які засоби масової інформації;
- b) термін “інформація” означає будь-яку констатацію факту, думки або ідеї у формі тексту, звуку та/або зображення;
- c) термін “джерело” означає будь-яку особу, яка передає інформацію журналістові;
- d) термін “інформація, що ідентифікує джерело”, означає, оскільки це може призвести до ідентифікації джерела:
 - i) ім’я та дані особистісного характеру, а також голос та зображення джерела,
 - ii) фактичні обставини одержання журналістом інформації від джерела,
 - iii) неопублікований зміст інформації, що передається журналістові від джерела, та
 - iv) дані особистісного характеру журналістів та їх наймачів, що стосуються їхньої професійної справи.

Принцип № 1. Право журналістів на нерозкриття

Національне законодавство та практична діяльність держав-членів мають забезпечити чіткий і прозорий захист права журналістів не розкривати інформацію, що ідентифікує джерело, згідно зі статтею 10 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини (далі – Конвенція) та принципами, що в ній проголошуються, які слід розглядати, як мінімальні стандарти поваги цього права.

Принцип № 2. Право інших осіб на нерозкриття

Інші особи, які в силу своїх професійних зв’язків із журналістами одержують відомості про інформацію, що ідентифікує джерело, в процесі збору, редакційної підготовки або поширення цієї інформації мають бути такою самою мірою захищені відповідно до принципів, що тут проголошуються.

Принцип № 3. Обмеження права на нерозкриття

а. Право журналістів не розкривати інформацію, що ідентифікує джерело, не підлягає жодним обмеженням, крім тих, що наведені в пункті 2 статті 10 Конвенції. Вирішуючи, чи законним є інтерес щодо розкриття, яке потрапляє до сфери застосування пункту 2 статті 10 Конвенції щодо нерозкриття інформації, яка ідентифікує джерело, якщо превалює державний інтерес, уповноважені органи влади держав-членів мають звернути особливу увагу на важливість права не розкривати джерела й на перевагу, що надається йому в практиці Європейського суду з прав людини. Ці органи можуть ухвалити рішення про розкриття тільки у випадку, якщо, відповідно до пункту b, існують державні інтереси надзвичайної ваги та якщо обставини носять надзвичайно важливий і серйозний характер.

b. Розкриття інформації, що ідентифікує джерело, вважається необхідним, якщо може бути переконливо доведено, що:

- i) званих заходів, альтернативних розкриттю, не існує або вони вже вичерпані особами чи органами державної влади, які намагалися здійснити розкриття, та
- ii) законний інтерес щодо розкриття очевидно переважає державний інтерес щодо нерозкриття, пам'ятаючи при цьому, що:
 - доведена домінуюча вимога необхідності розкриття,
 - обставини носять надзвичайно важливий та серйозний характер,
 - необхідність цього розкриття визначена як така, що відповідає нагальній соціальній потребі, та
 - держави-члени наділені певним дискреційним правом, визначаючи таку потребу, але це дискреційне право йде пліч-о-пліч із контролем з боку Європейського суду з прав людини.

c. Наведені вище вимоги застосовуються на всіх етапах будь-якого процесу, в якому можна посилатися на право не розкривати джерела інформації.

Принцип № 4. Докази, альтернативні журналістським джерелам

У провадженні справи проти журналіста про нібито порушення честі або репутації особи органи влади повинні розглянути, з метою встановлення правди чи, навпаки, голосливості твердження, всі докази, які є доступними для них за національним процесуальним правом, і не можуть вимагати з цією метою розкриття інформації, що ідентифікує журналістське джерело.

Принцип № 5. Умови, що стосуються розкриття

а. Клопотання або вимога щодо ініціювання будь-якої дії з боку уповноважених органів, спрямовані на розкриття інформації, що ідентифікує джерело, може вно-

ситися тільки особами або органами державної влади, які мають прямий законний інтерес щодо розкриття.

b. Журналісти повинні бути поінформовані уповноваженими органами стосовно їхнього права не розкривати інформацію, що ідентифікує джерело, так само, як про обмеження цього права, ще до висунення вимоги про розкриття.

c. Санкції за нерозкриття інформації, яка ідентифікує джерело, можуть накладатися на журналістів лише судовими органами в процесі судового розгляду, що передбачено відповідним правом журналістів на розгляд згідно зі статтею 6 Конвенції.

d. Журналісти повинні мати право на перегляд іншим судовим органом рішення про накладення на них санкції за нерозкриття інформації, що ідентифікує джерело.

e. Якщо журналісти відгукуються на прохання або вимогу розкрити інформацію, що ідентифікує джерело, уповноважені органи мають розглянути питання про застосування заходів, що обмежують ступінь розкриття, наприклад, виключивши громадськість із цього розкриття, якщо це необхідно, але за умови належної поваги статті 6 Конвенції та особистої поваги до конфіденційності такого розкриття.

Принцип № 6. Перехоплення інформації, нагляд, обшук за дозволом суду та накладення арешту

a. Наступні заходи не повинні застосовуватись, якщо їхньою метою є порушення права журналістів, згідно з цими принципами, не розкривати інформацію, що ідентифікує джерело:

i) накази або дії щодо перехоплення каналів зв'язку чи листування журналістів або їх наймачів,

ii) накази або дії щодо нагляду за журналістами, їхніми контактами чи їх наймачами, або

iii) накази або дії щодо обшуку чи накладення арешту на приватні або ділові приміщення, власність чи листування журналістів або їх наймачів, чи на особисті дані, що стосуються їхньої роботи.

b. Якщо інформація, що ідентифікує джерело, дійсно була одержана судовими органами або поліцією за допомогою будь-якої з перерахованих вище дій, хоча це могло і не бути метою цих дій, необхідно вжити заходів задля запобігання дальшому використанню цієї інформації як доказу в суді, якщо тільки це розкриття може бути виправдано згідно з принципом 3.

Принцип № 7. Захист від надання несприятливих для себе свідчень

Принцип, що тут проголошується, не повинен жодною мірою обмежувати національне законодавство щодо захисту від надання несприятливих для себе свідчень у кримінальній процедурі, а журналісти, якщо такі закони застосовуються, повинні користуватися цим захистом у питаннях, які стосуються розкриття інформації, що ідентифікує джерело.

ДОДАТОК № 9

Рекомендації комісії з журналістської етики щодо захисту приватності в роботі засобів масової інформації та сприяння європейським стандартам в українському медійному середовищі

Ці рекомендації були підготовлені експертами Ради Європи та доопрацьовані за підсумками обговорення 1 жовтня 2012 року за участі представників журналістських об'єднань, асоціацій засобів масової інформації, інших громадських організацій, експертів тощо.

ВСТУП

1. Свобода журналістської діяльності є невід'ємною частиною права на свободу вираження поглядів та інформації, що гарантується статтею 10 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод статтею 34 Конституції України. Це право є однією з основ демократичного суспільства і обов'язковою умовою його прогресу та розвитку кожної особи.

2. Наведені далі рекомендації мають на меті сприяти справедливому висвітленню приватного життя публічних осіб, а також звичайних людей засобами масової інформації, тобто пресою, радіо- і телевізійними мовниками та новими медіа (особливо – блогерами).

Термін справедливе означає, що ЗМІ знаходять баланс між, з одного боку, правом громадян отримувати повну та адекватну інформацію про діяльність – як звичайну, так і неоднозначну - публічних осіб та у виняткових випадках про звичайних людей та, з іншого боку, законним правом цих осіб на невтручання у їх приватне життя.

Ці рекомендації узгоджуються з відповідними резолюціями Парламентської Асамблеї Ради Європи¹³², які визнають, що право на приватне життя та право на свободу вираження поглядів не є абсолютними, і в жодний спосіб не превалюють одне над одним, оскільки мають рівну цінність. На додаток до цього, вони не лише підкреслюють потребу досягнення балансу між застосуванням цих прав, але й прямо закликають ЗМІ розробити власні правила.

3. Висвітлення у ЗМІ повинно відповідати загальним стандартам захисту права на приватність, зокрема принципам справедливої, точної, пропорційної, прозорої та безпечної обробки персональних даних (див. статтю 8 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Конвенцію Ради Європи № 108 про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та статтю 32 Конституції України).

4. Рекомендації стосуються висвітлення у ЗМІ приватного життя; вони також охоплюють стадію збирання інформації засобами масової інформації, зокрема визначають стандарти щодо застосування практик втручання у приватне життя та прихованих методів збирання особистої інформації.

5. Рекомендації поділені на дві частини: перша частина визначає загальні принципи захисту приватності публічних осіб, звичайних людей та дітей; друга частина визначає стандарти

¹³² Зокрема, з Резолюцією 428 (1970) «Декларація про засоби масової комунікації та права людини», Резолюцією 1165 (1998) «Право на приватне життя» та Резолюцією 1636 (2008) «Показники для ЗМІ у демократичній країні».

щодо окремих спеціальних питань, таких як фотографування та відеозйомка, журналістські розслідування, новітні ЗМІ, висвітлення виборів, висвітлення судових справ та безпека журналістських досьє. При застосуванні спеціальних положень слід враховувати загальні принципи, якими слід, зокрема, керуватися у разі відсутності конкретних рекомендацій щодо тих чи інших ситуацій.

6. Право на відповідь, як воно викладено в Рекомендації (2004) 16 Комітету Міністрів Ради Європи про право на відповідь у новому медійному середовищі, є цілком доречним у контексті висвітлення приватного життя, оскільки воно дає можливість швидко оприлюднити заперечення на факти, що оспоруються.

7. Зрештою ці рекомендації не суперечать Етичному кодексу українського журналіста, ухваленому 16 вересня 2001 року, а також іншим документам саморегулювання у сфері журналістської етики. Навпаки, вони доповнюють ці тексти у конкретній сфері захисту приватності. Відтак, механізми відповідальності, що передбачені для порушення етичних стандартів, є цілком прийнятними для порушень цих рекомендацій.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

I. Загальні положення

1. Публічні особи

1.1. Публічні особи – це особи, які обіймають посади публічної служби та/або користуються публічними ресурсами, а також, кажучи в ширшому сенсі, особи, які відіграють певну роль у громадському житті – в політиці, економіці, мистецтві, соціальній сфері, спорті чи у будь-якій іншій сфері.

1.2. ЗМІ можуть збирати і поширювати інформацію про приватне життя публічних осіб за їхньої згоди. Журналісти не повинні використовувати оманливі методи для отримання такої згоди.

1.3. ЗМІ можуть втручатися у приватне життя публічних осіб без їхньої згоди лише тоді, коли існує переважаючий суспільний інтерес, який виправдовує оприлюднення інформації.

Таке втручання повинно бути пропорційним і не виходити за межі того, що є необхідним для задоволення правомірного суспільного інтересу. Згідно з усталеною практикою Європейського Суду з прав людини політикам слід очікувати на менший ступінь захисту свого приватного життя; як зазначив Суд, «надання публічним особам можливості цензурувати пресу та суспільну дискусію, прикриваючись захистом своїх особистих прав, було б фатальним для свободи вираження поглядів у царині політики»¹³³.

Проте проста цікавість або пошук сенсацій ніколи не можуть виправдати порушення права на приватність. При оцінюванні того, чи існує суспільний інтерес, який виправдовує втручання у право на повагу до приватного життя, слід зосереджуватися, як зазначив Європейський Суд з прав людини, «на тому, чи відповідає публікація інтересам суспільства, а не на тому, чи громадськості цікаво її читати»¹³⁴.

¹³³ Див.: рішення ЄСПЛ у справі «Угорське об'єднання громадянських свобод проти Угорщини» (Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary), заява № 37374/05, рішення від 14.04.2009 р., §37.

¹³⁴ Див.: рішення ЄСПЛ у справі «Мозлі проти Великобританії» (Mosley v. United Kingdom), рішення від 10.05.2011 р., §114.

1.4. Засоби масової інформації можуть повторно опублікувати особисті дані публічних осіб без їхньої згоди, якщо такі дані свідомо були оприлюднені самими публічними особами. Це включає відомості, надані раніше іншим засобам масової інформації, а також чутливі дані або фотографії, оприлюднені в Інтернеті, зокрема у загальнодоступних профілях соціальних мереж. Навіть якщо доступ до профілю такої особи в соціальній мережі є обмеженим, передрук може виправдовуватися правомірним суспільним інтересом, якщо публічна особа явно використовує цей профіль у політичних цілях. Якщо відомості про публічну особу були публічно розголошені іншими особами, ЗМІ повинні обережно ставитися до передруку та вдаватися до цього тільки тією мірою, якою цього вимагає переважний суспільний інтерес.

1.5. Порушення, вчинені в неповнолітньому віці чи до того, як людина стала публічною особою, не повинні згадуватися за винятком випадків, коли існує переважний суспільний інтерес в їх оприлюдненні.

1.6. Для запобігання нав'язливим зазіханням або прямим погрозам недоторканності особи точне місцезнаходження помешкання публічної особи або членів її родини не повинно розголошуватися без згоди відповідних осіб. Те ж саме стосується номерних знаків транспортних засобів або номерів приватних телефонів. Такі відомості можуть винятково оприлюднюватися, якщо вони переконливо свідчать про правопорушення або суперечливу поведінку особи, і лише тією мірою, яка є суворо необхідною для доведення таких підозр.

1.7. Публікація фотографій помешкання (постійного або тимчасового) публічної особи без її згоди допускається, тільки якщо вони були зроблені із загальнодоступного місця і не підривають заходи безпеки, спрямовані на охорону помешкання від вторгнення.

1.8. Інформація про релігійні переконання публічної особи не повинна оприлюднюватися без її згоди, крім випадків, коли така інформація раніше відкрито оприлюднювалася самою публічною особою, або якщо вона стосується незаконних релігійних практик чи належності до незаконних рухів.

1.9. Інформація про стиль життя публічної особи може розкриватися лише за умови, що вона переконливо доводить, що публічна особа намагається видати себе зовсім не за ту, ким вона є у дійсності. Це, зокрема, стосується ситуацій, коли:

- публічні заяви особи не відповідають її публічним діям;
- поведінка особи в особистому або сімейному житті суперечить її публічному статусу (ролі, яку особа відіграє у суспільному житті), висловлюванням чи іншій діяльності;
- стиль життя особи не відповідає її офіційним доходам або вона володіє статками, походження яких не може пояснити.

1.10. Задля захисту демократії журналісти мають важливий обов'язок поширювати інформацію про корупцію, у т.ч. проводити розслідування доброчесності політиків та посадових і службових осіб органів влади, а також керівництва важливих приватних компаній. Розкриття інформації щодо фінансів та майна для доведення чи спростування звинувачень у корупції таким чином становить правомірний суспільний інтерес, який має перевагу над правом на приватне життя.

1.11. Неприйнятну поведінку родичів публічної особи, а також її близьких друзів або колег по роботі не слід приписувати публічній особі, окрім випадків, коли публічна особа взяла у ній участь, прямо чи непрямо потурала такій поведінці або намагалася її приховати. Крім

того, такі особи, оскільки самі не є публічними особами, мають вищий ступінь захисту приватного життя.

1.12. Інформація про значне рухоме (наприклад, транспортні засоби або акції підприємств) чи нерухоме майно (земельні ділянки чи житло), що належить близьким родичам або друзям публічної особи, може бути оприлюднена винятково для доведення того, що вигоду від користування цим майном насправді отримує публічна особа.

1.13. Відповідно до принципу справедливості ЗМІ повинні надавати публічній особі чи особі, пов'язаній з нею, швидко можливість заперечити твердження про порушення або недбалість.

Якщо це можливо і не поставить під загрозу майбутню публікацію, журналістам слід зв'язатися з такою особою та вислухати її, перш ніж оприлюднювати матеріал; бачення такої особи слід викласти належним чином. Врешті-решт рішення про публікацію матеріалу без попереднього заслуховування такої особи відноситься до сфери відповідальності редакційних органів (редакційна рада, головний редактор тощо) засобу масової інформації.

2. Звичайні люди

2.1. Не відіграючи ролі в суспільному житті, звичайні люди користуються вищим рівнем захисту свого приватного життя. Принципово те, що їхні персональні дані не повинні оприлюднюватися без їхньої згоди. При цьому при отриманні такої згоди від особи журналіст повинен чітко пояснити, які особисті дані, ким і в якій формі будуть оприлюднені.

Лише те, що персональні дані таких осіб уже були поширені іншими ЗМІ, само по собі не виправдовує їх повторного оприлюднення. Для поширення такої інформації без згоди звичайної особи повинен існувати переважаючий суспільний інтерес, що виправдовує таке повторне оприлюднення.

2.2. У виняткових випадках інформація про особу може бути оприлюднена, якщо він/вона добровільно чи мимоволі привертає громадську увагу через важливу подію чи випадок.

2.3. Слід докладати особливих зусиль для захисту людей, які переживають страждання, скорботу чи шок, як щодо них, так і щодо членів родини та родичів. Зазвичай журналістам не слід брати інтерв'ю у пацієнтів лікарень чи будь-яких інших подібних установ без дозволу адміністрації цих установ. Винятки можуть становити, зокрема, випадки розслідування лікарської халатності, недбалого ставлення до пацієнтів, хабарництва або будь-якої незалежної перевірки скарг пацієнтів на лікарів чи інший персонал медичних закладів або в інших випадках за ініціативою пацієнтів. ЗМІ повинні у будь-якому випадку уникати інтерв'ю з особами, які позбавлені належного розуміння або на яких серйозно вплинули обставини.

3. Діти

3.1. Персональні дані дитини віком до 18 років можуть збиратися та поширюватися, як правило, лише за згоди її батьків чи законних представників. Винятком є ситуації, коли дитина є публічною особою (наприклад спортсменом) й інформація стосується її публічної діяльності, або коли наявний суспільний інтерес, що переважає. Особливу увагу слід звертати

на зрілість дитини при цитуванні її коментарів. Дитина може недостатньо усвідомлювати наслідки своїх слів, і ЗМІ несуть етичну відповідальність, щоб не нашкодити дитині.

3.2. Коли йдеться про дітей у безпорадних ситуаціях, наприклад, після аварій та/або в лікарні, навіть згода батьків чи законних представників не може виправдовувати звертання до дитини з журналістською метою. При цьому необхідно враховувати шкоду, яка може бути завдана інтересам дитини поширенням такої інформації та наявність суспільного інтересу.

3.3. Слід звернути особливу увагу на випадки, коли батьки чи законні представники дають негативні, образливі чи інші неналежні коментарі про дітей, які перебувають під їхнім наглядом. В інтересах приватного життя дитини такі коментарі не слід публікувати. Однак якщо публікація необхідна для задоволення переважаючого суспільного інтересу, не слід згадувати ім'я дитини для уникнення асоціації на все життя з негативними чи соромливими коментарями. Якщо дитина достатньо зріла і бажає надати відповідь на коментарі щодо себе, така відповідь повинна бути представлена належним чином.

3.4. Збирання та оприлюднення деталей приватного життя дитини не може виправдовуватися лише позицією, яку займають в суспільстві її батьки чи законні представники. Водночас така інформація може збиратися та оприлюднюватися, якщо це необхідно для того, щоб показати неналежну поведінку батьків (законних представників), вчинення ними правопорушень або інших дій, які не узгоджуються з їхнім публічним статусом. При цьому обсяг такої інформації не повинен виходити за межі суворо необхідного для розкриття відповідних фактів чи стилю життя.

II. Спеціальні положення

При застосуванні наведених нижче рекомендацій слід враховувати загальні положення щодо захисту приватності публічних та звичайних осіб, зокрема щодо переважного суспільного інтересу.

4. Фотографування та відеозйомка

4.1. Аудіовізуальні ЗМІ повинні пам'ятати про той факт, що вони часто мають набагато більш безпосередній та сильний вплив, ніж друковані ЗМІ. Оприлюднення зображень слід вважати загалом більш істотним втручанням у право на повагу до приватного життя, ніж просте повідомлення імені особи¹³⁵.

4.2. У публічних місцях (наприклад на вулиці, у громадському транспорті) фотографування та відеозйомка осіб без їхньої згоди може проводитись, якщо ці особи знаходяться у натовпі і вони не перебувають безпосередньо у фокусі. Водночас дозволяється фотографувати і проводити відеозйомку осіб, які свідомо привертають до себе увагу діями, зовнішнім виглядом чи в інший спосіб, а також осіб, які беруть участь у заходах публічного характеру (конференціях, мітингах тощо), та поширювати такі фото- та відеоматеріали.

4.3. У потенційно чутливих місцях, наприклад, у каретах швидкої допомоги, лікарнях, школах та в'язницях, потрібна також згода керівника. Незалежно від загальної згоди керівництва закладу ЗМІ не повинні проводити фото- чи відеозйомку осіб, від яких не можна очі-

¹³⁵ Див.: рішення ЄСПЛ у справі «Eerikainen and Ors v. Finland» від 10.02.2009 р.

кувати розумної вільної згоди, як, наприклад, коли вони знаходяться під стресом у відділенні невідкладної допомоги.

4.4. Фото- та відеоряди, спрямовані на ілюстрацію предмета, на яких також представлені люди чи ситуації, безпосередньо не пов'язані з особами, що згадуються у статті чи програмі, слід належним чином ідентифікувати. Їх слід чітко відділяти від фото- та відеорядів інформативного чи документалістичного характеру, що мають пряме відношення до фактів, про які повідомляється.

4.5. Фото- та відеомонтаж виправданий лише у випадках, коли він проливає світло на подію, ілюструє припущення, пропонує критичну точку зору чи містить сатиричний елемент. Однак він повинен бути чітко позначений як такий, щоб захистити читачів та глядачів від будь-якого ризику плутанини.

4.6. Дозволяється фотографування та відеозйомка представників органів влади (наприклад, прокурорів, міліціонерів, працівників державної служби охорони) під час виконання ними своїх повноважень.

5. Журналістські розслідування

5.1. ЗМІ повинні збирати відомості про приватне життя осіб у відкритий і справедливий спосіб. Таємний запис та розслідування під прикриттям, які проводять ЗМІ самостійно чи за допомогою інших, слід використовувати лише тоді, коли немає іншого розумного альтернативного способу з меншим втручанням для збору інформації про серйозні порушення.

5.2. Використання довгофокусного об'єктива для фотографування з далекої відстані порушує право на приватність, коли зображення розкривають персональні дані, які не було б видно для зовнішнього світу за інших обставин. Факт існування технології, яка дозволяє “наблизити” зображення людини, її одягу, приватного житла чи речей, які вони мають при собі, такі як паперові документи, сумки з особистими речами, телефони та пристрої для користування Інтернетом, аудіо- чи відеозапису, не робить правомірним використання цієї технології для порушення приватності особистого життя.

Довгофокусні об'єктиви можуть використовуватися у публічних місцях лише для того, щоб переконливо продемонструвати присутність чи дії публічних осіб за обставин, коли вони можуть усвідомлювати те, що їх знімають фотоапаратом чи відеокамерою, і лише тоді, коли наявний переважаючий суспільний інтерес у збиранні та поширенні цих зображень.

5.3. Таємне ведення запису (за допомогою прихованої камери, мікрофону або спеціального аудіо-, відеообладнання) чи таємне розслідування можуть бути використані тільки після ретельного вивчення обставин справи, зокрема – її вагомості для громадськості, а також наявності методів для збирання необхідних відомостей, що передбачають менше втручання.

Рішення про застосування прихованих методів журналістського розслідування повинно прийматися на найвищому рівні керівництва ЗМІ.

5.4. Слід неухильно додержуватися таємниці телекомунікацій; відповідно, ЗМІ повинні утримуватися від незаконного перехоплення чи несанкціонованого доступу (“зламу”) до телефонних чи текстових повідомлень незалежно від того, чи робить це ЗМІ з власної ініціативи самостійно або за допомогою інших. Така ж сувора таємність застосовується до вмісту

вкрадених чи загублених телефонів та будь-яких інших видів електронно-комунікаційних пристроїв.

ЗМІ можуть використовувати зміст приватного спілкування політиків, який було знято з екранів комунікаційних пристроїв за допомогою довгофокусних об'єктивів, або розмови, які було почуто з далекої відстані за допомогою мікрофонів посиленої дії, лише в дуже виняткових випадках, коли існує переважаючий суспільний інтерес (наприклад, випадки корупції чи розкрадання коштів за участі політиків високого рівня) і лише тоді, коли цю інформацію не можна отримати іншими, менш втручальними засобами. Навіть за таких особливих обставин рішення про фіксування та/чи оприлюднення інформації, зібраної в такий несправедливий спосіб, повинно прийматися на найвищому рівні керівництва засобу масової інформації.

5.5. Недоторканність приватних приміщень має поважатися за будь-яких обставин; зокрема, представникам ЗМІ належить негайно залишити територію приватної власності, якщо цього вимагає власник, та утримуватися від вторгнення до помешкання.

Такі відомості можуть винятково збиратися та оприлюднюватися, якщо вони переконливо свідчать про правопорушення або суперечливу поведінку публічної особи, і лише тією мірою, яка є суворо необхідною для доведення таких підозр.

5.6. «Поява на порозі»¹³⁶ застосовується, тільки якщо особа неодноразово і безпідставно відмовляється дати інтерв'ю або відповіді під відео- чи аудіозапис, а відповідна інформація є важливою.

6. Нові медіа

6.1. ЗМІ, які роблять можливою публікацію он-лайн прямих коментарів від аудиторії, повинні перевірити - з власної ініціативи або на вимогу особи, чи виправдовується оприлюднення персональних даних у цих коментарях переважаючим суспільним інтересом. Якщо коментар не відповідає такому інтересу, ЗМІ повинні видалити цей контент якомога швидше з веб-сайту, доступного для перегляду громадськості. Водночас ЗМІ повинні забезпечувати найбільш просту і доступну процедуру подання скарг.

6.2. Важливим елементом права на свободу вираження поглядів є право на вільне збирання інформації. У цьому контексті критично важливим є дотримання приватності читачів інтернет-ресурсів. Хоча використання таких нових засобів, як веб-сайти, блоги, прикладні програми (apps) та електронні книжки дозволяє більш детально проаналізувати звички та смаки окремих читачів, такий аналіз може серйозно порушити право на збирання інформації. ЗМІ повинні поважати право читачів не називати себе прямо чи опосередковано. ЗМІ можуть просити про реєстрацію з (підтвердженими) контактними даними осіб, які бажають опублікувати свої коментарі, але повинні дозволяти використання псевдонімів в он-лайн виданнях. ЗМІ повинні отримувати інформовану згоду читачів (як передплатників з доступом до платної версії нового засобу масової інформації, так і загальних відвідувачів, які корис-

¹³⁶ «Поява на порозі» - це прийом, коли журналіст несподівано з'являється в дверях, записуючи або намагаючись записати інтерв'ю для його оприлюднення, або попереджає, що телефонна розмова записується з метою її оприлюднення, коли співрозмовник не очікує, що його будуть інтерв'ювати з метою оприлюднення розмови, оскільки жодних домовленостей про це не існує (див. Редакційні правила BBC, підпункт 7.4.30)

туються ресурсом безкоштовно) перед тим, як почати відстежувати їхню поведінку, наприклад, за допомогою постійних ідентифікаційних файлів на кшталт «cookie» чи (пристрою для зняття) відбитків. Це включає файли «cookies», встановлені рекламними мережами. Для захисту приватності читачів, реєстраційні журнали, які містять інформацію про поведінку відвідувачів, як наприклад IP-адреси та ідентифікаційні вхідні дані, слід анонімізувати якомога швидше.

7. Висвітлення виборів¹³⁷

7.1. Через надзвичайно важливу природу виборів у демократичному врядуванні ЗМІ мають право та обов'язок надавати виборцям широку та збалансовану інформацію про кандидатів (як офіційно зареєстрованих, так і осіб, що ймовірно подадуться на реєстрацію), а також посадових осіб виборчого процесу та інших осіб, причетних до організації і проведення виборів, наприклад, спостерігачів, учасників політичних кампаній чи осіб, присутніх на виборчих дільницях.

7.2. Коли йдеться про знаходження балансу між доводами на користь розкриття особистої інформації та доводами проти цього, варто належним чином брати до уваги право виборців на повну поінформованість про те, чи можна довіряти кандидату, і про його здібності, а також про будь-які можливі порушення будь-якою особою виборчого законодавства.

7.3. Під час виборчих кампаній перевага суспільного інтересу виправдовує прискіпливу увагу ЗМІ до такої інформації про кандидатів:

- 1) незаконні дії чи бездіяльність, зокрема, порушення у сфері належного державного управління, наприклад, корупція, привласнення коштів;
- 2) обман, махінації та будь-які інші порушення під час виборчого процесу;
- 3) професійна некомпетентність або недбалість;
- 4) суперечність між політичними заявами і діяльністю та поведінкою у приватній обстановці.

Стосовно посадових осіб виборчого процесу або інших осіб, причетних до нього, перевага суспільного інтересу виправдовує увагу до такої неналежної поведінки:

- 1) порушення виборчого законодавства;
- 2) упередженість на користь політичних партій або кандидатів, коли це суперечить обов'язку особи зберігати безсторонність (наприклад, члени виборчих комісій, міліція) або професійній етиці (журналісти);
- 3) будь-яка інша поведінка, що може неналежним чином вплинути на результати виборів або перешкодити вільному та добре поінформованому голосуванню.

7.4. Інформація про стан здоров'я або лікування, яка за звичайних обставин вважається надзвичайно чутливою, може бути оприлюднена як виняток, якщо вона свідчить про фізичну чи психічну неспроможність кандидата обіймати посаду.

¹³⁷ Див.: також рекомендації щодо висвітлення виборів засобами масової інформації та захисту права на приватне життя, 04.07.2012 р. – реж. доступу: coe.kiev.ua/projects/media/Publication/Rec_Elect_finalUKR.pdf.

8. Кримінальна та судова журналістика

8.1. Громадськість має право бути поінформованою про вчинені злочини, а також про розслідування, державне обвинувачення та судовий розгляд кримінальних справ.

Водночас ЗМІ повинні висвітлювати такі події неупереджено та уникати оприлюднення безпідставних і неперевіраних звинувачень.

Відповідно, ЗМІ повинні уникати публічного представлення особи винуватою до того, як її було визнано такою судом. Зокрема, у повідомленнях має бути вказано, чи визнала особа себе винуватою, чи ні. Визнання вини ніколи не слід представляти як доведення вини.

8.2. Найкраща практика журналістики полягає в тому, щоб не називати повні імена підозрюваних чи обвинувачених осіб, використовуючи натомість псевдоніми чи ініціали, окрім випадків, коли така особа свідомо публічно повідомила про свою причетність до справи, наприклад, заперечивши всі звинувачення.

Ім'я та/або зображення підозрюваного чи обвинуваченого (чи будь-які інші деталі, які дозволили б ідентифікувати особу будь-кому, хто не належить до кола близьких родичів чи друзів) можна публікувати, лише коли є переважаючий суспільний інтерес у такій ідентифікації. До таких ситуацій відносяться випадки, коли підозрювана чи обвинувачена особа:

- 1) має політичний мандат чи обіймає високу посаду в органах державної чи місцевої влади та формально переслідується державою за вчинення злочинів, несумісних з її посадою;
- 2) добре відома у певній сфері, і злочини, у яких її звинувачують, пов'язані з її репутацією у цій сфері.

Оприлюднення також дозволяється у випадках, коли:

- 1) вчинений злочин є дуже серйозним і спричиняє страх чи занепокоєння серед населення;
- 2) або оприлюднення є необхідним для уникнення непорозумінь, які б зашкодили третій стороні, наприклад, якщо людину можуть сплутати з іншою особою, яка працює у цій же сфері та/або виконує подібні завдання.

8.3. Персональні дані осіб, які вчинили дрібні злочини чи адміністративні правопорушення, як правило, не слід оприлюднювати, якщо не існує суспільного інтересу, який переважає, зокрема у випадку вчинення корупційних правопорушень.

Оприлюднення персональних даних підозрюваних, обвинувачених чи засуджених, які є неповнолітніми, може виправдовуватися лише винятковими обставинами та надзвичайною важливістю такої інформації для суспільного обговорення.

ЗМІ також повинні уникати оприлюднення імен родичів чи друзів особи, яка вчинила злочин, окрім випадків, коли такий опис абсолютно необхідний для повного та точного висвітлення вчинених злочинів чи судових процесів.

8.4. За винятком публічних осіб персональні дані потерпілого від злочину не повинні оприлюднюватися без його згоди або, якщо потерпілого було вбито, без згоди його родичів.

8.5. ЗМІ не повинні оприлюднювати персональні дані свідка злочинного діяння.

8.6. Якщо ЗМІ висвітлювали судовий процес над особою, вони повинні також висвітлити її подальше виправдання. Те ж саме стосується і закриття розслідування. Форма оголошення про закриття розслідування чи виправдання особи повинна бути пропорційною до попереднього висвітлення підозрюваної чи обвинуваченої особи.

8.7. Для того, щоб не перешкоджати ресоціалізації, ЗМІ не повинні згадувати старі злочини, вчинені особою, яка відбула своє покарання. Ця рекомендація не застосовується, якщо така особа вчиняє нові серйозні злочини чи бажає зайняти високе становище у суспільстві.

9. Безпека журналістських дос'є

9.1. Журналісти можуть зберігати дос'є (файли) з персональними даними для довідок та майбутніх розслідувань. Вони повинні визначати та вживати розумні організаційні та технічні заходи безпеки, необхідні для уникнення витоку даних, їх перехоплення чи будь-якого іншого несанкціонованого доступу.

ДОДАТКОВІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

ОРГАНІЗАЦІЇ, ЯКІ НАДАЮТЬ ДОПОМОГУ ЖУРНАЛІСТАМ

Інститут розвитку регіональної преси

www.irrp.org.ua

Професійна команда медіа-юристів ІРРП та відновлена мережа регіональних медіа-юристів по всій Україні регулярно надають комплексну правову підтримку і навчання у сфері медіа-права журналістам і ЗМІ з 2009 року.

Незалежна медіа-профспілка України

www.nmpu.org.ua

Незалежна медіа-профспілка України – всеукраїнська професійна спілка, яка об'єднує журналістів та інших працівників ЗМІ, захищає професійні, соціальні та трудові права працівників мас-медіа, допомагає встановленню прозорих правил роботи на українському медіа-ринку.

Центр Демократії та верховенства права (Інститут медіа-права)

<http://medialaw.org.ua/>

Аналітичний центр, який об'єднує юристів, що спеціалізуються на медіа-праві. На сайті розміщено інформацію про розвиток законодавства у сфері мас-медіа, інформацію про навчальні програми для медіа-юристів та інше.

Незалежна асоціація мовників

www.nam.org.ua

Незалежна асоціація мовників (НАМ) покликана захищати права національних телерадіо-виробників, надавати юридичні консультації та юридичну підтримку, сприяти створенню правової бази і демократичній розбудові національного телерадіомовлення. НАМ об'єднує близько 100 національних і регіональних теле- та радіокомпаній України.

Комісія з журналістської етики

<http://www.cje.org.ua/ua>

Комісія з журналістської етики – орган саморегуляції роботи журналістів та редакцій, який дозволяє обговорювати та пропонувати шляхи вирішення конфліктних ситуацій, базуючись на єдиному стандарті роботи – Кодексі етики українського журналіста

Інститут масової інформації

www.imi.org.ua

Діяльність Інституту масової інформації охоплює захист свободи слова, сприяння розвитку української журналістики, дослідження громадської думки та інших явищ, пов'язаних з формуванням масової свідомості.

ВЕБ-САЙТИ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Веб-портал «Судова влада України»

www.court.gov.ua

На сайті можна ознайомитися з судовою практикою, судовою статистикою, отримати інформацію про міжнародну діяльність, а також інформацію про діяльність Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Ради суддів України.

Верховний Суд України

www.scourt.gov.ua

На сайті Верховного Суду України можна знайти інформацію про діяльність Верховного Суду, перелік справ, призначених до розгляду, законодавство, що визначає судову систему, публікації в ЗМІ тощо.

Вищий адміністративний суд України

www.vasu.gov.ua

На сайті вміщено інформацію про діяльність Вищого адміністративного суду України (ВАСУ), систему адміністративних судів України, адміністративне судочинство в Україні, базу даних судових рішень ВАСУ.

Вищий господарський суд України

www.arbitr.gov.ua

Завдяки сайту можна дізнатися про функціонування місцевих та апеляційних господарських судів, Вищого господарського суду України; про судову практику; отримати інформацію про рух справ у всіх господарських судах України тощо.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ

<http://sc.gov.ua/>

На сайті можна довідатися про діяльність Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, перелік справ, призначених до розгляду, судову практику суду в цивільних та кримінальних справах тощо.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України

<http://vkksu.gov.ua/>

На сайті містяться відомості про завдання та порядок денних засідань Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, порядок обрання суддів та ведення дисциплінарних проваджень, законодавство, що регламентує діяльність комісії, тощо.

Державна судова адміністрація України

gca.court.gov.ua

На сайті можна довідатися про статус та завдання Державної судової адміністрації України, отримати інформацію про організаційне забезпечення діяльності судів, про взаємодію Державної судової адміністрації із засобами масової інформації тощо.

Національна школа суддів України

<http://nsj.gov.ua/>

Національна школа суддів України є державним спеціалізованим навчальним закладом, що має на меті формування кадрового потенціалу судової системи України. На сайті можна дізнатися про навчальний процес, освітні заходи, міжнародну діяльність Національної школи суддів тощо.

МІЖНАРОДНІ ІНСТИТУЦІЇ

Офіс Ради Європи в Україні

<http://www.coe.int/uk/web/kyiv/home>

На сайті розміщено загальну інформацію про Раду Європи, документи Ради Європи, документи та рішення Європейського Суду з прав людини, матеріали Бюро інформації Ради Європи в Україні.

Європейський Суд з прав людини (англійською та французькою мовами)

www.echr.coe.int

Європейський Суд з прав людини – організація, створена для контролю за дотриманням прав і свобод людини та громадянина, закріплених у Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Суд є наднаціональним органом, звернутися до якого можна лише за умови вичерпання усіх внутрішньодержавних засобів захисту. Сайт містить загальну інформацію про Суд, судові рішення, основні тексти, прес-релізи.

«Практика Європейського суду з прав людини»

<http://eurocourt.in.ua/>

Всеукраїнський журнал «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі» виходить щокварталу від січня 1999 року. Дотепер він є єдиним системним спеціалізованим виданням, що забезпечує суддів, адвокатів, науковців та практиків у галузі права україномовною інформацією про діяльність Європейського Суду з прав людини, передусім текстами судових рішень.

Центр суддівських студій

www.judges.org.ua

Сайт благодійної організації, яку заснували українські та швейцарські судді в серпні 2001 року. На сайті вміщено інформацію про діяльність центру, про судову систему України, корисні інтернет-посилання на законодавство України, на сайти міжнародних організацій, інформаційних агентств тощо.

Національний центр відносин судів та ЗМІ (США) (англійською мовою)

<http://www.judges.org/resources/courts-media/>

Національний центр відносин судів та ЗМІ при Національному судовому коледжі (Невада, США) сформовано з метою поглиблення дискусії щодо балансування права на справедливий суд (його гарантує шоста поправка до Конституції США) та свободи преси (перша поправка). Це – унікальний ресурсний центр, що пропонує навчальні програми для суддів, журналістів та працівників апарату суду з питань відносин судів і ЗМІ.

Рада Європи є провідною організацією із захисту прав людини континенту. Вона включає в себе 47 держав-членів, 28 з яких є членами Європейського Союзу. Усі держави-члени Ради Європи підписалися під Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод - договором, спрямованим на захист прав людини, демократії та верховенства закону. Європейський Суд з прав людини контролює дотримання положень Конвенції у державах-членах ЄС.

Європейський Союз є унікальним економічним та політичним партнерством між 28 європейськими країнами. Його метою є мир, добробут та свобода для 500 мільйонів громадян – у більш справедливому та безпечному світі. Для досягнення цього європейські країни створюють органи для керівництва ЄС та прийняття законодавства. Основні органи – це Європейський Парламент (який представляє людей Європи), Рада Європейського Союзу (яка представляє національні уряди) та Європейська Комісія (яка представляє спільні інтереси ЄС).

Американський народ через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) надає економічну та гуманітарну допомогу по всьому світу понад 50 років. В Україні допомога USAID надається у таких сферах, як: економічний розвиток, демократія та управління, охорона здоров'я і соціальний сектор.

Додаткові відомості про програми USAID можна отримати у відділі інформації та зв'язків з громадськістю USAID за телефоном +38 (044) 521-5741, на Інтернет-сторінці <http://ukraine.usaid.gov> або у соціальній мережі Facebook <https://www.facebook.com/USAIDUkraine>.